

PARAAT!

In vogelvlucht

Sociale
reproductie-
theorie en de
oorsprong van
het patriarchaat

Geschiedenis

Hoe vrouwelijke
telefonisten de een na
grootste staking tijdens
WOII organiseerden

Analyse

Hoe 'hysterie' al
eeuwenlang een
wapen is voor
vrouwenonderdrukking

FEMINISME

Есть

If not I

есть

and you,

Есть!

Zo niet ik, en jij, wie dan wel? Poster voor het Internationaal Congres van Vrouwen, Lyudmila Semyonovna Tarasova, 1987

Redactioneel

- 4 Van de redactie
- 5 De oorsprong van het patriarchaat

Actueel

- 10 Handen af van Venezuela!
- 11 Nieuwe coalitie kijkt naar opkomstplicht

Achtergrond

- 12 Facetten van de wooncrisis, herfst 2025
- 18 De ethische wetenschap van het marxisme

Feminisme

- 20 Femicide
- 24 'Wages Against Housework'
- 32 Feministische lessen uit de Sovjet-Unie
- 37 Hysterie
- 40 De vele gezichten van Rosa Luxemburg
- 44 Vrouwen hielden half het verzet overeind
- 46 Vroeger waren feministen nog anti-psy: wat kunnen we daarvan leren?
- 54 Jinwar; een dorp met enkel vrouwen
- 55 Geweld in de geboortezorg

Cultuur

- 58 Vrouwen tussen Smashing Machines en Raging Bulls
- 61 Hidden Figures

Opinie

- 64 Wat de RSP over feminisme kan leren van andere organisaties
- 65 Koloniaal draagmoederschap
- 66 Consent is niet te koop: een pleidooi voor prostitutieabolitionisme

Poëzie

- 70 Hotel Mokum (fragment)

Van de redactie

Redactie Paraat

Het afgelopen jaar is feminisme weer op de maatschappelijke radar gezet. Vooral een liberale opvatting van het feminisme werd populair: femicide was een probleem van individuele mannen en ‘meer blauw op straat’ was een mogelijke oplossing voor geweld tegen vrouwen.

In werkelijkheid zijn de problemen van vrouwen niet op te lossen onder het kapitalisme. Het patriarchaat, dat vrouwen onderdrukt en hen ondergeschikt stelt aan mannen, is niet op te lossen zonder de economische basis van de maatschappij fundamenteel te veranderen. Een feministische beweging die werkelijk uit is op de bevrijding van de vrouw kan het socialisme daarom niet achterwege laten. Met dit nummer van Paraat hopen we een bijdrage te doen aan de heropleving van het marxistisch-feministische gedachtegoed.

Hoe groot onze bijdrage kan zijn, valt nog te bezien. Met ongeveer 170 abonnees zijn we slechts een kleine stem in links Nederland, laat staan heel Nederland. Daarom gaan we de komende tijd aan de slag met uitbreiding van onze werkzaamheden. Dit nummer is een eerste stap daarin. We hebben door een recente uitbreiding van de redactie naar ongeveer tien mensen de tijd gehad om onze vormgeving en huisstijl te verbeteren. Voor jullie ligt het eerste resultaat.

Een punt waar de liberale feministen gelijk over hebben, is dat individuen wel degelijk een verschil kunnen maken. We hopen dat abonnees daarom niet enkel deze Paraat lezen, maar deze ook bespreken met anderen in hun omgeving. Alhoewel serieuze maatschappelijke verandering enkel collectief gewonnen kan worden, verspreid het bewustzijn over de werkelijke bevrijding van de vrouw zich niet vanzelf. ★

Lees ons ook online!

Nieuws

Bondsraad verzoekt FNV-bestuur verbod spreken Tofik Dibi terug te draaien

Verklaring

Nieuwe coalitie aan de slag met oorlog en bezuiniging

Nieuws

Coalitie organiseert spoed-demonstratie voor Venezuela

Verklaring

De Koerdische onafhankelijkheidsstrijd staat onder druk

Opinie

Kloppen: revolutionair of zelfbevrediging?

Nieuws

Frontex krijgt zelf pushback van UvA-studenten

Achtergrond

In democratisch Nederland beslist de meerderheid, behalve als de meerderheid communistisch is

Verslag

Herfst-ALV van ROOD gekenmerkt door eenheid, kameradschap en versterking van gezamenlijke actie

De oorsprong van het patriarchaat

Sociale reproductietheorie in vogelvlucht

Redactie Paraat

Het patriarchaat lijkt van alle tijden. Desondanks zweren socialisten bij hoog en laag dat zelfs dit onderdrukkende systeem met het socialisme verslagen kan worden.

In een hut denkt iemand anders dan wanneer diegene in een paleis woont. Voor de een is de tram een luxe, voor de ander is het beneden hun stand. Het zijn dit soort basale voorbeelden die verschillende marxistische denkers aanhalen om uit te leggen dat de omgeving waarin iemand woont en werkt bepalend is voor de denkbeelden die hen heeft en kan hebben.

Ook de maatschappelijke denkbeelden over vrouwen en hun onderdrukking vinden hun oorsprong in de omstandigheden waarin we leven. Dat betekent dat een verandering van deze omstandigheden leidt tot een verandering van de manier waarop vrouwen onderdrukt worden. Daaruit vloeit de volgende vraag: kunnen we omstandigheden creëren die leiden tot een einde aan de structurele onderdrukking van vrouwen?

Een van de centrale concepten binnen marxistische theorie is het onderscheid tussen de economische basis en de superstructuur. Binnen een maatschappij bestaat de economische basis uit de productiemiddelen en de relaties die men heeft tot deze productiemiddelen. De superstructuur is een breed begrip dat praktisch alle ideeën en instituties die niet direct met het pro-

ductieproces te maken hebben omvat. Denk hierbij aan onderwijs, politiek, cultuur, religie en ideologie.

De economische basis en de superstructuur beïnvloeden elkaar wederzijds. De superstructuur bestaat namelijk in de eerste plaats om de basis te rechtvaardigen en vloeit daarom voort uit de basis. De ideeën die zich daaruit ontwikkelen hebben op hun beurt weer effect op de basis.

Bedenk bijvoorbeeld hoe Nederlanders het hebben van een huis vaak als een algemeen levensdoel zien. Dit drijft de prijs op van huizen en legitimeert fiscale regelingen zoals de hypotheekrenteaftrek.

De maatschappelijke genderrollen zijn eveneens onderdeel van de superstructuur en vloeien voort uit de verhoudingen tot de productiemiddelen, alhoewel dat niet gelijk duidelijk is wanneer men enkel focust op het werk voor een loon.

Reproductieve arbeid

Het werk waarbij mensen hun arbeidskracht verkopen, daar een loon voor ontvangen en de kapitalist meerwaarde afneemt, heet productieve arbeid. Aan de andere kant daarvan staat de zogenaamde reproductieve arbeid. Dit is de arbeid die nodig is zodat de werker de volgende dag, uitgerust en wel, weer dezelfde hoeveelheid werk kan leveren als de dag ervoor.

Voorbeelden van reproductieve arbeid zijn wassen, koken en het dragen, baren, opvoeden en scholen van kinde-

ren. Zodra een arbeider doodgaat of te oud wordt om de benodigde arbeid te verrichten, is er voor de kapitalist immers een nieuwe arbeider nodig om diens plek te vullen.

Wat de reproductieve arbeid daarnaast kenmerkt, is dat het zich veelal buiten de zichtbare economische sfeer bevindt; de arbeider ontvangt er geen loon voor. De kapitalist heeft de arbeid echter wel nodig. Zonder reproductie van de arbeidskracht verschijnt de werker niet meer op het werk. De prijs van productieve arbeid wordt daarom gemiddeld bepaald door de hoeveelheid arbeid die nodig is om de arbeid te reproducteren.

Factoren als concurrentie en vraag en aanbod zorgen voor prijsschommelingen, maar in de basis ligt de waarde van arbeidskracht besloten in de kosten van de reproductie van deze arbeidskracht.

Het patriarchaat

Gedurende het grootste gedeelte van de geschiedenis werd de productieve arbeid door zowel mannen en vrouwen uitgevoerd. Tijdens de zwangerschap en daarna kunnen mensen met een baarmoeder echter minder zwaar werk uitvoeren. Daarom kregen mannen vaker de verantwoordelijkheid om de bestaansmiddelen zoals eten en onderdak te regelen en werden vrouwen vaker belast met de meer reproductieve taken zoals koken, wassen en het opvoeden van kinderen. Ten eerste omdat een gedeelte van de reproductieve arbeid, zoals het dragen van kinderen, enkel

gedaan kon worden door mensen met een baarmoeder en ten tweede omdat de reproductieve arbeid vaak minder zwaar is dan de productieve arbeid.

Omdat de superstructuur de verhoudingen tot de productiemiddelen via culturele en institutionele wegen rechtvaardigt, ontwikkelen daardoor denkbeelden die de arbeidsverdeling tussen man en vrouw versterken.

Daardoor ontstaan bijvoorbeeld stereotypen over mannen en vrouwen die bepaalde kenmerken aan de geslachten toeschrijven. Daarmee ontstaan genderrollen. Denk aan het idee van vrouwelijke zorgzaamheid en het idee van mannelijke emotionele afstandelijkheid.

Deze ideeën, die de toeschrijving van

reproductieve arbeid aan de vrouw en de productieve arbeid aan de man rechtvaardigten, noemen we samen met gerelateerde vormen van onderdrukking zoals het huwelijk het patriarchaat.

Kerngezin

Het patriarchaat is gedurende de geschiedenis veel veranderd. De vorm van het patriarchaat die we vandaag de dag kennen is hoofdzakelijk gebaseerd op het kerngezin: een gezin van twee ouders en een aantal kinderen.

De 'ouderwetse' normen, waarbij de man een salaris verdient voor het hele gezin en de vrouw afhankelijk is van de man, zijn daarbij in werkelijkheid een relatief jonge ontwikkeling. Ze kennen

namelijk hun oorsprong in het fordisme van de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw, waarbij de arbeider mede door vakbondstrijd een hoog genoeg loon kreeg om ook vrouw en kinderen te onderhouden, zo stelt Nancy Fraser in *Feminism, Capitalism and the Cunning of History*. Tijdens de industriële revolutie in de negentiende eeuw werkten vrouwen en kinderen in arbeidersgezinnen ook, bijvoorbeeld in fabrieken en mijnen.

Vandaag

Gedurende de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw zorgden een aantal ontwikkelingen voor de verplaatsing van veel huishoudelijke taken terug naar de markt. Dat kwam in de

eerste plaats doordat het zowel nodig als mogelijk werd voor vrouwen om meer buitenshuis te gaan werken.

Globalisering had namelijk in de Westerse landen zoals Nederland voor een grote werkloosheid gezorgd in beroepen die daarvoor door mannen werden uitgevoerd, en de lonen gingen gemiddeld genomen omlaag doordat er grotere concurrentie was met arbeiders in het buitenland. Technologische ontwikkelingen zoals de wasmachine zorgden er tegelijkertijd voor dat de lasten van de huishoudelijke arbeid omlaag gingen, waardoor vrouwen, die nog steeds het gros van de reproductieve arbeid uitvoerden, meer arbeidskracht overhielden en steeds meer ingezet konden worden als flexibele werkers.

Onder het neoliberalisme krijgen overheden en instanties een actieve rol in het introduceren van marktwerkingsmechanismen op plekken waar deze voorheen niet aanwezig waren. Door interventies in de economie werden meer huishoudelijke taken naar de zichtbare economische sfeer verplaatst en werd verdere arbeidsdeling mogelijk. Dit proces, waarbij iets dat voorheen niet voor geld verhandeld wordt een marktwaarde krijgt, heet commodificatie.

Door commodificatie ontstonden nieuwe banen die vrouwen, door de druk van het patriërchaat, vaak opnamen. Denk bijvoorbeeld aan banen in de (ouderen)zorg, in het onderwijs en in de kinderopvoeding.

Veranderingen in de economische basis zorgden vervolgens ook voor verschuivingen in de superstructuur. Daardoor wordt het in de meeste kringen als ouderwets gezien als een vrouw afhankelijk is van hun man.

Vrouwen werken wel meer dan voorheen, maar zij doen vaak naast hun voltijdbaan ook nog het gros van het huishoudelijk werk. In Nederland werken volgens het CBS zestig tot zeventig procent van de vrouwen deeltijds, in de meeste landen is dat niet zo en werken vrouwen vaker voltijds.

Deze verwachting dat een moeder zowel loonarbeid als het huishoudelijk werk doet, wordt ook wel de double burden of de second shift genoemd;

de tweede dienst na de eerste. Vooral in arme gezinnen wordt deze tweede dienst gewerkt door de moeder. Rijke gezinnen kunnen bijvoorbeeld een schoonmaker inhuren en meer gebruik maken van bezorgdiensten.

Tegenwerkende krachten

Naast de processen die tot commodificatie leiden, zijn er ook processen die dat tegenwerken. Deze processen zijn zo sterk, dat ze de commodificatie dusdanig tegenzitten dat onder het kapitalisme de reproductieve arbeid heel erg langzaam of zelfs niet gecommuniceerd kan worden. Daardoor zal de economische basis, die het patriarchaat tot stand brengt, niet afgeschaft worden. Het patriarchaat kan daarom niet afgeschaft worden onder het kapitalisme.

De kapitalist probeert de arbeider minder te betalen dan dat hen nodig heeft om te overleven. Het eerste wat de kapitalist daarbij goed uitkomt, is een overschot aan arbeidskracht, bijvoorbeeld door immigratie of verhoging van efficiëntie. Arbeidskracht is namelijk een waar als alle anderen; als het aanbod te hoog is, daalt de prijs en ontvangen arbeiders gemiddeld minder voor hun werk. Doordat arbeiders daardoor niet allemaal hetzelfde loon voor hun arbeid ontvangen en veel arbeiders niet genoeg krijgen om gebruik te maken van bijvoorbeeld kinderdagverblijven of buitenschoolse opvang, doen zij nog veel reproductieve arbeid thuis.

Bij verdere commodificatie van reproductieve arbeid zou de kapitalist nog steeds de lonen onder de reproductiekosten willen drukken. Arme gezinnen zouden nog steeds niet genoeg geld hebben om voor alle diensten te betalen. De enige manier waarop reproductieve arbeid volledig gecommuniceerd kan worden, is door het ofwel vanuit de staat te voorzien en uit belasting te betalen, ofwel door elke arbeider een baan met voldoende loon te geven voor alle gecommuniceerde taken. Dat zou echter betekenen dat de kapitalist arbeiders niet langer minder kan betalen dan wat zij nodig hebben om hun arbeid te reproduceren, en dat zou de winst van de kapitalist verlagen.

Een mogelijk tegenargument is dat de arbeider simpelweg meer kan gaan

werken om voor de benodigde diensten en waren te betalen. Dit argument vergeet echter belangrijke feiten: dat de arbeider niet zomaar meer kan werken als het hen uitkomt en dat de arbeider het reproductieve werk vaak verwelkomt als afwisseling of verbetering ten opzichte van de 'normale' productieve arbeid. Iemand met een veertig-uren

In het socialisme is het mogelijk de meeste reproductieve arbeid te socialiseren

contract kan immers niet zomaar meer gaan werken en ook al zou diegene dat wel doen, zijn die extra uren vaak belastender dan de tijd besteden aan bijvoorbeeld koken of wassen.

De bestaande superstructuur duwt daarnaast terug wanneer er een culturele verandering lijkt te ontstaan. Dat geldt zowel voor vastgeroeste instituties zoals de staat, die met wetten bijvoorbeeld de familie verankeren, als voor de arbeiders zelf. Zij hechten ook waarde aan de culturele normen van reproductieve arbeid. Dat geldt zelfs voor klassenbewuste arbeiders: zij kunnen makkelijk afstand doen van de norm dat een gezin één enkele broodwinner heeft, maar ook zij zouden moeite hebben met een volledige commodificatie van reproductie. Dan

zou je bijvoorbeeld ook niet meer je eigen kind opvoeden.

De flexibiliteit van reproductieve arbeid zorgt ook voor een laatste obstakel. Wassen en koken is zo goed als volledig te commodificeren, maar dat geldt niet voor veel andere arbeid zoals bijvoorbeeld het troosten van het eigen kind of na een lange werkdag een lusterend oor bieden aan de partner. Dergelijke taken kunnen slechts gedeeltelijk gecommuniceerd worden: ook al gaan arbeiders vaker naar betaalde psychologen, is de psycholoog niet altijd beschikbaar en berusten mensen nog steeds voor een groot gedeelte op het huishouden.

Zelfs diensten die op dit moment al gecommuniceerd zijn, hebben vaak overgebleven taken die niet goed te commodificeren zijn. Als een gezin een schoonmaker inhuurt moet er ook weleens zelf schoongemaakt worden en als een gezin gebruikmaakt van een wasserette moet iemand ook de was bij elkaar rapen en het naar de wasserette brengen.

Het socialisme

Het bovengenoemde proces van de gedeeltelijke commodificatie van reproductieve arbeid zorgt ervoor dat de economische ondersteuning van het patriarchaat, de opdeling van de samenleving in het kerngezin met een interne arbeidsdeling, niet volledig verandert. De superstructuur blijft onveranderd. Is het mogelijk de economische basis onder het socialisme te veranderen?

Het antwoord is eenduidig: ja. Waar volledige commodificatie van de reproductieve arbeid tegen de belangen van de kapitalist ingaat en de kapitalist het kerngezin dus ondersteunt, is het in het socialisme mogelijk om de meeste reproductieve arbeid te socialiseren, vooral als huishoudelijk werk betreft. Daarnaast garandeert een socialistische maatschappij reproductieve rechten rondom anticonceptie en abortus, en zorgt het voor genoeg rust en ondersteuning tijdens de zwangerschap en opvoeden van kinderen.

Omdat in het socialisme elke arbeider uiteindelijk betaald krijgt naar de hoeveelheid arbeid die diegene verricht en iedereen die kan werken bij moet dragen, worden arbeiders niet minder

betaald dan hoeveel uren ze werkelijk aan werk verrichten.

De arbeider krijgt voor elk uur aan arbeid evenveel goederen of diensten terug die in een uur gemaakt kunnen worden. Hetgeen wat ervan afgetrokken wordt, waaronder de arbeid die nodig is voor zorg aan mensen die niet kunnen werken en het algemene goed, is voor iedereen gelijk.

Daardoor wordt het plots logisch om reproductieve arbeid buiten het huis te plaatsen, waar het efficiënter uitgevoerd kan worden. In het socialisme zou dit betekenen dat de hoeveelheid goederen die arbeiders terugkrijgen voor hun arbeid verhoogt wordt. In een enkel uur aan arbeid kan er dan namelijk meer gemaakt worden dan voorheen.

Met de verplaatsing van reproductieve arbeid naar buiten het huis, wordt de functie van het kerngezin steeds minder duidelijk. De arbeiders zullen namelijk steeds vaker buiten het huis gaan eten, buiten het huis wassen en uiteindelijk zullen zelfs kinderen steeds meer gemeenschappelijk opgevoed worden. Daardoor wordt het steeds minder logisch voor mensen om reproductieve arbeid voor het gezin uit te voeren, omdat het buitenshuis simpelweg efficiënter wordt en ze zo meer tijd kunnen besteden aan vermaak. Daarmee valt de druk om relaties te vormen en reproductieve arbeid binnen het gezin uit te voeren weg. De relaties die mensen dan aan zullen gaan, zullen slechts gebaseerd zijn op hun wensen, in plaats van op de door de samenleving opgelegde vorm van het kerngezin.

Arbeiders willen echter niet van de ene op de andere dag alle reproductieve arbeid naar buiten het huis verplaatsen. Ze hechten zelf namelijk ook waarde aan het gezin en de normen en waarden die daarbij komen kijken. De verplaatsing van de reproductieve arbeid naar buiten het huis zal daarom stapsgewijs moeten verlopen. Wanneer de reproductieve arbeid echter dusdanig naar de gemeenschap is verplaatst, zal het kerngezin ook ophouden met bestaan, waarmee de economische basis voor het patriarchaat wegvalt en de werkelijke bevrijding van de vrouw een feit kan worden. ★

Wat wil de RSP?

- **Meerouderschap wordt erkend.** Alle ouders die bij de opvoeding van het kind betrokken worden en erkende ouderschapsrechten hebben, hebben gelijk zeggenschap over het kind.
- **Vrije mogelijkheid tot abortus en vrije beschikbaarheid van anticonceptiemiddelen, en gratis beschikbare menstruatieproducten.**
- **Volledige steun en opvang voor iedereen die huiselijk geweld ontvlucht.**
- **Geen tolerantie voor grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer, en geen tolerantie voor instanties die dit proberen te verhullen en in de doofpot laten verdwijnen.**
- **Zwangerschapsverlof uitbreiden naar 5 maanden, die vanaf 3 maanden voor de bevalling door de zwangere ouder opgenomen kunnen worden. Daarnaast volledig betaald ouderschapsverlof van 12 maanden voor alle ouders, om zo gelijkwaardigheid te bevorderen en een eerste band met het kind te scheppen, te gebruiken in de eerste 4 jaar. Alle ouders dienen het ouderschapsverlof op te nemen voor 3 maanden (voor de zwangere ouder kunnen de maanden van zwangerschapsverlof bij de verplichte 6 maanden meetellen). De niet gebruikte maanden kunnen niet naar de andere ouders overgemaakt worden, om heel scheve genderverhoudingen te voorkomen. Daarna recht op 6 maanden 70% betaald verlof te gebruiken tot het kind 10 jaar is.**
- **Om ouders en kinderen te beschermen tegen sociale isolatie en kinderen cognitief en sociaal te stimuleren, moeten er op wijkniveau gratis toegankelijke speelruimtes worden geregeld waar kinderen en ouders samen terecht kunnen, en anderen kunnen ontmoeten.**
- **Recht op betaald verlof voor mantelzorg.**
- **Gratis toegankelijke, publiek beheerde, 24/7 beschikbare kinderopvang.**
- **bedrijven moeten kinderopvang voor hun werknemers in hun gebouwen bieden.**
- **Faciliteiten voor zogende ouders in de openbare ruimte en werk, zoals kinderdagverblijven dichtbij werkplekken. Ouders die borstvoeding geven, moeten op het werk en op openbare plekken toegang krijgen tot een ruimte waar ze zich desgewenst kunnen afzonderen om borstvoeding te geven of te kolven.**
- **Openbare, goede kantines met lage prijzen. Zet wasserijen en huishoudelijke schoonmaakdiensten op die worden beheerd door de lokale en nationale overheid. Dit als eerste stappen naar een volledige socialisatie van het huishoudelijke werk.**

Actueel

Mick Desrosiers

Handen af van Venezuela!

Bestuur RSP

Sinds september escaleert de Verenigde Staten (VS) zijn beleid richting Venezuela en is er een reëel gevaar van militaire interventie. Het Amerikaanse kapitaal aast op de Venezolaanse olievoorraden. De Revolutionair Socialistische Partij (RSP) veroordeelt deze escalatie en alle externe pogingen tot regimeverandering in Venezuela. De arbeidersklasse in Venezuela hoort over hun land te beslissen, niet het Amerikaanse imperialisme!

Sinds de terugkeer van Donald Trump in het Witte Huis heeft hij de economische belegering van Venezuela geïntensiveerd. In augustus escaleerde deze agressie

toen de VS onder het mom van 'bestrijding van drugshandel' zijn maritieme aanwezigheid in de Caribische zee drastisch vergrootte. Inmiddels zijn er in de Caribische Zee meer dan 20.000 militairen actief en is zelfs het grootste vliegdekschip ter wereld aanwezig.

Vanaf september voert de Amerikaanse krijgsmacht terreurbombardementen uit op Venezolaanse vissersboten, waarbij mensen zonder proces geëxecuteerd worden. Amerikaanse vliegtuigen voeren daarnaast manoeuvres uit boven Venezuela en de VS stelt eenzijdig dat het Venezolaanse luchtruim gesloten is. Op 10 december is er zelfs een Venezolaanse olietanker in beslag genomen door de Amerikaanse kustwacht.

Als het aan de Amerikaanse president Trump ligt, blijft het daar niet bij. De afgelopen maanden heeft Trump meermaals gesteld dat hij Amerikaanse troepen voorbereidt op militaire acties in Venezuela. Hij zei bijvoorbeeld dat de CIA dodelijke operaties in Venezuela mag uitvoeren en dat militaire ambtenaren plannen ontwikkelen voor het bombarderen van doelen op het Venezolaanse vasteland. Nadat de Amerikaanse overheid president Maduro aanmerkte als hoofd van een terroristische organisatie, zijn er volgens Trump nog meer mogelijkheden om bombardementen uit te voeren in Venezuela. Experts stellen echter dat de terroristische organisatie waar Maduro de leider van zou zijn, het 'Cartel de los Solos', niet bestaat.

Via allerlei wegen wordt er steun voor Amerika's escalatie gezocht. De Nobelprijs voor de Vrede werd bijvoorbeeld uitgereikt aan de Venezolaanse oppositieleidster Maria Corina Machado voor haar 'strijd voor democratie.' Deze strijd vergeleek ze zelf direct met de 'strijd van Israël'. Haar partij heeft dan ook sinds 2020 formele banden met Likud, de Israëliëse regeringspartij van Netanyahu. Om de vergelijking kracht bij te stellen steunt ze ook openlijk de gewelddadige omverwerping van de Venezolaanse staat en het bombarderen van Venezolaanse doelwitten.

De Amerikaanse escalatie heeft als doel de oliebronnen en grondstoffen van Venezuela in handen te krijgen en de 'Monroe-doctrine' te versterken. Venezuela heeft de grootste olie-

bronnen op aarde, beschikt over rijke, vruchtbare grond en ligt aan de noordelijke kust van Latijns-Amerika. Omdat Venezuela niet bezwijkt onder Amerikaanse imperialistische druk, wordt ze tot doelwit gemaakt.

De kans is groot dat Nederland direct bij deze imperialistische agressie betrokken wordt. Op Aruba en Curaçao, overblijfselen van het Nederlandse koloniale rijk, zijn namelijk zogenaamde 'Cooperative Security Locations' (CSL) gestationeerd. Alhoewel dat volgens de VS geen officiële legerbasissen zijn, betekent het wel dat er op Aruba en Cu-

De kans is groot dat Nederland direct betrokken wordt

raçao militaire aanwezigheid van de VS is. Er is een grote kans dat deze CSL's bij militaire interventies betrokken worden en dat Nederland zo weer betrokken wordt bij Amerikaanse agressie, net zoals bij de aanvallen op Irak en Afghanistan.

Deze agressie zal drastische gevolgen hebben voor de regio. Een militaire poging tot regimeverandering in Venezuela zal naast dood en verderf enkel leiden tot de onderdrukking van het Venezolaanse volk. Wat eerder onder andere in Argentinië, Brazilië, Guatemala, Honduras, El Salvador en Peru al plaatsvond, kan nu in Venezuela gebeuren.

Handen af van Venezuela!

Weg met Amerikaanse soldaten en oorlogstuig in Aruba, Curaçao en Nederland!

Geen Nederlandse betrokkenheid bij Amerikaans imperialisme! ★

Nieuwe coalitie kijkt naar opkomstplicht om oorlogsmacht te vergroten

Stef Blommaert

De krijgsmacht moet in 2030 122.000 personeelsleden hebben, bijna 50.000 meer dan afgelopen september. Om dat klaar te boksen moeten 17-jarigen een verplichte enquête gaan invullen en kijkt de coalitie zelfs naar de terugkeer van de opkomstplicht.

De roep van de Nederlandse staat om vers bloed is het afgelopen jaar genomen. Waar jongeren eerst enkel een brief kregen, begon 'defensie' vorig jaar met een vrijwillige enquête voor alle 17-jarigen. Dat was een wervingstruc om meer gemotiveerde soldaten bij het leger te krijgen. Deze enquête wordt verplicht als het aan de coalitie ligt, maar als dat de klus niet geklaard krijgt kijkt het aankomende kabinet naar een 'selectieve opkomstplicht'. Dat staat vermeld in het nieuwe regeerakkoord.

Bij een 'selectieve opkomstplicht' moet niet elke jongere komen opdagen, noch zou er sprake zijn van loting. De selectieve opkomstplicht zou de eerder genoemde vragenlijst van een wervingsbrief naar onderdeel van een selectieprocedure veranderen, waarmee de meest gemotiveerde en fitte invullers gekozen worden voor het leger. Daar is de staat overigens vrij open over: in september 2025 schreef de staatssecretaris van oorlog het open en bloot in een brief aan de Tweede Kamer. Hij noemde de enquête een 'selecterend instrument'.

Het is logisch dat de krijgsmacht niet gelijk naar volledige of willekeurige opkomstplicht kijkt. Het is voor haar beter om eerst fitte en gemotiveerde jongeren een geweer in de hand te drukken, voordat ze aankomt bij de ongemotiveerde burgers. Hiermee filtert de krijgsmacht namelijk niet enkel op fitheid, maar ook op loyaliteit en mogelijke opoffering van het leven voor het land.

Doordat de enquête vooral gemotiveerde mensen naar het leger trekt, zijn de meeste vooruitstrevende arbeiders tot nu toe buiten het leger te vinden. Wanneer de opkomstplicht in tijden van oorlog of oplopende spanningen

Hiermee filtert de krijgsmacht ook op mogelijke opoffering van het leven voor het land

steeds breder wordt, zal een steeds groter gedeelte van progressieve arbeiders in het leger gaan. Voor anti-oorlogsactivisten wordt het dan steeds belangrijker om ook binnen het leger anti-oorlogspropaganda te verspreiden. ★

Achtergrond

Facetten van de wooncrisis, herfst 2025

Clint Verdonschot

‘Hoe bedoel je, geen raam?’

Met mijn vingers teken ik een vierkantje in de lucht, alsof ik wil vragen: ‘raam, als in zo’n rechthoekig gat in de muur?’

Mijn instinctieve ongeloof maakt langzaam plaats voor de realisatie dat het onderhoud natuurlijk wél zo achterstallig kan zijn in een Nederlandse woning anno nu.

Inderdaad, bevestigt de bewoner: ‘hier aan de voordeur was alles in orde, maar achter is er gewoon nooit een raam geplaatst. Was al zo bij het intrekken.’

Na een paar maanden vergeefs te hebben gewacht op actie van de huisbaas, is deze huurder zelf maar aan de slag gegaan met kit en een stuk plexiglas. ‘Het ging nog tijdens de zomerdagen, maar nu de herfst voor de deur staat begin ik me wel zorgen te maken over de isolatie van mijn woning.’

Het is september en ik trek met een vijftal andere mensen van RSP en BPW Utrecht langs de deuren van een appartementencomplex in Overvecht. We spreken met huurders over de staat van hun woning, de hoogte van hun huur, en het contact met de huisbaas. Het is frappant, maar je zou op basis van deze rondgang langs huurders niet vermoeden dat er een landelijke verkiezingscampagne in volle gang is.

Meerdere partijen hebben van de wooncrisis een belangrijk campagnepunt gemaakt, daaronder bijv. de grote winnaar D66 én de grote verliezer GLP-vdA. Toch is de kloof tussen de ronkende campagnepraat van deze partijen en de materiële zorgen van huurders hier in Overvecht wijder dan ooit. De mensen met wie wij in gesprek gaan, hebben het over een halve verdieping die al meerdere maanden leegstaat, servicekosten die in vijf jaar tijd drie keer over de kop zijn gegaan, en natuurlijk achterstallig onderhoud: schimmel, betonrot, en fratsen zoals bijvoorbeeld dat ontbrekende raam. Wat zouden

deze mensen denken over Rob Jetten’s plan om tien nieuwe steden te bouwen? Opeens realiseer ik me dat Jetten’s belofte überhaupt niet gericht is aan de mensen van Overvecht, en zij realiseren zich dat ook.

Het probleem met Jetten is niet dat tien steden onhaalbaar is (dat is het niet eens, volgens mij). Het probleem is dat hij overtuigd lijkt te zijn dat als je maar ontegenwoordig veel gaat bouwen, de wooncrisis als vanzelf zal oplossen, en die overtuiging heerst niet alleen bij Jetten, maar bij letterlijk elke parlementaire politieke partij in Nederland.

Eerst was het alleen de VVD, nu hebben ze het allemaal alleen nog maar over ‘bouwen, bouwen, bouwen’. Maar de problemen van de bewoners die wij spreken, hebben niets te maken met woningbouw. Er is voor de verandering niet eens sprake van een woningtekort, blijkens die halve verdieping die opzettelijk leeg gehouden wordt.

Het probleem dat deze bewoners hebben, maar waar niemand in Den Haag het over heeft, is de huisbaas.

Wanhoop is aanstekelijk

Ze houdt zich goed, maar het is voor iedereen in het videogesprek overduidelijk dat Juliette* al dagen geen oog meer dichtdoet. Nadat ze haar huidige woning betrok, ging alles een tijdje goed. Maar inmiddels is het contact met haar huisbaas dermate verslechterd dat ze zich niet langer veilig voelt in haar eigen huis. Hij wil haar uitzetten, ook al heeft hij het recht niet. Maar het recht zal Juliette niet behoeden voor de toorn van een straffeloze huisbaas. We leven eind oktober wanneer ze de moed bijeen heeft geraapt om contact te zoeken met de Bond Precaire Woonvormen (BPW). Vandaar dat ik en een paar andere woonactivisten nu met haar in een videogesprek zit om haar te adviseren over haar mogelijkheden, maar vooral ook om haar een hart onder de riem te

steken.

Juliette woont in een tuinhuisje in de achtertuin van haar huisbaas. Ze stuurt wat foto’s door van de staat van haar woning, en er bestaat bij ons geen twijfel dat de gebreken aan haar woning dermate ernstig zijn dat ze in aanmerking komt voor huurverlaging. Waarschijnlijk zou deze woning zelfs in perfecte staat nog steeds niet zo duur mogen zijn als wat Juliette er momenteel voor betaald. Maar huurverlaging... Als ze daar nu direct mee aan de slag gaat, dan zal het tot januari duren voordat Juliette überhaupt een zaak kan beginnen bij de huurcommissie. En dan duurt het nog een paar maanden voordat de huurcommissie een oordeel klaar heeft.

In de tussentijd zit ze vast bij een huisbaas die te pas en te onpas met uitzetting dreigt, op elk moment van de dag haar woning kan binnenvallen, en in het geheel niet geïnteresseerd is in het oplossen van de problemen met haar woning.

De gangbare overtuiging is dat huurders in Nederland goed bij wet beschermd zijn. Maar als het minstens een halfjaar duurt voordat je als huurder je recht kan halen, dan ben je in feite overgeleverd aan de grillen van een despoot, een situatie die des te onveiliger is als je letterlijk in zijn achtertuin moet wonen.

De BPW staat huurders in dit soort situaties bij en probeert daarbij, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Woonbond, uitdrukkelijk strijdbaar te zijn. Dat is fijn, het probleem is echter dat Juliette moe is. Ze vraagt zich hardop af of ze niet beter af is om toch gewoon haar zaak voor te leggen aan de huurcommissie en het daarbij te laten. Het lijkt me een slecht idee, maar ik zeg niets. Ze spreekt per slot van rekening niet uit overtuiging maar uit wanhoop, en die wanhoop is aanstekelijk.

Wat nu? Hoe je het ook bekijkt, zal het maanden duren voordat er een duurzame oplossing voor de problemen met haar huisbaas afgedwongen kan worden, en Juliette heeft nu rust nodig. Het verlangen naar rust, al was het maar één nacht, wint het van de wanhoop en we besluiten om een afspraak te maken om Juliette’s slot te vervangen. Iedereen in Nederland heeft het recht

om dat te doen, om ervoor te zorgen dat niemand onaangekondigd of buiten jouw medeweten om jouw woonruimte kan binnendringen.

Het is verre van een oplossing voor Juliette's problemen, maar het is een begin. En hopelijk zorg het ervoor dat Juliette weer toekomt aan haar nachtrust.

De stomheid van een goed gesprek

Degene die de elevator pitch bedacht, vond dat je het vooral kort moest houden. Maar als ik in de lift stap, hangt daar aan de wand een petitie van wel drie kantjes lang. In de tijd dat ik de lift gebruik om naar de vierde verdieping te komen, lukt het me inderdaad niet om het hele ding uit te lezen. Dat is niet erg, want ik ben toevallig op weg naar degene die de petitie heeft opgesteld, een vriend van me wiens huisbaas recentelijk met het nieuws is gekomen dat hun flat over een maand of twee verkocht gaat worden. Mijn vriend, Mark*, maakt zich daarover terecht zorgen maar stuit op onwil, bizar genoeg vanuit zijn huurdersvereniging.

Mark en zijn burens zijn bezorgd dat de nieuwe eigenaar erger voor huurders zal zijn dan de oude en dat is geen gekke gedachte. In het gedereguleerde segment waarin Mark huurt, draait het immers eerst en vooral om de winst die een eigenaar uit zijn investering kan halen. En aangezien onbewoonde woningen in deze economie waardevoller zijn dan bewoonde, kan de strategie van de nieuwe eigenaar zomaar zijn: zorgen dat jij zo snel mogelijk wil verhuizen zodat hij naar hartenlust kan speculeren over de grondprijs. Dat betekent: zo min mogelijk onderhoud aan woningen die nog worden verhuurd, woningen leeg houden zodra ze vrijkomen, en vooral onbereikbaar en het liefst anoniem blijven zodat huurders niemand kunnen namen en shamen.

Voor de helderheid, dit hoeft niet noodzakelijk de aanpak van een verhuurder te zijn, maar het is wel de meest effectieve manier om een mooi rendement op je investering te krijgen, en dat maakt het de meest verstandige keus voor een vastgoedbelegger. Toch is het verrassend lastig om dit basale inzicht in het functioneren van een markt aan het verstand te peuteren van zoveel mensen die in een positie verke-

ren om zich ertegen te verzetten.

Mark's huurdersvereniging kan bijvoorbeeld druk zetten bij de huidige eigenaar om er mogelijk garanties uit te slepen voor de verkoop. Belangrijker: door van zich te laten horen, kan de vereniging een impliciet maar duidelijk signaal afgeven aan de hedgefondsen en andere speculanten die geen enkele interesse in goed verhuurderschap hebben: dat de huurders in dit gebouw strijdbaar zijn, dat ze hun rechten kennen en ervoor durven op te komen.

In werkelijkheid gebeurt er echter niets, omdat het bestuur van Mark's huurdersvereniging een heilig geloof heeft in de kracht van 'het goede gesprek'. Als je maar constant poeslief en geduldig bent, dan kun je 'in goed overleg' meer gedaan krijgen voor de mensen in je gebouw dan door de confrontatie op te zoeken.

Het sentiment is, geloof ik, bekend voor de lezer. En ik zal de eerste zijn om toe te geven dat, soms en onder bepaalde omstandigheden, overleg tactischer dan confrontatie kan zijn.

Toch steekt het dat nu juist Mark's huurdersvereniging zoveel waarde lijkt te hechten aan het goede gesprek. Het bestuur was namelijk al maanden op de hoogte van de plannen van de verhuurder, maar heeft dit nieuwtje moedwillig stilgehouden op verzoek van de verhuurder, om het verkoopproces zo soepel mogelijk te laten verlopen. Het goede gesprek is daarmee een uitstekend middel geweest om huurders juist het zwijgen op te leggen.

Niet alleen is het nu, in dit late stadium van het verkoopproces, een stuk moeilijker voor huurders om collectief iets gedaan te krijgen, daarnaast kan de verhuurder nu net doen alsof die zich juist voorbeeldig heeft opgesteld door de huurdersvereniging bij het proces te betrekken. Dat betekent verder dat de verhuurder ook gerust kan weigeren om in gesprek te gaan met huurders die zich in tegenstelling tot het bestuur van de vereniging wél zorgen maken over de verkoop; de verhuurder is immers toch al in gesprek met de huurdersvereniging? Waarom maken deze huurders hun grieven dáár niet kenbaar?

Desalniettemin heeft Mark de moed, en een paar burens, bijeengeraapt om buiten de huurdersvereniging om een petitie te beginnen voor iedereen in

Het goede gesprek is een middel geweest om huurders het zwijgen op te leggen

zijn gebouw die zich wel echt zorgen maakt. En dan is het, gegeven de situatie, ook niet zo gek dat je drie kantjes nodig hebt om je verhaal te doen. De bedenker van de elevator pitch heeft nooit rekening hoeven houden met de realiteit van woonactivisme anno 2025: mondigheid is belangrijker dan bondigheid.

Meelij en marktwerking

Eén van de meest opmerkelijke genres binnen de Nederlandse journalistiek is toch wel: 'heb toch medelij met deze ondernemer!'. Of zoals Trouw recentelijk kopte: 'Verhuurders voelen zich gestraft door regels tegen huisjesmelkers: "We worden minder serieus genomen"'.

Dit genre is zo overduidelijk propaganda, dat het eerder lachwekkend dan sympathiserend werkt. Dan rest evenwel de vraag welke waarheid verborgen wordt door deze propaganda. En in dit geval denk ik dat het een waarheid betreft die verborgen is in het volle zicht: dat we zijn aanbeland op een punt dat het verhuren van een woning simpelweg niet rendabel meer is, en verhuur-

ders slechts een beroep kunnen doen op ons medelijden.

Allereerst iets wat niemand kan ontkennen: er trekt een uitpondgolf door Nederland. Voor de leek: uitponden is het stuk voor stuk verkopen van een pand of appartement zodra de huurder in die woning vertrekt. Zoals ik al eerder zei is het verkopen van woningen

Een lege woning kan aan iedereen verkocht worden, dat geeft natuurlijk de meeste winst

waar huurders in zitten minder interessant, omdat je zulke woningen alleen aan andere verhuurders kan verkopen. Een lege woning kan echter aan iedereen verkocht worden, en dat geeft natuurlijk de meeste winst. In de praktijk betekent uitponden op micro-niveau dat een investeerder zijn vastgoedportefeuille consolideert of zelfs geheel van de hand doet, en op macro-niveau dat het aandeel huurwoningen slinkt.

Dan iets waar men het volgens mij ook wel over eens is: de uitpondgolf is gaande omdat verhuren minder rendabel is geworden. Dit verklaart bijvoorbeeld waarom Mark's oude verhuurder van zijn flatgebouw af wil, en waarom in Overvecht die halve verdieping leegstaat.

In sommige gevallen, vooral bij relatief kleine, particuliere verhuurders, zijn de marges zo krap geworden dat verhuren überhaupt geen levensvatbare business meer is. Het is een beetje koffiedik kijken, maar dit zou bijvoorbeeld kunnen verklaren waarom Juliette's huisbaas volkomen ongegrond dreigt met uitzetting.

Maar dan de oorzaak van het afgenomen rendement. Verhuurders, en hun mondstukken zoals Trouw, wijzen eensgezind op de Wet betaalbare huur die van kracht is sinds juli 2024. En persoonlijk zie ik geen reden om te twijfelen aan het idee dat deze wet de druppel was die de emmer deed overlopen: de wet regelt o.a. dat iedere huurder (niet alleen die in het sociale segment) huurverlaging bij de huurcommissie kan aanvragen als die denkt dat diens woning daarvoor in aanmerking komt op basis van een puntensysteem. Dat betekent dat al die verhuurders die al die jaren het bloed van hun huurders hebben gezogen, sinds anderhalf jaar opeens veel minder winst kunnen maken.

Toch is er ook kritiek op deze diagnose. Allereerst is het uiteraard reductionistisch om een macro-economische ontwikkeling zoals een tendentiële daling van de winstvoet terug te herleiden naar één enkele oorzaak. Maar naast deze redelijke tegenwerping lijkt ik ook enig sentiment te bespeuren bij sommige woonactivisten die zich tegen deze diagnose verzetten: de Wet betaalbare huur, aanvankelijk door De Jonge geïntroduceerd in mei 2022, wordt ook wel gezien als dé winst die is behaald uit de grote golf woonprotesten van 2021. Ik psychologiseer, en dat moet ik niet doen, maar ik ontkom niet aan de indruk dat er binnen de woonbeweging een onredelijke gehechtheid aan de Wet betaalbare huur heerst, puur omdat zonder deze wet de woonprotesten van vier jaar geleden tevergeefs zouden zijn geweest; een soort onbewuste, collectieve sunken cost fallacy.

Ik weet niet of die indruk fair is. Maar als je het wil overwegen, laat me daar dan nog één overweging aan toevoegen die wél inhoudelijk is: het beste argument, zo'n beetje het enige argument dat het liberalisme ooit had voor het introduceren van markten waar mensen eerst gezamenlijk voorzagen in

hun behoeftes, was dat marktwerking voordelen voor de mensheid met zich mee zou brengen. Ondernemen is een proces van 'creatieve vernietiging', van het constant revolutionaliseren van de productiemiddelen, zodat we meer leren doen met minder. Dat proces kent noodzakelijkerwijs verliezers, maar de samenleving als geheel gaat erop vooruit. Dit is niet langer een overtuigend argument, vinden de kapitalisten klaarblijkelijk ook zelf: het verhuren van woningen kan nu alleen nog maar rendabel blijven door de volkshuisvesting voor iedereen actief te verslechteren. En de enige reden die ons dáartoe moet verleiden, is... medelijden met de huisbaas. Vandaar die constante stroom aan tranentrekkende ondernemersprofielen in de burgerlijke media.

Echter, als reactie op het gebedel van de huisbaas, wil ik pearl-clutching afraden: "hoe durven ze aan Hugo de Jonge's Wet betaalbare huur te komen!" is geen overtuigend weerwoord. Natuurlijk moeten we die wet voor de afzienbare toekomst behouden. Maar het is nog belangrijker voor ons als revolutionair socialist om nuchter en met een helder verhaal vast te stellen dat dit het logische eindpunt is van de woningmarkt; dat we het proces van volkshuisvesting zo efficiënt hebben gemaakt als een markt maar voor elkaar kan krijgen; en dat het daarom tijd is voor een radicaal andere manier om dat productieproces maatschappelijk vorm te geven. ★

***De namen van de huurders zijn gefingeerd.**

De ethische wetenschap van het marxisme

Ties van den Bogaard

Is socialisme ‘goed?’ Is de socialistische maatschappij moreel gezien de ‘juiste?’ Dat is vaak wel hoe marxisten er over praten. Dat is in ieder geval hoe ROOD-leden en RSP’ers met megafoons, flyers en demonstraties strijden voor wat ze dan noemen: ‘gerechtigheid.’ Desondanks is marxisme een wetenschap, althans dat is hoe het marxisme zichzelf ziet. Dat was de innovatie van Marx en Engels: de revolutie is niet ‘goed’ of ‘fout’, ze is een onvermijdbaar resultaat van conflicten tussen onze klasse en de kapitalistische klasse.

In de verschillende linkse bewegingen zorgt het verschil tussen de ‘wetenschappelijke’ blik en de ‘morele’ blik vaak voor spanningen. Discussies over veganisme, persoonlijke verantwoordelijkheid en boycotts brengen het contrast tussen deze twee vaak het scherpst in beeld. Communisten in deze bewegingen proberen altijd de

breder maatschappelijke dynamiek te zien en om te redeneren vanuit een strategie die de strijd tussen de werkende en bezittende klasse wil bevorderen. Terwijl voor sommige mensen op links een beweging die zich bijvoorbeeld niet houdt aan bepaalde boycotts geen knip voor de neus waard is.

Een treffend voorbeeld is een evenement van ROOD, waar een spreker aanwezig was die de zaal veroordeelde omdat er een paar mensen aanwezig waren die Coca-cola dronken, wat het doelwit is van een ongecoördineerde boycot. Dat zou schandalig zijn en zou ROOD niet serieus te nemen zijn als anti-zionistische organisatie. Dit terwijl de ruimte vol zat met mensen die hun universiteit bezet hadden, actiegroepen hadden opgericht en binnen de FNV het thema Palestina op de kaart gezet hadden. De focus bij ROOD-leden lag niet op het drinken van een bepaald merk frisdrank, maar op het organiseren van werkende en studerende jeugd.

Dit doet denken dat er een bepaalde wrijving bestaat tussen de koele berekenende marxistische analyse en een diepgaande, emotionele, overtuiging

die men in de strijd gooit. Dat klopt natuurlijk ook niet helemaal. Zoals aan het begin van dit artikel benoemd: communisten staan vaak zat met een megafoon te roepen wat een schande het wel niet is. Een verklaring voor deze ogenschijnlijke tegenstelling kan gevonden worden met een duik in hoe marxisten naar ethiek, de filosofie van het ‘juiste’ of ‘goede’, kijken.

Ethiek voor materialisten

Intuïtief gezien zien mensen ‘het goede’ of ‘het juiste’ als iets onveranderends. ‘Moord is slecht’ lijkt logisch en niks op af te dingen. Totdat men kijkt naar de realiteit van de mensheid, waar er voor elk mens genoeg moorden in de geschiedenis te vinden zijn die ‘terecht’ waren.

De methode die marxisten gebruiken om de ethische opvattingen van mensen in het verleden te duiden is het historisch materialisme. Communisten zien onze maatschappij als uitvloeisel van alle economische en politieke conflicten die eraan voorafging. Dit is een materialistische manier van kijken naar wereld, het ziet niet ideeën als be-

palend voor ontwikkelingen in de wereld, maar materiële ontwikkelingen in de wereld als bepalend voor ideeën. Mensen ontwikkelen dus niet zomaar een bepaalde set normen en waarden.

Mensen worden geconfronteerd met hoe de dominante ideeën en ethiek impact hebben op hun eigen positie. Het is daarmee geen toeval dat er klassenconflict ontstaat. Dit klassenconflict is echter niet een statisch gevecht tussen twee kampen waar arbeiders en kapitalisten vanaf hun geboorte al bij horen. Mensen groeien op met het idee dat werken voor een baas normaal is, dat het terecht is dat de ene persoon het beter heeft dan de ander en dat er conflict is tussen landen, niet tussen klassen. Het vergt een confrontatie voordat iemand hun klassenpositie kan ontdekken: een confrontatie die ze vraagtekens laat zetten bij alles waar hen altijd al in geloofde. Het merendeel van de werkenden wordt niet plotseling communist bij het horen van een marxistische analyse. Zij worden communist gemaakt door omstandigheden.

Beeld eens de positie van een arbeider in tsaristisch Rusland anno 1914 in: je hoort je hele leven al van meneer pastoor dat de Tsaar door God benoemd is om over jouw en je familie te waken. Er breekt een oorlog uit, maar ja, de tsaar weet het vast wel. Na een jaar sterven je kinderen aan het front en leidt je hele familie honger. Toch zal het wel liggen aan de corrupte boeren aan het hof die de tsaar om de tuin leiden. Pas na bijna drie jaar lijden begint er wat om te slaan: het zijn van een brave, loyale dienaar van de tsaar en de kerk (het idee van 'het goede' dat je van jongs af aan aangeleerd hebt gekregen) sluit niet langer aan op je levenswereld en beleving. De idealen van het socialisme wel. Een geloof in de ideeën en ethiek van de heersende klasse paste dus prima in het leven van vele russen, tot er een grote confrontatie kwam tussen de geleefde (klasse)werkelijkheid in de vorm van de Eerste Wereldoorlog die niet in het belang was van werkende en boeren maar wel in het belang van de Tsaar.

Emancipatie

Klassenbewustzijn bevat dus een emotionele component: een verwerping van de normen waarmee je bent

opgevoed, op basis van een concrete ervaring van klassenconflict. Het verwerpen van oude ideeën over wat goed of juist is creëert dan in wisselwerking ook een nieuw idee van wat goed of juist is. De waarden en normen die je aanneemt in zo'n situatie zijn dus toegespitst op jouw conflict met de heersende klasse. Hiermee kunnen bepaalde ideeën worden bestempeld als emancipatoir in hun eigen tijd. Hoewel het liberalisme nu terecht gezien wordt

De wetenschappelijke blik gaat samen met een diep gevoelde morele overtuiging

als de ideologie van het kapitalisme, betekende het in de 18de eeuw vrijheden voor miljoenen mensen die ze daarvoor simpelweg niet hadden.

De marxistische blik op ethiek kan dus verklaren welke ideeën 'goed' of 'juist' zijn op basis van de materiële omstandigheden waar ze uit voortkomen en welke rol ze op een bepaald moment hebben. Het liberalisme van de 16de, 17de en 18de eeuw veranderde de politieke en sociale orde van een proto-kapitalistische naar een industrieel-kapitalistische orde. Een klassenstrijd werd gevochten: die tussen feodale heren en kapitalisten. Dit bracht mensen van de ene maatschappijvorm naar de ander. Op eenzelfde wijze probeerde de bolsjewieken de mensheid een stap verder te brengen: door arbeiders te emanciperen van het kapitalisme en de klassenstrijd tot haar conclusie te brengen. Een set ideeën en ethische normen zijn dus emancipatoir wanneer ze een vooruitstrevende uiting zijn van die

klassenstrijd. In ons geval een uiting van arbeiders om samen te komen als arbeidersklasse en te vechten tegen het kapitalisme en voor het socialisme. Deze lezing kan ook verklaren waarom communisten zich zo emotioneel verbonden voelen hiermee: het is dan wel een 'wetenschap' maar het is een die direct voortkomt uit betrokkenheid bij deze strijd. Marxisten kunnen deze wetenschap alleen verkrijgen door een directe band met de maatschappij die ze bekritisseren. De overtuiging in de wetenschappelijke blik van het marxisme gaat voor communisten samen met een diep gevoelde morele overtuiging.

Dit is waarom er bij communisten zo'n afkeer te zien is tegen bepaalde moralistische houdingen die vaak samen gaan met bijvoorbeeld ongecoördineerde boycotts of andere acties gericht op consumentengedrag. Het niet kopen van

een bepaald product vanwege stappen in het productieproces kan heel nobel zijn. Het kan gedaan worden met de beste bedoelingen, maar het breekt niet met de waarde en normen van het kapitalisme, tenzij er actief een aanval plaatsvindt op de politieke macht van de kapitalist. 'Vote with your wallet', de beroemde Amerikaanse uitspraak, is niet emancipatoir. Het bevrijdt niet van de oorzaken van de processen waar men bezwaar tegen heeft. Het is juist precies zoals men geacht wordt te handelen in het kapitalisme. Zonder een radicale breuk met de waarden en methode van het kapitalisme zijn wij niet anders dan de gemiddelde boer in Rusland anno 1915: De tsaar is goed, maar het zijn gewoon een paar corrupte boeren waar we vanaf moeten! ★

Feminisme

Femicide

Een marxistisch-feministische analyse

Kayleigh Hofstede

Overal ter wereld, ook in Nederland, vermoorden mannen vrouwen omdat ze overtuigd zijn dat vrouwen hun bezit zijn. Waar komt dit geweld vandaan en hoe kunnen we het verklaren?

Het lijken oneindige zoekresultaten te zijn met flink wat recente nieuwsberichten wanneer je ‘man vermoord zijn vrouw’ googlet. Elke acht dagen wordt er een vrouw vermoord door een man, vaak haar partner of ex-partner. Dit zijn geen losse geweldsincidenten maar daden die voortkomen uit neoliberalisme, racisme en misogynie. Het is noodzakelijk om naar de wortel van het fenomeen te kijken en die er met beide handen uit te trekken. Dit kan enkel door de context te analyseren, door de context te willen begrijpen.

De eerste stap om femicide te bestrijden is kijken naar de wortel van het fenomeen en het in de context zien, de leidende vraag van dit stuk is dan ook: wat is de relatie tussen kapitalisme en femicide?

Femicide in Nederland is geen losstaande agressieve daad maar een daad

die voortkomt uit de Nederlandse context van neoliberalisme, racisme en misogynie. De maatschappij en haar systemen vloeien voort uit de materiële omstandigheden. De huidige economische omstandigheden creëren bepaalde vormen van onderdrukking, zoals racisme, discriminatie op basis van seksuele geaardheid of seksisme. Seksisme zal altijd bestaan onder kapitalisme omdat het niet kan bestaan zonder de specifieke seksistische onderdrukking van vrouwen.

De enige manier om seksisme te bestrijden is door de basis hiervan onderuit te trappen. Wanneer het kapitalisme omver ligt, kunnen we bouwen aan een nieuwe maatschappij zonder patriarchaat.

Kerngezin

Femicide, het vermoorden van een vrouw ‘omdat zij vrouw is’, vindt vaak plaats binnen de context van het kerngezin, hier gaat ook vaak huiselijk geweld vooraf. Als we dit analyseren, daarbij het werk van marxistisch feminist Silvia Federici in acht nemend, kunnen we komen tot een nadere verklaring van dit fenomeen.

Het kerngezin, dat we vaak zien als iets dat al zo lang bestaat als de eerste boeren, bestaat slechts twee eeuwen, betoogt Federici in haar boek *Beyond the Periphery of the Skin*. De reden voor het ontstaan hiervan is een verandering in het productieproces. In de context van de industriële revolutie hadden kapitalisten belang bij sterke werkers voor de zware industrie. Deze werkers moesten lange dagen maken in de fabriek maar nog steeds goed eten en slapen om te functioneren zoals kapitalisten wensten.

De oplossing hiervoor was een permanente verzorger binnen de gezinsstructuur, die ervoor zorgde dat de arbeider goed at en sliep. Wanneer iemand anders zorgde voor eten en een schoon huis kon de arbeider zich focussen op zijn werk binnen de fabriek.

Het zorgen voor de mannelijke arbeider is deel van ‘reproductieve arbeid’ waar kinderen baren en verzorgen ook onder vallen. Het verzorgen van de man vindt vaak plaats binnen het kerngezin. Dit bestaat uit mama, papa en kinderen.

Binnen deze samenstelling zorgt

mama voor zowel papa als de kinderen met als doel uiteindelijk meerdere werkers te creëren, en in progressieve landen wordt verwacht dat de primaire uitvoerder van huishoudelijke arbeid ook deelneemt aan de beroepsbevolking.

Daarnaast kan kapitalisme niet bestaan zonder de constante instroom van nieuwe arbeiders. Vrouwen creëren deze instroom, zij zijn de enige die nieuwe arbeiders kunnen 'produceren' (baren). Dit is precies de reden waarom kapitalisten baat hebben bij het onderdrukken van vrouwen: wanneer ze controle hebben over baarmoeders, houden ze controle over de gehele klasse.

Men kan de voordelen van het onderdrukken van vrouwen in een systeem dat gericht is op winst voor een beperkte groep mensen, naast het produceren van meer arbeiders, analyseren.

De culturele hegemonie vloeit voort uit materiële omstandigheden en omdat kerngezin is de belangrijkste gezinsstructuur binnen het kapitalisme, bevinden de ideeën die het kerngezin hebben gecreëerd - zoals het bezitten van een vrouw - overal plaats. Het huwelijk, of een informele manier van monogame trouw zweren, creëert een relatie waarin exclusiviteit centraal staat. Binnen deze context kan een man zichzelf wijs maken dat hij zijn vrouw bezit. Dit komt niet uit het niets vallen. Het systeem waarin wij leven is simpelweg gevormd op deze manier.

Trouwen symboliseert de doorgave van een vrouw van haar vader naar een andere man. Ze kon zelf geen bezit hebben dus moest zij verbonden worden aan een man. Een man had baat bij het huwelijk zodat hij een erfgenaam had. Door het huwelijk was het zeker dat het kind wat gebaard werd zijn zoon was, en op deze manier bleef het geld in de familie. In deze constructie was hij beheerder van zijn vrouw, hij had haar (vader's) geld en bepaalde alles voor haar. Dit idee is voort blijven bestaan,

het huwelijk bestaat nog steeds.

Worden vrouwen 'zomaar' vermoord, of worden zij vermoord omdat mannen besluiten dat zij niet voldoet aan de patriarchale eisen die haar zijn opgelegd? Een man dreigen te verlaten is hier ook deel van. Haar taak is trouw blijven aan haar man. Wanneer zij weg wil gaan dreigt een man zijn bezit te verliezen. Maar hoe is haar vermoorden beter dan haar laten gaan? De consequentie is beide keren dat ze weg is, alleen kan kan ze zonder de moord nog doorleven. Ze is het bezit van de man, en wanneer de moordenaar moet kiezen tussen een vrouw verder laten leven en haar het 'recht' te gunnen om door te leven of haar op een brute wijze vermoorden kiest hij voor het laatste.

Liberaal oplossingen

Sinds de afgrijpselijke moord op Lisa is het collectief 'Wij Eisen de Nacht op' opgedoken. Deze liberale groep vraagt aandacht voor genderdiscriminatie, met een focus op vrije beweging van vrouwen. Wat echter niet wordt genoemd op hun site is dat femicide voornamelijk binnenshuis plaatsvindt.

Door alleen te focussen op geweld tegen vrouwen buitenshuis en op deze wijze het debat te sturen zal er minder aandacht zijn voor de grootste groep die lijdt onder misogyn geweld. Daarnaast posten ze op hun instagram kanaal een stemwijzer waar D66 met vlag en wimpel uitkwam als de beste partij voor vrouwen, een partij die niets geeft om de gemiddelde werkende vrouw.

Door liberaal feministen wordt ook vaak opgeroepen voor het gebruik van de politie in het oplossen van seksistisch geweld. Het oproepen tot meer politieingrijpen is niet de oplossing voor het probleem omdat dit slechts symptoombestrijding is. Bovendien is de politie zelf ook seksistisch en in dienst van de staat. De knokploeg van de staat heeft de staat geïnternaliseerd, wanneer een staat seksistisch is, is de

politie dat ook.

De politie in Nederland is ook racistisch, dit is te zien door ethnisch profileren en het recentelijk vermoorden van een onschuldig zwart kind. Wanneer we ons feminisme bouwen op de politie, schaden we vrouwen van kleur. Wanneer de structuren van onderdrukking blijven bestaan, zal onderdrukking voort blijven bestaan.

Femicide komt voort uit systemen van onderdrukking die voortkomen uit de materiële omstandigheden; het fenomeen bestaat niet in een vacuüm. Kapitalisme draait op vrouwenonderdrukking. Het is onmogelijk om kapitalisme te hebben zonder dat daar seksisme bij komt kijken.

Femicide vindt vaak plaats binnen het kerngezin, de daders zijn vaak (ex-) partners of familieleden. Het kerngezin is ontstaan omdat de niet-betaalde arbeid die hoofdzakelijk wordt verricht door vrouwen de motor is van het kapitalisme, iemand moet zorgen dat er een constante stroom is aan nieuwe arbeiders die uitgebuit kunnen worden door de burgerij.

Het idee dat een vrouw bezit moet worden door een man komt voort uit de materiële omstandigheden en begon bij het oude idee van erfrecht. Dit idee blijft niet beperkt tot binnen het kerngezin maar beïnvloedt ook de culturele hegemonie.

Ook mannen buiten het kerngezin geloven dat zij het recht hebben om vrouwen te bezitten - zo is femicide buiten de grenzen van het kerngezin ook te duiden.

Een revolutie is nodig om af te komen van seksisme. De oplossingen die liberalen aanbieden zijn een doekje voor het bloeden aan rijke witte vrouwen, de arme vrouw wordt genegeerd door hun economisch beleid en de vrouw van kleur wordt overgelaten aan de handen van de racistische politie.★

Vrouwelijke revolutionairen

Vrouwelijke revolutionairen krijgen vaak niet het respect dat ze verdienen, zeker als ze van buiten het westen komen. In deze Paraat lichten we drie vrouwelijke, niet-westerse revolutionairen uit.

Xiang Jingyu

Jess Severijns

Xiang Jingyu was een Chinese revolutionair en socialistisch feminist geboren in Hunan in 1895. Ze was het eerste meisje dat naar school ging in het imperialistisch China en maakte zich al vroeg zorgen over Chinese politiek.

Zo ging ze op 20-jarige leeftijd nadat de Eenentwintig Eisen ondertekend waren, een akkoord vanuit Japan tijdens de Tweede Wereldoorlog met als doel om controle over China te krijgen, de straat op om ertegen te spreken.

Zij, en haar toekomstige man Cai Hesen hadden al vroeg contact met Mao Zedong wegens de New Citizen Study Society. Het doel van deze organisatie was '...om wetenschappelijk onderzoek te vernieuwen, moreel karakter te ontwikkelen en de harten en gewoonten van mensen te verbeteren.' Veel leden van die organisatie, waaronder Xiang, zouden later bij de Chinese Communistische Partij gaan.

In 1922 sloot Jingyu zich aan bij de CCP. Binnen de CCP werd ze tot twee keer toe verkozen tot de leider van de

vrouwenbeweging binnen de CCP. Ook werd ze drie keer gekozen voor een positie in het centraal comité van de CCP. Ze zag vrouwelijke werkers als de primaire kracht die zou moeten zorgen voor een revolutie voor vrouwen in China. Zij was overtuigd dat het negatieve sentiment ten opzichte van krijgsheren en imperialisme binnen vrouwenbewegingen in China de verschillende bewegingen zou kunnen verenigen. Gedurende haar lidmaatschap van de CCP schreef zij ook artikelen voor Gids Weekblad en Vrouwenweekblad, twee tijdschriften voor het spreiden van communistische en feministische ideeën.

De bladen waar zij in schreef werden met namen gelezen door hoogopgeleide vrouwen die men onder Marxistische analyse zou beschrijven als deel van de bourgeoisie. Tevens waren het deze vrouwen die over het algemeen de vrouwenbewegingen vormde. Het idee om deze 'klassenvijanden' in te lichten over de vrouwelijke arbeider, en verder te verenigen, was dan ook in strijd met de mening van de Derde Internationale. Daar werden over het algemeen

coalities met bourgeois feministen ontmoedigd. Ondanks kritiek hield ze voet bij stuk. Ze zette door en speelde zoal een sleutelrol in de beweging van 30 mei 1925; een grote anti-imperialistische arbeidersbeweging in China.

Helaas nam haar reputatie vanaf mei 1927 af door een affaire met Peng Shuzhi, een leider binnen de CCP. Dit leidt tot haar verwijdering van de kernleden van de CCP. Haar werk was echter niet klaar. Hierna leidde zij nog de vrouwenbeweging in Wuhan en werkte ze bij een provinciale publiciteitsafdeling van de partij. Ook redigeerde zij de ondergrondse krant van de partij genaamd Grote Rivier.

Xiang is uiteindelijk opgepakt door de Kuomintang, toentertijd een grote nationalistisch partij in China, die bezig was met een brute 'zuivering' die alle communisten en hun kameraden betrof. Xiang Jingyu werd op 1 mei 1928 geëxecuteerd.

Na haar dood prees Mao Zedong haar als een revolutionair. Volgens hem was zij de enige vrouwelijke oprichter van de CCP, en meer dan dat, iemand om geïnspireerd door te worden. ★

‘Wages Against Housework’

Lessen uit een feministisch zijspoor

Rosa Faucille

De tweede helft van de twintigste eeuw werd gekenmerkt door de opkomst en neergang van meerdere sociale bewegingen. Alhoewel er in de naoorlogse periode werd gesproken van de ‘tweede feministische golf’, verschilde deze fundamenteel van de ‘eerste feministische golf.’ De tweede golf ging namelijk gepaard met een grootschalige ontwikkeling van nieuwe ideeën aangaande feminisme en vrouwenonderdrukking.

Eén van deze nieuwe ideeën was de eis van ‘een salaris voor de huisvrouw’. Dit was een campagne gelanceerd door Italiaanse en Britse feministen, met het doel om huisvrouwen aan te moedigen om een salaris te eisen voor werk in het huis. Silvia Federici werkte deze eis uit in haar essay ‘Wages Against Housework’.

Deze eis werd door socialisten nooit als progressief beschouwd. Tevens heeft de eis, door de grootschalige toetreding van vrouwen tot de arbeidsmarkt, maatschappelijke relevantie verloren. Echter kunnen er wel belangrijke lessen worden geleerd door het onderzoeken van de onderliggende argumenten, de historische omstandigheden waarin de eis is ontstaan, en de feministische beweging van destijds.

Het economische argument

Het argument van Federici en andere feministen is tweeledig. De eis wordt enerzijds onderbouwd vanuit de economische benaderingswijze van het werk van de huisvrouw; daarnaast heeft het argument een politieke kant. In deze periode waren er meerdere feministen die nieuwe stellingen ontwikkelden over de economische aard van het werk van de huisvrouw. Sommige feministen, zoals Federici, probeerden voort te borduren op het werk van Marx.

Een claim die door deze feministen vaak herhaald wordt is dat Marx onvoldoende oog had voor het onbetaalde werk dat vrouwen deden, en er om deze reden nooit echt bij heeft stilgestaan. De bekende Nederlandse feminist Anja Meulenbelt verwoordt deze stelling in haar boek *Klassestrijd in onze*

Tijd: ‘Terwijl Marx minutieus uit elkaar rafelde waar de arbeid van arbeiders uit bestond, zou hij nooit onder ogen zien dat huishoudelijke arbeid bestond uit eten koken, kleren verstellen en wassen, schoonmaken, op de kinderen passen, en seks leveren. Voor hem bestond die reproductie vooral uit “consumptie”. Hij heeft het over “voedsel, kleding, verwarming en wonen” hoewel hij toch dagelijks kon zien dat voedsel niet vanzelf op zijn bord kwam, en dat er voor zijn schone kleren water aangesleept moest worden - water dat echt niet al verwarmd uit de pomp kwam.’

Anja Meulenbelt is overigens geen voorstander van het salaris voor de huisvrouw. Echter is dit citaat wel heel kenmerkend voor een tendens - zichzelf desondanks socialistische feministen noemend - feministen die een sceptische kijk op Marx’ economische theorie ontwikkelden. Ze vonden dat er ‘gaten’ waren in Marx’ economische theorie, en dat deze verder moest worden aangevuld.

Federici, die hier een poging toe deed, stelt in haar essay dat kapitaal ‘onbetaalde arbeid van huisvrouwen’ eist en huisvrouwen op deze manier worden uitgebuit door het kapitaal. Huisvrouwen zouden door het verrichten van taken in het huishouden waarde creëren voor kapitaal.

Echter is het zo dat Marx wel degelijk oog had voor het onbetaalde werk voor vrouwen en ieder die enige bekendheid heeft met zijn oeuvre weet dit. Dit blijkt uit onderzoek dat hij deed naar het werk van antropoloog Lewis H. Morgan. Onder andere Marx’ aantekeningen waren de inspiratie voor *De oorsprong van het gezin, van de particuliere eigendom en van de staat*, geschreven door Friedrich Engels. In dit boek wordt de geschiedenis van het ontstaan van de klassenmaatschappij behandeld en wordt uitgebreid stilgestaan bij vrouwenonderdrukking en de verschijningsvormen hiervan. Hierdoor wordt het ook wel gekenmerkt als een vroeg feministisch werk.

Het is wel zo dat er niet uitgebreid wordt stilgestaan bij het onbetaalde werk van vrouwen in het huishouden in *Het Kapitaal*. Marx staat wel uitgebreid stil bij de uitbuiting van vrouwen in de fabrieken in *Het Kapitaal* en de negatieve gevolgen hiervan. Het Kapitaal is één van de bekendste werken van

See Red Women's Workshop via Archief London School of Economics and Political Science

Marx en wordt vaak gebruikt als bron om zijn ideeën over economie te citeren. De reden dat Marx niet uitgebreid stilstaat bij het onbetaalde werk van vrouwen in het huishouden is omdat het geen directe rol speelt in de warenproductie.

In *Het Kapitaal* legt Marx uit hoe waarde wordt gecreëerd onder het kapitalistische productiesysteem. De kapitalist heeft het constante kapitaal in handen, ofwel: de productiemiddelen, denk hierbij aan machines maar ook aan materialen die moeten worden verwerkt, zoals wol. En met de toevoeging van het variabele kapitaal, de arbeid, ontstaat een waar die verhandeld kan worden. De enige manier waarop de kapitalist winst kan realiseren is door de arbeider een salaris te betalen dat niet evenredig is aan de waarde die zij hebben gecreëerd.

De meerwaarde die de arbeider heeft geproduceerd tijdens het productieproces vindt zijn directe uiting in de ontstane waar, die verhandelbaar is en een ruilwaarde heeft. Het werk dat de huisvrouw doet kan niet als 'waarde' worden gekwalificeerd. In de ogen van het economische verkeer is er geen directe opbrengst. Dit is geen inhoudelijk oordeel over het werk van vrouwen in het huishouden, maar een economische werkelijkheid. Federici en andere feministen zien hier geen verschil tussen.

Daarom beredeneren zij economische stellingen op basis van moralisme. Omdat de vrouw wordt afgestompt door het huishoudelijk werk, zou dit betekenen dat de huisvrouw waarde creëert in de kapitalistische economie. En omdat de huisvrouw lijdt onder het kapitalisme, zou dit betekenen dat zij direct wordt uitgebuit door het kapitaal. Dit vormt ech-

ter geen solide basis voor een economische benadering en creëert een slecht fundament voor verdere (politieke) conclusies.

Het politieke argument

Federici beredeneert in haar essay dat de maatschappij gedwongen zou worden om het lijden van vrouwen te erkennen als huisvrouwen een salaris zouden winnen. Het zou tevens de sociale verhoudingen in de maatschappij herstructureren. Deze stelling roept direct een aantal noodzakelijke vragen op: hoe zou deze verandering leiden tot een erkenning van het leed van vrouwen, en hoe zou deze herstructurering van de maatschappij er uit zien?

De huisvrouw is, in vergelijking met de arbeider, geïsoleerd in haar situatie. De arbeider kan zich collectief organiseren tegen de kapitalist; hierin schuilt de macht van de arbeider om de samenleving te transformeren. De huisvrouw kan dit echter niet. Degenen waarmee zij direct te maken heeft, zijn haar partner en haar kinderen. Dit maakt verzet door middel van het 'staken van het werk' ingewikkeld. Ook het realiseren van een massa-actie is lastig; hiervoor zouden grote groepen van huisvrouwen individueel moeten worden overtuigd, omdat er geen dringende noodzaak is zoals een hoger salaris. Een massa-actie zou wel een vereiste zijn om de eis te realiseren, omdat huisvrouwen geen krachtig middel hebben zoals de staking, waarmee de arbeiders de kapitalist binnen korte tijd op zijn knieën kunnen dwingen. Het afdwingen van de eis zelf, laat staan erkenning van het lijden van huisvrouwen, stuit op concrete praktische problemen.

Hoewel Federici spreekt over een 'herstructurering', daagt de eis de genderdivisie in de klassenmaatschappij helemaal niet uit. Het eisen van een salaris voor de huisvrouw zou zelfs kunnen gezien worden als een bevestiging van de rol; de man op de werkplek, en de vrouw in het huis.

Over het toetreden van vrouwen tot de arbeidsmarkt is Federici zeer cynisch. Ze stelt het volgende:

'In die zin zal het betalen van loon voor huishoudelijk werk veel leerzamer zijn dan proberen te bewijzen dat we net zo goed kunnen werken als zij, dat we hetzelfde werk kunnen doen. We laten deze waardevolle inspanning over aan de 'carrièrevrouw', de vrouw die aan haar onderdrukking ontsnapt, niet door de kracht van eenheid en strijd, maar door de macht van de meester, de macht om te onderdrukken – meestal andere vrouwen.'

Bij dit citaat is het belangrijk om de context te geven dat dit essay geschreven is in de jaren '70, een tijd waarin er veel minder vrouwen buitenshuis werkten dan nu. De geschiedenis heeft echter duidelijk bewezen hoe onwaar de stelling van Federici is. De grootschalige toetreding van vrouwen tot de arbeidsmarkt, in het bijzonder het winnen van een inkomen onafhankelijk van de man, heeft vrouwen meer autonomie gegeven. Hoewel vrouwen gemiddeld genomen nog steeds meer werk in het huishouden doen dan mannen, is de verhouding minder scheef dan in de 20ste eeuw.

Ook moet niet alleen het effect van het toetreden van vrouwen tot de arbeidsmarkt aan sich op waarde worden gesteld, maar ook vooral de deelname van vrouwen aan de arbeidersstrijd. Deelnemen aan een staking door een arbeider kan een sprong betekenen in het zelfvertrouwen en het klassenbewustzijn.

Een klein, maar toch tekenend voorbeeld, kan worden gehaald uit de staking van het Bijenkorf personeel in 2022; het personeelsbestand van de Bijenkorf bestaat voor de meerderheid uit vrouwen. In 2022 werd er meerdere keren gestaakt, waarbij de frustratie hoog opliep. Zo wilde het personeel een symbolische 'hoge rekening' overhandigen aan de directie, die niet aanwezig was op het afgesproken moment. Als kerstpakket kregen de medewerkers van de Bijenkorf alleen één enkele kerstbal, terwijl het bedrijf hoge winsten boekte. Bij een daaropvolgende staking gooiden de vrouwen de kerstballen stuk tegen het hoofdkantoor in Amsterdam!

Op het moment van collectieve actie worden de eigenomsverhoudingen uitgedaagd en durven arbeiders meer te eisen. Vrouwen zijn binnen de arbeidersstrijd in een veel betere positie om eisen te stellen ten behoeve van vrouwenbevrijding (bijvoorbeeld gratis kinderopvang), dan huisvrouwen. Bovendien wordt de hele arbeidersklasse sterker door de deelname van vrouwen aan de strijd, doordat er meer eenheid is.

Federici stelt in haar essay dat het eisen van een salaris van de huisvrouw het 'enige revolutionaire' perspectief is. Op basis van de gemaakte punten moeten we echter concluderen dat dit geenszins het geval is. Zoals al eerder benoemd, impliceert deze eis dus een acceptatie van de bestaande genderverdeling onder de klassenmaatschappij en daagt deze eis vrouwen niet uit om zich te bevrijden uit de geïsoleerde positie van de huisvrouw.

De bron van deze verkeerde eis is terug te leiden naar de

onjuiste aanname dat vrouwen in de positie van de huisvrouw effectief in staat zijn om zichzelf te organiseren ten behoeve van vrouwenbevrijding, onafhankelijk van de arbeidersbeweging. Zoals aangetoond in de paragraaf over de economische kant van het argument, is er door Federici en anderen onvoldoende grondig onderzoek gedaan naar de bestaande klassenverhoudingen, waardoor er verkeerde conclusies getrokken zijn.

Tenslotte rest nog wel de vraag - hoe moeten vrouwen dan bevrijd worden van het werk in het huis? Wat moeten wij als socialisten wel eisen?

Ze vonden dat er 'gaten' waren in Marx' economische theorie...

Collectivisering van huishoudelijk werk

Een bekende eis die Marx naar voren brengt in het *Communistisch Manifest* - een eis die door de maatschappij van destijds als 'schandalig' werd gezien - is de 'opheffing' van het gezin. De vraag is echter hoe deze eis in de praktijk kan worden gebracht, en wat er precies bedoeld wordt met 'de opheffing van het gezin'.

In de klassenmaatschappij valt de last van het huishoudelijk werk en de opvoeding van kinderen op vrouwen. Dit geldt voor de huisvrouw onder het kapitalisme, maar gold ook in meer of mindere mate voor vrouwen onder het feodalisme en de slavenmaatschappij. De individualisering die het kapitalisme kenmerkt maakt wel dat het opvoeden van kinderen en het huishouden steeds meer een privé-aangelegenheid is geworden. De reden hiervoor is de manier waarop de verschillende sociale klassen, arbeiders en kapitalisten, zich verhouden tot de productiemiddelen.

De kapitalisten bezitten de productiemiddelen, ze voeren voortdurend strijd tegen de arbeidersklasse om meer kapitaal te accumuleren en om een groter gedeelte van het meerproduct dat door de gehele maatschappij gecreëerd wordt te bezitten. Een bekende vorm hiervan is de strijd om het loon. Andere verschijningsvormen zijn ook de commodificatie die doordringt in alle aspecten van het leven, en de afbraak van verworvenheden (sociale voorzieningen die bekostigd worden door de staat). Dit kan ertoe leiden dat huishoudelijke

We hebben genoeg van gratis werk! Triveneto wages for housework committee, 1974.

taken steeds meer vallen op het individuele gezin.

Ondanks deze ontwikkeling, is er ook een parallelle, tegenstrijdige ontwikkeling in de andere richting. Dit is een van de centrale leerstellingen van dialectisch materialisme; de maatschappij hangt samen van tegenstellingen, die zich verscherpen, en door middel van sprongen en schokken kunnen leiden tot een transformatie. De embryo van de nieuwe maatschappij schuilt in de oude. Onder het kapitalisme betreft dit de hoge ontwikkelingsgraad van de productiemiddelen, die, als zij onteigend worden, de grondslag zullen vormen voor de socialistische maatschappij.

Als het aankomt op huishoudelijk werk, kan een voorbeeld van dit fenomeen worden gevonden in het feit dat kinderopvang buitenshuis steeds meer de norm wordt. Er moet echter wel worden gezegd dat om deze opvang waardig te maken voor het kind, deze grondig zou moeten worden hervormd. Een vervolmaakte versie hiervan is alleen mogelijk onder het socialisme. Alexandra Kollontai stelt in het voorwoord van *Society and Motherhood*:

‘Logischerwijs lijkt het dat de verantwoordelijkheid voor de nieuwe generatie bij die economische eenheid zou moeten liggen, bij dat sociale collectief dat die generatie nodig heeft voor zijn eigen voortbestaan... Een dergelijk argument is echter alleen aanvaardbaar voor een samenleving die oprecht begaan is met de belangen van het ‘geheel’ dat haar is toevertrouwd...’

Het huishoudelijk werk moet dus maatschappelijk worden gecollectiviseerd, net zoals de zorg voor kinderen. Dan kan het gezin ‘opgeheven’ worden, omdat de verantwoordelijkheden van het gezin maatschappelijk gedragen worden, denk bijvoorbeeld aan gratis kinderopvang, kantines, wasserettes.

De volledige bevrijding van de vrouw van het werk in huis, en ook de bevrijding van de vrouw over het algemeen, is onder het kapitalisme dus niet mogelijk, zoals Kollontai uitlegt in het citaat. Dit betekent echter niet dat de strijd voor vrouwenbevrijding op de tweede plaats moet komen te staan, of dat het op de lange baan moet worden geschoven. Sterker nog, het is ten eerste van belang dat het aankakten van

vrouwenonderdrukking, en het eisen van hervormingen ten behoeve van het bevrijden van de vrouw een centrale plaats innemen in ons werk als socialisten.

In het verleden zijn socialisten, of mensen die zichzelf dit label toekennen, hier ernstige fouten in begaan, waardoor er vruchtbare grond is ontstaan voor allerlei ideologische dwalingen, waaronder die van Federici.

De aard van de feministische beweging van de jaren '70

Voor de moderne lezer is het eerder aangehaalde citaat van Federici, over de werkende vrouw, misschien moeilijk te begrijpen. Hoe kan een feminist beweren dat een vrouw andere vrouwen onderdrukt, alleen omdat zij werkt?

Om te begrijpen hoe deze sentimenten zijn ontstaan, is het belangrijk om de aard van de feministische beweging van destijds te begrijpen. De nieuwe ideeën die ontstonden, waren voornamelijk kinderen van de studentenbeweging. Deze ideeën werden ontwikkeld in academische sferen die geen of weinig connecties hadden met de arbeidersbeweging.

Er kwam een grote nadruk op hoe onderdrukking op een persoonlijk niveau ervaren werd; de slogan 'the personal is political' was erg populair. Politieke bijeenkomsten waren soms volledig gericht op het delen van persoonlijke ervaringen, met het doel om het 'bewustzijn te verhogen'. In de praktijk leidde het ertoe dat deze groepen, die voornamelijk gefocust waren op deze activiteiten verrichten in een bepaald isolement, ideeën tot stand lieten komen zuiver op basis van psychologische en moralistische argumenten. Dit leidde tot allerlei rare conclusies die in de praktijk onwerkbaar waren.

Zo waren er vrouwen die stelden dat, omdat alle mannen in staat zijn tot vrouwenonderdrukking, alle associatie met mannen 'heulen met de vijand' is, en dat daarom enkel lesbiennes de ware revolutionairen zijn. Dit klinkt misschien absurd, maar was destijds wel degelijk een bestaande politieke tendens.

Naast het gebrek aan een connectie met de arbeidersbeweging, die een verklarende factor is voor het ontstaan van deze ideeën, was er nog een belangrijke historische factor: de invloed van het stalinisme.

De stalinistische draai

De hervormingen die na de Russische Revolutie van 1917 werden doorgevoerd, trokken veel vrouwen aan tot het socialisme. Vrouwen werden voor de wet gelijkgesteld aan mannen, scheiden werd makkelijker gemaakt en het fenomeen van het 'niet-erkende' kind werd afgeschaft. Abortus werd gelegaliseerd en in 1922 werd homoseksualiteit gedecriminaliseerd.

De idealen die door socialisten eerder op papier waren gezet, zoals door Bebel, die schreef dat de 'geslachtsdrift' een privé-aangelegenheid moest zijn, werden in de Sovjet-Unie gerealiseerd, onder andere door de eerder genoemde hervormingen. Na de consolidatie van de macht van Stalin, als vertegenwoordiger van de bureaucratische laag in de Sovjet-Unie, werd deze vooruitgang echter weer teruggedraaid.

De politieke uiting van deze draai was de zogenaamde 'Volksfrontperiode'. De Sovjet-Unie probeerde toenadering te zoeken tot de westerse kapitalistische staten om een bond-

genootschap aan te gaan met hen. Om hen tegemoet te komen werd het socialisme vermengd met allerlei conservatieve ideeën, zoals nationalisme en seksisme. Hierdoor wilde de Sovjet-Unie laten zien dat ze een geschikte partner waren voor een bondgenootschap.

Jodie Collins schrijft in haar artikel *Women, the family, and sexuality in U.S. Communist Party publications: refashioning Marxism for the Popular Front era*:

'Een belangrijk aspect van de nieuwe Volksfront-aanpak van de Communistische Partij tussen 1935 en 1939 was de herpositionering van de partij als toonbeeld van Amerikaanse culturele en morele waarden, zoals in de slogan "*Communism is twentieth-century Americanism*".'

Hoewel dit enerzijds een reactie was op de druk van het anticommunisme, sloot het nationalisme en conservatisme ervan naadloos aan bij de veranderende wetgeving van de Sovjet-Unie op het gebied van seks en het gezin. Homoseksualiteit werd in 1934 in de USSR verboden en in 1936 werd de wet "inzake de bescherming van moeders en kinderen" ingevoerd, die strenge abortuswetten oplegde, grote gezinnen bevorderde en de beperkingen op echtscheiding introduceerde. Het doel van de wetgeving was om de primaire rol van vrouwen als moeder te bevestigen en grote, sterke gezinnen aan te moedigen met waarden die vergelijkbaar waren met degene al lang bestonden in westerse landen en het pre-revolutionaire Rusland. Dit was een duidelijke draai in vergelijking met de eerdere wetten van de bolsjewieken, die gericht waren op de emancipatie van vrouwen en de "ontbinding van het burgerlijke gezinsleven".

Communistische partijen in verschillende landen, die geaffilieerd waren met de Sovjet-Unie, beweerden opeens dat het gezin belangrijk was voor het socialisme en dat het gezin juist bedreigd werd door het kapitalisme. Het gezin kreeg tijdens deze periode bij veel communistische partijen een hele centrale plaats in het propagandawerk. Het idee dat seksuele relaties een privé-aangelegenheid moesten zijn, werd afgeschilderd als 'burgerlijk' door Stalin.

Een goed voorbeeld van deze draai was de verandering van het vrouwenblad bij de CPUSA. Voor de Volksfrontperiode publiceerde de CPUSA een blad genaamd 'Working Woman'. In dit blad was er veel aandacht voor de deelname van vrouwen aan de arbeidersstrijd, zo stonden er vaak foto's en artikelen in over stakingen en dapper verzet van vrouwen, bijvoorbeeld tegen politie.

Na de ideologische draai begon de CPUSA een blad te produceren voor vrouwen genaamd 'Women Today', waar er in elke editie rubrieken waren voor koken, schoonheid en mode. Tevens werd er via 'Women Today' een pamflet gepubliceerd die vrouwen moest overtuigen dat de beslissing om abortus te verbieden in de Sovjet-Unie in 1936 niet seksistisch en niet heel erg fout was.

Het communisme kreeg de reputatie dat het sociaal-conservatief was. Dit heeft niet alleen veel feministen vervreemd, maar ook veel mensen van de LHBTI-gemeenschap. Homoseksualiteit werd geclassificeerd als een 'burgelijke seksuele dwaling' door de Sovjet-Unie. Als gevolg hiervan verloor de socialistische beweging het vertrouwen van deze gemeenschap. Een bekend voorbeeld hiervan is de brief die Harry Whyte, een Schotse communist, schreef aan Stalin na

de beslissing om homoseksualiteit te criminaliseren, waarna hij door Stalin gekenmerkt werd als een 'idioot en een dé-generé'. Ook Harry Hay, een Amerikaanse communist die tevens homoseksueel was, verliet de CPUSA vanwege homofobie.

Lessen

De introductie van conservatieve ideeën aan socialistische propaganda door Stalin in de Volksfront Periode heeft op meerdere manieren een significante impact gehad. Het heeft de basis gelegd voor een bepaalde conservatieve, communistische tendens. Een voorbeeld hiervan is de Griekse communistische partij, die tegen het homohuwelijk stemde in het parlement.

Daarnaast heeft het ervoor gezorgd dat de communistische partijen geen rol konden spelen in de tweede feministische golf. Hierdoor kwam er ruimte voor allerlei ideeën die een effectieve strijd voor vrouwenbevrijding, gedeeltelijk, ont-aard heeft.

We zijn vandaag de dag nog steeds de gevolgen aan het oogsten van de zaden die in de Volksfrontperiode geplant zijn. Het feministisch circuit tiert weelig van semi-academische figuren die hoog en laag schreeuwen dat Marx het bij het verkeerde eind had, zodat ze van deze activiteit hun brood kunnen verdienen, zoals Anja Meulenbelt.

Het salaris voor de huisvrouw als eis is verdwenen, simpelweg omdat het maatschappelijke relevantie heeft verloren. Er is echter nog veel verwarring op het gebied van vrouwenbevrijding. Aan de meeste vrouwen wordt het liberale idee verkocht dat de 'gelijkheid van mannen en vrouwen' gerealiseerd is als een vrouw ook een ceo kan zijn van een groot bedrijf.

Het idee dat vrouwen zichzelf zouden kunnen bevrijden via de arbeidersstrijd is niet populair; het is niet eens heel bekend. De harde, maar wel eerlijke conclusie die er moet worden getrokken, is dat de socialistische beweging dit gedeeltelijk aan zichzelf heeft te danken.

Daarom is het van een enorm groot belang dat we de lessen leren van het verleden en niet dezelfde fouten maken. Ten eerste mag er geen enkele ruimte zijn voor sociaal-conservatisme. Het is onze verantwoordelijkheid om af te rekenen

met alle individuen en organisaties die zichzelf 'socialistisch' noemen, maar een rechtvaardiging hebben voor vrouwenonderdrukking in welke vorm dan ook, wat die rechtvaardiging dan ook mag zijn. Dit geldt voor stalinistische partijen, maar ook voor zogenaamde 'trotskistische' organisaties, Zoals de Revolutionary Communist International, voormalig bekend als de IMT, die een absoluut abominabele geschiedenis heeft op het gebied van schandalen met seksueel geweld, en weigeren om hun leiding verantwoordelijk te houden.

Ten tweede moet de strijd tegen vrouwenonderdrukking de

Semi-academische figuren die hoog en laag schreeuwen dat Marx het bij het verkeerde eind had tieren welig...

plaats krijgen die het verdient. Het moet een integraal onderdeel zijn van onze activiteiten. We moeten sociale bewegingen ondersteunen, acties organiseren, en dit aangrijpen om vrouwen te overtuigen van de noodzaak van het socialisme

We moeten het belang van de strijd tegen vrouwenonderdrukking erkennen, en niet, zoals in het verleden is gedaan, deze strijd ondergeschikt maken aan de arbeidersstrijd. De strijd tegen vrouwenonderdrukking, net zoals de strijd tegen racisme, homofobie, transfobie, en alle andere vormen van onderdrukking, moet een onderdeel zijn van de strijd tegen het kapitalisme. Alleen zo kunnen deze worden gewonnen. ★

Vrouwelijke revolutionairen

Ruth Neto

Jess Severijns

Vrouwelijke revolutionairen krijgen vaak niet het respect dat ze verdienen, zeker als ze van buiten het westen komen. In deze Paraat lichten we drie vrouwelijke, niet-westerse revolutionairen uit.

Maria Ruth da Silva Chela Neto werd in 1936 geboren in Angola, dat toen onder Portugees bewind stond. Zij zou een grote indruk achterlaten, niet alleen op Angola, maar op het volledige Afrikaanse continent.

Na haar jeugd in Luanda verhuisde zij in haar vroege twintiger jaren naar Portugal om verpleegkunde te studeren. Toen in 1961 de Angolese Oorlog voor Onafhankelijk uitbrak vertrok Neto uit Portugal naar Lüdenscheid in Duitsland, waar ze begon met werken in een fabriek. Later verhuisde ze naar Frankfurt waar ze verdere verpleegkunde-vakken volgde, gevolgd door een verhuizing naar Freiburg, deze keer voor het studeren van klinische analyse.

In Lüdenscheid werd ze middels een brief van Maria Helena Trovoada, wie later de presidentsvrouw zou worden van Sao Tome en Principe, aangemoedigd om aankomende conferenties en netwerken van internationale vrouwenorganisaties te onderzoeken waarin Angolese vrouwen deel zouden kunnen nemen. Neto wilde echter niet terugkeren naar Angola uit angst voor

vervolgning door de Polícia Internacional e de Defesa do Estado, de Portugese politieke politie.

Kort nadat ze in 1968 haar broer ontmoette in Vienna zou zij echter verder politiek geactiveerd worden. Haar broer was de toenmalige president was van de Movimento Popular de Libertação de Angola (Volksbeweging voor de Bevrijding van Angola, MPLA), en kort na hem gezien te hebben besloot ze met haar familie te verhuizen naar Dar es Salaam in Tanzania om te werken in het kantoor van de MPLA. Eén van de takken van de MPLA was de Organização das Mulheres de Angola (Organisatie van Angolese Vrouwen, OMA) en met het begin van haar werk bij MPLA begon zij zich hier direct te mengen. In de vroege 70e jaren werd zij zelfs het hoofd van OMA.

In 1974 werd Angola onafhankelijk verklaard wegens een coup d'état in Portugal die zou leiden tot het stoppen van de militaire verwikkeling met Angola. Dezelfde dag werd de broer van Neto uitgesproken tot president en kort daarna keerde Neto terug naar Angola.

Neto zette na de onafhankelijkheid van Angola haar revolutionaire werk

voort. In 1976 werd Neto de eerste nationale coördinator van OMA en tevens de vicevoorzitter van het uitvoerend comité van de Women's International Democratic Federation (Internationale Democratische Vrouwenfederatie, WIDF). In de decennia hierna woonde ze conferenties en seminars bij, en gaf zij trainingen in verband met OMA. Ook sprak ze zich uit tegen diverse problemen in Angola, zoals een tekort aan educatie over seks en gezinsplanning. Onder de voorgenoemde conferenties vallen het WIDF-congres en het OMA congres, maar in het bijzonder ook het congres van de Portugese Communistische Partij, waar zij zich uitsprak voor de wens voor Angola om zich te ontwikkelen tot een socialistisch land.

Uiteindelijk zou zij in 1985 de Orden Ana Betancourt winnen samen met Freda Brown, de toenmalige president van de WIDF en een aantal vrouwelijke vertegenwoordigers van Nicaragua en de Sovjet-Unie. De Orden Ana Betancourt was Cuba's grootste onderscheiding voor vrouwen en werd direct uitgegeven door Fidel Castro. Ook ontving zij in 2015 de Son and Daughter of Africa Award voor het bevorderen van vrede en veiligheid in Afrika. •

Feministische lessen uit de Sovjet-Unie

Crystal van Kalmthout

In de jaren na de Oktoberrevolutie kregen vrouwen het recht om te werken, te stemmen en te studeren. Veel vrijheden werden later echter teruggedraaid in de naam van vooruitgang van de staat. Hoe werd dit conservatisme vermomd als vooruitgang en hoe kunnen hedendaagse socialisten hierop reflecteren?

De Russische revolutie van 1917 was het startschot van een van de grootste sprongen vooruit op het gebied van vrouwenrechten. Onder leiding van Vladimir Lenin voerde de jonge Sovjetstaat wetten in die vrouwen ongekende rechten gaven vergeleken met de rest van de wereld. Denk bijvoorbeeld aan stemrecht, toegang tot gelijkwaardig onderwijs, het recht op participatie in de politiek en het recht om gelijkwaardige arbeid te verrichten. Vrouwen kregen ook recht op een echtscheiding, abortus werd gelegaliseerd en kinderopvang werd toegankelijker.

Toch bleek deze vooruitgang helaas tijdelijk. In de jaren dertig werden veel van deze rechten teruggedraaid en verdwenen andere ideeën over vrouwenemancipatie naar de achtergrond. De koers van de Sovjet-Unie prioriteerde stabiliteit boven emancipatie. Daarmee begon een langdurig proces waarin vrouwenrechten ondergeschikt werden gemaakt aan staatsbelangen, een zorgelijke ontwikkeling die veel problemen heeft veroorzaakt in de

Sovjet-Unie. De vraag die wij onszelf moeten stellen is: wat veroorzaakte deze achteruitgang, waarom vond deze plaats en welke lessen kunnen hedendaagse socialisten hieruit trekken?

Gelijkstelling

De overgang van het tsaristisch rijk naar de Sovjet-Unie beloofde veel goeds voor vrouwen. De samenleving voor 1917 was diep patriarchaal. Of een vrouw burgerlijk was of niet, ze werden allen onderdrukt. Arbeidersvrouwen werkten onder erbarmelijke omstandigheden en zij voerden vaak fysiek zwaar werk uit, zoals in de agrarische sector, als dienstmeisjes of in textielfabrieken. Deze vrouwen ervoeren ook enorm veel sociale druk, omdat ze door verwachtingen gevormd door het kerngezin, wat destijds centraal stond, ook huishoudelijk werk moesten uitvoeren. Dit goldde ook voor de burgerlijke vrouwen, die misschien niet fysiek zwaar werk verrichten maar wel ondergeschikt waren aan de man in de relatie. Ze voerden het grote gros van de huishoudelijke arbeid uit en van stemrecht konden ze alleen dromen. Deze ongelijkheid werd gelegitimeerd door religie, traditie en de tsaristische staat.

De revolutie van 1917 bracht hier grote verandering in. De Bolsjewieken, geleid door marxistische ideeën, voerden enorm veel hervormingen in die gunstig waren voor vrouwen. Het universele stemrecht werd ingevoerd, vrouwen kregen toegang tot gelijkwaardig onderwijs en hoefden niet meer naar

huishoudelijke scholen, ze kregen meer mogelijkheden op de arbeidsmarkt en de hervormingen van het huwelijk waren ongekend in de rest van de wereld. Het religieuze huwelijk werd vervangen door een burgerlijk huwelijk, waar recht op echtscheiding vanuit de vrouw mogelijk werd gemaakt en kinderen geboren buiten het huwelijk ook gelijke rechten kregen. Huishoudelijke arbeid werd als gevolg van deze maatregelen beter verdeeld onder mannen en vrouwen. In 1920 kwam wellicht de meest progressieve maatregel. Abortus werd voor het eerst op aarde gelegaliseerd.

De beweegredenen voor het invoeren van deze maatregelen kwam vanuit een ideologisch standpunt. Het emanciperen van de vrouw zou juist het kapitalisme verzwakken. Zo heeft Friedrich Engels, in samenwerking met Marx, in *De oorsprong van het gezin, van de particuliere eigendom en van de staat* het belang van vrouwenemancipatie uiteengezet, wat de vroege Bolsjewieken goed hebben overgenomen. Engels omschreef hoe de onderdrukking van de vrouw voortkwam uit het proces van privaateigendom en klassenonderdrukking. Het idee van het kerngezin zou dit proces beschermen. Net als bij alle door mensen veroorzaakte sociale verschijnselen, is er niets 'natuurlijks' aan de onderdrukking van vrouwen.

De Zhenotdel

Een groot deel van dit emancipatorisch werk kwam vanuit de koker van de Zhenotdel, de vrouwenafdeling van

Weg met keukenslavernij! Laten we een nieuwe levensstijl omarmen! Grigory Mikhailovich Shegal, 1931

Geëmancipeerde vrouw, bouw het socialisme! Adolf Strakhov, 1926

de Communistische Partij. Deze afdeling werd opgericht door Russische revolutionairen Inessa Armand en Alexandra Kollontai, schrijfster van veel belangrijke werken over de bevrijding van de vrouw en de ontmanteling van sekseverschillen, zoals *Rode Liefde*, en *Communisme en het gezin*. In veel van haar werken en toespraken beschreef ze hoe zij het traditionele kerngezin zag: als een instelling die vrouwen vastketende aan onbetaalde huishoudelijke arbeid en emotionele afhankelijkheid. Volgens haar zou gelijkheid alleen kunnen bestaan als al deze zaken werden gesocialiseerd. Dit zou inhouden dat deze verantwoordelijkheden collectief gemaakt moesten worden. Zo riep zij op tot het socialiseren van de zorg en het huishoudelijke werk, via collectieve kinderopvang, volkskeukens en wasserijen.

In 1919 werd de Zhenotdel opgericht om deze ideeën eindelijk in de praktijk te brengen. Deze afdeling richtte zich niet alleen op het bewerkstelligen van deze ideeën in de vorm van wetten, maar ook op het daadwerkelijk bereiken van vrouwen. Intern was er veel kritiek op de Zhenotdel, omdat sommige Bolsjewieken geloofden dat het emanciperen van de vrouw een secundaire zaak was ten opzichte van economische en militaire uitdagingen waar de Sovjet-Unie mee te maken had. Lenin begreep echter dat de emancipatie van de vrouw wel van groot belang was, waardoor Kollontai en de rest van de Zhenotdel konden werken aan politieke educatie, vaak gericht op boerinnen en arbeidersvrouwen die anders moeilijk te organiseren waren.

Belangrijk is dat deze aanpak erkende dat formele gelijkheid niet automatisch zal leiden tot daadwerkelijke bevrijding. De Zhenotdel functioneerde als een brug tussen de wetgeving en de sociale realiteit. Haar doel was om vrouwen te betrekken bij het socialistische project. Juist dat maakte haar bestaan politiek gevoelig, vooral toen de prioriteiten van de staat begonnen te verschuiven.

Positieve verandering

Deze vooruitstrevendheid heeft veel veranderd. Zo zijn er nog meer maatregelen genomen die het patriarchale systeem en het kerngezin ondermijn-

den. Ook werd samenwonen voor het huwelijk mogelijk, werd echtelijke verkrachting gecriminaliseerd en werd de manier waarop er naar vrouwen gekeken werd, omgegooid. Vrouwen werden gezien als hoeksteen van de revolutie. Lenin zei bijvoorbeeld dat de onderdanigheid van de vrouw enorm schadelijk was voor de voortgang van

Lenin en de focus van de koers van de Sovjet-Unie begon hiermee te verschuiven. Dit was natuurlijk niet zonder reden. De focus werd bijvoorbeeld gelegd op snelle industrialisatie, de centralisering van de macht en sociale stabiliteit. Dit was ten behoeve van de economie van de Sovjet-Unie, die onder druk lag. Hier werden vrouwenrechten naar de

Vrouwen werden gezien als hoeksteen van de revolutie

het socialistisch project en beschreef zelfs dat de huishoudelijke arbeid te vergelijken was met slavernij.

Wat ook betekenisvol bleek, was dat vrouwen toegang kregen tot politieke posities. Ook kregen ze toegang tot het ambtenarenapparaat en mochten ze dus voor de overheid werken. Steeds meer vrouwen treedden toe tot het Rode Leger, waarbij er zelfs volledig vrouwelijke gevechtseenheden bestonden. Tot het einde van de Sovjet-Unie bleef dit het geval. Later kwam dit vooral uit noodzaak en was dit niet meer uit een oogpunt van gelijkheid. Zo waren er bijvoorbeeld de zogenaamde 'Nachtheksen', die duizenden tonnen aan bommen hebben laten vallen op Duitse militairen.

Dankzij het harde werk van de Zhenotdel begon het steeds beter te gaan met vrouwen in de Sovjet-Unie. Het gedachtegoed begon zich te evolueren waardoor het kerngezin steeds meer naar de achtergrond verdween. Veel van deze hervormingen bleken echter niet van lange duur. Veel van deze hervormingen werden namelijk teruggedraaid en het kerngezin kwam weer naar de voorgrond. De vraag is dan natuurlijk: waarom gebeurde dit en wat heeft het veroorzaakt?

De afbraak

In 1924 kwam Lenin te overlijden. Stalin heeft Lenin zijn rol als leider van de Sovjet-Unie overgenomen, met alle gevolgen van dien. Stalin had een andere manier van zaken aanpakken dan

achtergrond geschoven. Zo heeft dit ook geleid tot een afbraak van het werk dat was geleverd door de Zhenotdel.

Het begin van deze afbraak was dan ook het opheffen van de Zhenotdel. De vrouwenafdeling werd als 'overbodig' bestempeld, omdat Stalin van mening was dat de vrouwenemancipatie compleet was en dat er geen verder werk nodig was om vrouwen te emanciperen. In de praktijk betekende dit dat er geen formeel orgaan meer was dat de politieke participatie van vrouwen kon intensiveren en zo zou uiteindelijk de belangenbehartiging van vrouwen verminderen. Het traditionele kerngezin werd weer omarmd, maar dan als hoeksteen van een socialistische samenleving boven een kapitalistische samenleving. Dit was een bewuste keuze die gemaakt werd om het geboortecijfer omhoog te brengen. Het geboortecijfer ging omhoog, maar de positie van de vrouw verslechterde hierdoor wel.

Stalin's hervormingen

De drijfveer achter Stalins hervormingen was de verandering van de demografie van de Sovjet-Unie. Nog geen zestien jaar na het legaliseren van abortus heeft Stalin abortus wederom geïlegaliseerd. Abortus werd eerder gezien als noodzakelijke zorg die armoede en ongelijkheid tegen zou kunnen gaan, omdat het zorgen voor een kind enorm duur was. Maar de Sovjetregering zag het geboortecijfer dalen. Om dit tegen te gaan, besloten ze legale toegang tot abortus te verbieden. Ook al was abor-

tus nog wel toegestaan wanneer het een bedreiging zou vormen voor het leven van de vrouw, was het niet meer legaal als anticonceptiemiddel. Vrouwen die alsnog abortus wilden, zouden dit op illegale manieren moeten doen in privé klinieken, wat vaak gevaarlijk was voor het leven van de moeder. Mocht een vrouw betrappt worden, dan moest zij

de grote veranderingen die plaats hebben gevonden door de revolutie. Staatsbelangen werden dus geprioriteerd boven de rechten van vrouwen.

De klap op de vuurpijl voor vrouwenrechten was de gezinswet van 1944. Dit was een pakket aan maatregelen om het geboortecijfer te laten groeien, die de vooruitstrevende wetten van voor

dan niet voor het verbeteren van het vrouwenrecht.

De negatieve gevolgen, waarvan een hoop eerder omschreven werden, mogen echter niet genegeerd worden. Deze gevolgen bleven structureel. Conservatieve gezinsopvattingen zijn tot vandaag der dag de norm in ex-Sovjet landen, zelfs nadat een hoop van Stalin zijn hervormingen, zoals het verbod op abortus, teruggedraaid werden. De vrouw wordt gedefinieerd door haar rol in het gezin. De oorspronkelijk beloofde bevrijding van huishoudelijke arbeid werd niet gerealiseerd, maar vervangen door een systeem waarin vrouwen zowel productieve als reproductieve arbeid moesten verrichten, wat voor de revolutie ook de norm was.

Een van de belangrijkste conclusies die te trekken is uit deze geschiedenis, is dat de juridische gelijkheid die vrouwen hadden niet gelijk leidde tot sociale gelijkheid. Onder Lenin werd erkend dat emancipatie actieve, institutionele ondersteuning vereiste. In deze tijd waren er ook pogingen om deze ondersteuning te bieden, door bijvoorbeeld de eerder genoemde Zhenotdel. Onder Stalin werd deze les genegeerd ten behoeve van staatsbelangen, zoals het opkrikken van het geboortecijfer na de Tweede Wereldoorlog, met als gevolg een gedeeltelijke terugkeer van patriarchale structuren, die incompatibel zijn met het socialisme.

Dat vrouwen wel bleven werken, stemmen en deelnemen aan de maatschappij verhult niet dat hun uitbuiting werd verdiept. De dubbele last, loonarbeid gecombineerd met onbetaald huishoudelijke arbeid, werd niet opgeheven, maar geïnstitutionaliseerd. Juist het opheffen van de vrouwenafdeling en het afwijzen van de inzichten van vele vrouwen, zoals Armand en Kollontai, maakten zichtbaar dat socialisme zonder actieve institutionele ondersteuning kwetsbaar is voor een conservatieve terugval.

Een toekomstig socialisme dat deze lessen serieuzer neemt, kan verder gaan dan het Sovjet-project: niet door emancipatie ondergeschikt te maken aan de staat, maar door haar centraal te stellen als maatstaf voor daadwerkelijke emancipatie. •

De juridische gelijkheid die vrouwen hadden leidde niet gelijk tot sociale gelijkheid

een fikse boete betalen en zou zij zelfs gevangen genomen moeten worden

Ook het kerngezin, dat de Zhenotdel actief probeerde te bestrijden, werd actief gepromoot. Dit besluit leidde tot de afbrokkeling van veel rechten waar vrouwen eerder voor hebben gestreden, ten behoeve van het geboortecijfer en sociale stabiliteit. Zo werd het steeds moeilijker om te scheiden, in sommige gevallen was dit zelfs onmogelijk en moederschap werd aangemoedigd. Maar tegelijkertijd werd er wel van vrouwen verwacht dat zij voltijds mee zouden doen aan de arbeidsmarkt. Dit leidde tot een dubbele last voor vrouwen, omdat zij niet alleen zouden moeten helpen met het inkomen van het gezin, maar ook met het volledige huishouden, wat juist het leven van vrouwen lastiger maakte.

Er waren verschillende redenen voor de afbrokkeling van deze wetgeving. Door de vooruitstrevende wetgeving, die de levenskwaliteit van vrouwen én mannen enorm verbeterde, kwamen wel een hoop andere problemen op, zoals het dalende geboortecijfer. Het was dus geen willekeurige terugval in conservatisme, maar een politieke keuze. Een aantal van deze problemen waren bijvoorbeeld het alsnog dalende geboortecijfer, wat de grootschalige plannen tot industrialisatie onmogelijk zou maken. Ook was er krapte op de arbeidsmarkt en behoefte aan meer sociale stabiliteit die nog wankel was door

Stalin's tijd teruggedraaide. Kinderen geboren buiten het huwelijk waren juridisch minder goed beschermd dan daarvoor, alleenstaande moeders werden gemarginaliseerd en het huwelijk werd geherwaardeerd als hoek van de samenleving. Vanaf dat moment erkende de staat vrouwen primair als moeders binnen een gezin, niet als autonome burgers met specifieke belangen.

Gevolgen

Voor hedendaagse socialisten is het enorm belangrijk om te reflecteren op dit historische project, om zo te leren van het verleden. Om te beginnen waren er, verrassend genoeg, positieve gevolgen door deze hervormingen. Demografisch gezien werkten deze hervormingen enorm goed. Het geboortecijfer steeg daadwerkelijk. En omdat er meer mensen werden geboren en er zo uiteindelijk na die kinderen opgroeiden meer geld naar de staat kon, konden er andere positieve hervormingen worden geïntroduceerd. Zo werden betaald zwangerschapsverlof en kinderbijslag mogelijk gemaakt. Hierdoor konden gezinnen zichzelf alsnog onderhouden, zelfs met de dubbele last. Deze hervormingen hebben ook weinig effect gehad op de participatie van vrouwen in de maatschappij. Vrouwen deelden bijvoorbeeld alsnog mee aan arbeid en onderwijs. Ook waren zij nog vertegenwoordigd in lokale sovjets en maatschappelijk organisaties, alhoewel

Hysterie

Van wandelde baarmoeder tot borderline

Kayleigh Hofstede

Vrouwen die niet voldeden aan patriarchale normen werden gediagnosticeerd met hysterie. Ondanks dat het geen erkende diagnose meer is, zet het pathologiseren van vrouwen voort. Hysterie bestaat nog maar uit zich op vele manieren.

‘Are you PMS’ing or something?’ vraagt de beste vriendin van een steeds slechter uitzijende Jennifer in de film *Jennifer’s Body*. ‘PMS isn’t real, Needy. It was invented by the boy-run media to make us seem crazy’, antwoord ze. Hoewel Jennifer niet erg stabiel was in de film (ze werd een succubus en at allerlei mensen als resultaat van verkrachting), was ze op de goede weg met haar feministische analyse.

Vrouwenonderdrukking bestaat net zo lang als privé-bezit. Vrouwen worden onderdrukt op veel verschillende manieren die gezien kunnen worden als product van de tijd, in de religieuze tijd vonden er heksenverbrandingen plaats en met de opkomst van parlementaire politiek werd hen het stemrecht ontzegd. Een rode draad in deze geschiedenis is het pathologiseren van vrouwen. Wanneer vrouwen zich verzetten tegen het patriachaal, ze zouden bijvoorbeeld geen kinderen willen, werd dit gezien als afwijking en ook zo gediagnosticeerd. Het label dat hiervoor werd gebruikt was hysterie. Er zijn veel manieren waarop vrouwen niet kunnen voldoen aan de patriarchale

verwachtingen die werden gesteld. Van onvruchtbaarheid tot een psychose, het was allemaal hysterie.

Ondanks dat hysterie geen erkende diagnose meer is, blijft het idee van hysterie bestaan. Het pathologiseren van vrouwen die om welke reden dan ook niet voldoen aan patriarchale normen zet voort. Alleen dan in een andere vorm, relatief aan de tijd, om vrouwen te onderdrukken.

Millenia-oud

Hysterie, afgeleid van het Griekse woord voor baarmoeder, is ouder dan de Epos van Gilgamesh (het oudste bekende opgeschreven verhaal). In 1900 voor Christus spraken de oude Egyptenaren over een “dwalende baarmoeder”, wat de oorzaak was van abnormale verschijnselen in volwassen vrouwen. De oude Grieken hadden het over vrouwen die niet wilden trouwen of geen kinderen konden baren. Hippocrates, de man aan wie geneeskundestudenten nog steeds een eed aan afzweren, gebruikte het woord ‘hysterie’ voor het eerst.

Het idee van hysterie spiegelt zich aan de tijd waarin geleefd wordt. In de middeleeuwen bewoog men naar de demonische bezetting als verklaring voor hysterie. Tijdens de renaissance werden hysterie-patiënten vervolgd, gemarteld en vermoord als heksen. Toen de verlichting plaatsvond en men meer ging kijken naar wetenschap en ratio in plaats van naar het christendom, werd hysterie weer gezien als een

ziekte net als voorheen. Hysterie werd gelokaliseerd in het brein, niet meer in de baarmoeder.

Historisch gezien werden alle klachten van vrouwen gezien als resultaat van hun ‘biologische conditie’. De baarmoeder was de boosdoener van alles waar vrouwen ook maar last van kunnen hebben. In de 17de eeuw verander-

Alle klachten van vrouwen werden gezien als resultaat van hun ‘biologische conditie’

de dit gedachtegoed en lokaliseerde het zich steeds minder in de baarmoeder. Vrouwen hadden nou eenmaal een nerveuze conditie, werd gezegd. De onderdrukking van vrouwen werd wetenschappelijk verklaard. Vrouwen zijn pathologisch emotioneel. Nadat sekse hormonen waren ontdekt in de jaren 30 werd de oorzaak van klachten die

vrouwen hadden: te veel van het vrouwelijke hormoon hebben.

Hysterie werd gebruikt als reden om vrouwen op te sluiten in ziekenhuizen of gestichten wanneer ze te 'rebels' werden. Dit kon alles betekenen, van tegen haar man ingaan tot lezen. Ook waren veranderingen tijdens de menstruatiecyclus ook reden om voor gek verklaard te worden en in het gesticht te belanden. Het gedachtengoed van de irrationele vrouw werd ook gebruikt om hen geen stemrecht te geven, zo claimde een dokter dat er veel mentale problematiek bestond in de beweging voor vrouwenstemrecht.

Toen hysterie verschoof van baarmoeder naar brein, werden mannen ook deel van de groep die last kon hebben van hysterie. Toch waren de symptomen anders bij mannen, en waren het voornamelijk klachten die we nu zouden scharen onder Post-traumatische stressstoornis (PTSS). Er werden mannelijke namen gegeven aan hysterie onder mannen zoals 'shell-shock'. Op deze manier zijn mannen altijd beschermd geweest tegen de diagnose van hysterie.

In 1980 werd de diagnose 'hysterie' pas uit de DSM, het meest belangrijke boek in de psychiatrie gehaald. Toch bestaat 'hysterie' nog steeds, wellicht in een andere vorm. Vrouwen en hun gevoelens worden namelijk chronisch gepathologiseerd. Het pathologiseren van de gevoelens van vrouwen wordt gebruikt als gereedschap in de gereedschapskist van misogynie door zowel de maatschappij als door mensen in het medische veld.

BPS

Er waren veel symptomen van hysterie zoals spasmen, beroertes en onvruchtbaarheid die we nu niet associëren met hysterie. Psychische symptomen zoals angst, emotionele uitbarstingen en seksuele impulsiviteit (wat dit dan ook maar mag betekenen) zijn meer te rijmen met het hedendaagse idee van wat hysterie zou inhouden.

In het jaar dat hysterie uit de DSM werd gehaald, werd Borderline Persoonlijkheidsstoornis (BPS) geïntroduceerd als cluster B persoonlijkheidsstoornis. Cluster B wordt gekenmerkt door 'dramatisch' en 'grillig' gedrag, en BPS wordt hier vergezeld door narcis-

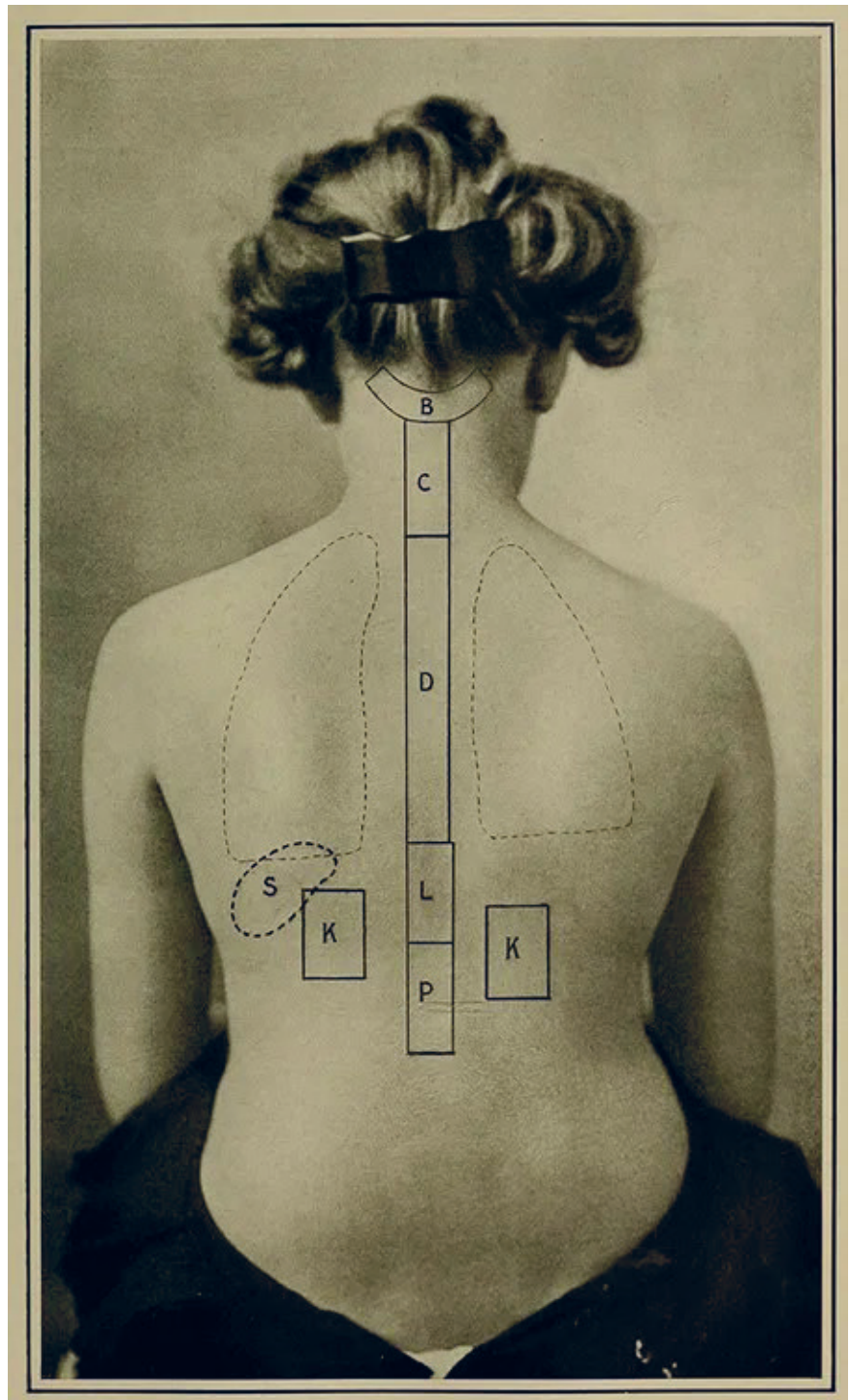

Diagram uit High Frequency Electric Currents in Medicine and Dentistry, Samuel Howard Monell, 1910, via The Public Domain Review

me en psychopathie. De symptomen van BPS zijn: disregulatie, slechte controle over gedrag, complexe relaties met anderen en een instabiel zelfbeeld. Mensen voelen zich leeg, zijn suïcidaal en kunnen moeilijk hun woede beheersen. 75% van de gediagnosticeerde borderliners zijn vrouw.

Vrouwen met borderline bevinden

zich in een double bind, waar zowel de 'feminine' manier en de 'masculine' manier van omgaan met woede wordt gezien als foutief. De zogenaamde feminine manier is het internaliseren van woede. Dit wordt gezien als problematisch door psychologen omdat het zou betekenen dat een vrouw te bang is om haar woede te uiten. Aan de an-

dere kant, wordt externe woede, dat wordt gezien als masculien, ook gezien als fout en bij vrouwen bestempeld als oncontroleerbaar. Wanneer een vrouw met BPS last heeft van externe woede zou ze haar controle en is ze niet rationeel genoeg. Er is voor vrouwen met BPS geen goede manier om boos te zijn.

De oorzaak voor de stoornis, die vaak verbonden is met (seksueel) trauma in de jeugd, wordt vaak niet genoemd en zo volledig buiten het plaatje gehouden, wat ervoor zorgt dat vrouwen worden gezien als abnormaal en irrationeel. Er is een sterke link tussen mishandeling en BPS, maar de exacte cijfers zijn moeilijk te achterhalen. Dit staat in contrast met shell-shock of PTSS in het algemeen, waar de oorzaak erg duidelijk is en zelfs in de naam van de diagnose zit.

In hun kritiek van BPS zien onderzoekers Clare Shaw en Gillian Proctor het gebruik van de diagnose als het pathologiseren van de reacties die vrouwen gebruiken om verzet te bieden tegen mishandeling en onderdrukking. Shaw en Proctor zien BPS als een vervolgstap van hekserij omdat het allebei reacties zijn om het agentschap van vrouwen weg te halen en hun verzet te negeren. Vrouwen gaan in tegen hun onmacht en worden hiervoor gestraft, want er wordt van hen verwacht dat ze passief zijn en blijven.

Premenstrueel syndroom

De symptomen van PMS vinden plaats voor een ongesteldheid en kunnen psychisch en fysiek zijn. Zo staan depressieve gevoelens in het rijtje maar ook een opgeblazen buik. Vergelijkbaar met BPS is een van de symptomen snel boos worden. Net zoals in hysterie zien we in PMS een link tussen de biologie van vrouwen en hun emotionele staat. Het is logisch dat hormoonverandering ook invloed heeft op je psychische gesteldheid, echter vertelt de geschiedenis van PMS dat deze diagnose een seksistische origine heeft.

Door claims te maken vanuit de 'natuur' van de vrouw wordt het seksistisch. Hormonen hebben invloed op je lichaam en je mentale toestand. Toch zijn er geen exacte biomarkers om PMS op te diagnosticeren en is het gebaseerd op de subjectieve ervaring van patiën-

ten en niet op klinische onderzoeken. Er wordt gekeken naar de luteale fase, dit bevat de helft van de menstruatiecyclus, maar niet naar de ongesteldheid. Dit terwijl menstruatiekrampen een grote rol spelen in iemands emotionele gesteldheid.

Het probleem van 'PMS' ligt in het gebruik van de diagnose om vrouwen

Hysterie als spiegel

De geschiedenis kent vele manieren waarop vrouwen worden onderdrukt met wortels gevestigd millennia geleden. Eén hiervan is hysterie. Wat begon als een idee uit de oudheid van een dwalende baarmoeder veranderde in exorcismes, verbranding van zogenaamde heksen en nu arbitraire medische di-

Gevoelens veroorzaakt door onderdrukking worden gepathologiseerd, waardoor niet daadwerkelijk gekeken hoeft te worden naar wat vrouwen voelen en denken

weg te wiiven, niet in het idee dat een menstruatiecyclus een invloed kan zijn mentaal. Wanneer een vrouw voor haar menstruatie gefrusteerd is, kan dit door de omgeving gezien worden als enige reden voor de frustratie. Hierdoor wordt de daadwerkelijke reden voor frustratie weggewuifd en genegeerd. Ze wordt gezien als irrationeel, en soms misschien zelfs als hysterisch. Haar agentschap kan worden ontzegd. Daarnaast kan het ook gebruikt worden door doktoren om andere medische problemen weg te wiiven die ook invloed hebben op haar psychische toestand, op deze krijgt een vrouw niet de goede zorg. Dit past in de bredere traditie van de medische geschiedenis waarin de nadruk altijd werd gelegd op mannen en vrouwen buiten beschouwing werden gelaten. Het kan ook functioneren als middel van depolitiseren. Gevoelens veroorzaakt door patriarchale onderdrukking worden gepathologiseerd. Er hoeft door dit label niet daadwerkelijk gekeken te worden naar wat vrouwen voelen en denken.

agnoses. Hysterie dient als een spiegel voor hegemoniale ideeën in hun tijd en als een instrument van patriarchale onderdrukking. Hysterie is geen verleden tijd. Hysterie leeft voort in medische diagnoses en vrouwen niet serieus nemen omdat ze aan 'het PMS'en' zijn. Nog steeds wordt er geloofd dat er iets inherent is aan het vrouwelijk lichaam wat ervoor zorgt dat zij irrationeel zijn. Op deze wijze wordt hun agentschap weggenomen. We moeten weg van het pathologiseren van de emoties van vrouwen en hen serieus nemen. De tijd van vrouwen wegzetten als 'hysterisch', onder welke term dan ook, moet voorbij zijn. ★

De vele gezichten van Rosa Luxemburg

Ronnie de Rooij

Marxist, filosoof, revolutionair, martelaar... Rosa Luxemburg was vele dingen, maar de vaak door liberalen toegekende labels als feminist, pacifist of anti-autoritair, kloppen maar half of zijn volledig verzonnen. Waar komen deze labels vandaan, waarom kloppen ze niet en wie (of wat) was Rosa Luxemburg dan wel?

Op een koude januarinacht in Berlijn in het revolutionaire jaar 1919 blies Rosa Luxemburg, geboren als Roza Luksenburg, haar laatste adem uit. Als leider van de gefaalde Spartacus-opstanden werd ze verraden door haar kameraden, verketterd door haar oud-partijgenoten en uiteindelijk doodgeslagen door het Freikorps. Zo stierf Rosa Luxemburg en werd een symbool geboren.

Meer dan een eeuw later probeer ik tijdens mijn vakantie in dezelfde stad aan de snikhete zomer te ontsnappen door het Deutsches Historisches Museum binnen te gaan. Naast de expo-

sities over Marx, Wagner en Merkel kom ik in de tijdelijke expositie over staatsburgerschap onverwacht een bekend gezicht tegen: aan de hand van de levensloop van Rosa Luxemburg wordt het verhaal van stemrecht, staatsburgerschap en politieke emancipatie in Duitsland aan het begin van de twintigste eeuw verteld. Er is zelfs een choose-your-own-adventure spel waarbij museumbezoekers in de schoenen van Luxemburg verschillende keuzes maken, met als doel om uiteindelijk stemrecht te krijgen. Je kunt als speler verschillende keuzes maken die de uitkomst van het spel en dus het lot van Luxemburg bepalen: wel of niet Polen verlaten, trouwen met je geliefde of een schijnhuwelijk met een Duitser om zo staatsburgerschap te bemachtigen, enzovoorts. Aan het einde, nadat ik alle historisch correcte keuzes heb genomen, vertelt het museum mij doodleuk: 'Rosa Luxemburg stierf enkele dagen voordat vrouwen algemeen kiesrecht kregen in Duitsland'.

Hoe en waarom ze stierf, hoe haar dood samenhangt met het verkrijgen van dat algemeen kiesrecht of waar

ze zich überhaupt voor inzette tijdens haar leven, werd niet vermeld. Ik vond het een bizarre vertoning en enigszins beduusd verliet ik de expositie.

Het is echter niet de enige plek, in Berlijn of elders, die gebruikmaakt van haar nalatenschap voor iets waar ze het waarschijnlijk niet mee eens zou zijn. Door de jaren heen heb ik haar omschreven zien worden als antiautoritair, feminist, democratisch socialist, vredesactivist, pacifist en zelfs als anarchist. Waarom is deze door de staat vermoorde marxist, deze opstandeling, een zo vaak gebruikt en misbruikt symbool?

Romantiek van een martelaar

De vraag waarom juist Luxemburg zo'n symbool is geworden, in tegenstelling tot Bebel, Kautsky of andere kopstukken van de Duitse socialistische beweging, is makkelijk te beantwoorden. Ten eerste is er de inherente romantiek van de martelaar: zij die vermoord worden voor hun idealen en daardoor deze idealen nooit in de praktijk kunnen brengen, zijn van alle smetten vrij, in tegenstelling tot zij die de revolutie overleven en daarna moeilijke keuzes moeten maken. Denk bijvoorbeeld aan Che Guevara, die zelfs voor liberalen een acceptabel symbool blijft, terwijl zijn kameraad Fidel Castro als dictator wordt verketterd. Het feit dat Guevara, als hij de Boliviaanse vrijheidsstrijd had overleefd, waarschijnlijk net zo'n 'dictator' zou zijn geworden als Castro, wordt voor het gemak even vergeten. Hetzelfde geldt voor Luxemburg, die strategische kritiek uitte op Lenin, maar het niet fundamenteel oneens was over de noodzaak van het gebruiken van revolutionair geweld. Het grootste verschil is dat Luxemburg helaas nooit de kans heeft gekregen deze ideeën in de praktijk te brengen.

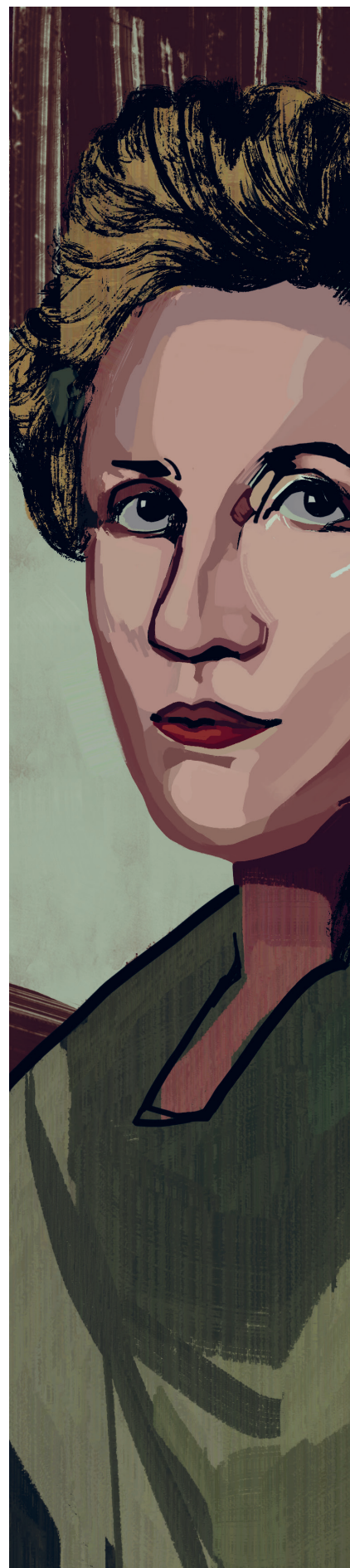
Wat ook bijdraagt aan haar glansrijke reputatie, is dat Luxemburg een bevlogen schrijfster was die een groot deel van haar gevoelens, gedachten en ideologie op papier zette. Dit deed ze niet alleen in boeken, pamfletten en scholingen voor de partijschool, maar ook in brieven aan kameraden en geliefden. Er zijn verschillende bundelingen van deze brieven te koop, die voornamelijk bestaan uit liefdesbrie-

ven in plaats van politieke correspondenties. In deze bundelingen wordt een romantisch maar incorrect beeld geschetst van Luxemburg als een gevoelige, vrijheidslievende vrouw (die al dan niet smachtte naar een burgerlijk huwelijk). Überhaupt lijkt er een obsessie te zijn met haar persoonlijke leven, in plaats van haar politieke werk. Er lijken in boekhandels meer werken OVER Luxemburg en haar leven verkocht te worden, dan boeken DOOR Luxemburg. Hoe indrukwekkend ze als persoon ook was, door zich blind te staren op haar brieven en persoonlijke relaties negeert men opnieuw wat ze daadwerkelijk te zeggen heeft, een lot dat door de meeste vrouwen in de geschiedenis gedeeld wordt. Erger nog is dat er een disproportionele focus wordt gelegd op haar liefdesleven en relaties met mannen. Niet alleen worden de echte woorden en daden van Luxemburg weggemoffeld, zelfs in boeken die over haar levensloop horen te gaan, staan mannen in de spotlight.

Geen feminist

Luxemburg was politiek actief in een tijd waarin de politieke en sociale rechten van vrouwen nog in de kinderschoenen stonden. Maar zoals Sterre Wichelaar ooit schreef in een artikel over popzangeres Roxy Dekker: 'niet alles wat een vrouw doet is feminisme'. Ze hield zich bewust afzijdig van de sociaaldemocratische vrouwenbeweging, die zich vooral bezighield met praktische sociale en economische eisen zoals het verkorten van de werkdag en kinderopvang. Het niveau van politieke ontwikkeling in de vrouwenbeweging was laag, er werd nauwelijks aandacht geschonken aan theorie of scholing. Vrouwen hadden geen stemrecht en hadden dus geen invloed op het parlementair-politieke proces, maar ook in de politieke lijn van de partij hadden ze geen inspraak.

Luxemburg noemde zichzelf expliciet geen feminist, omdat ze zich niet wilde binden aan de burgerlijke, liberale feministen, en hield zich afzijdig van het dagelijkse werk in de vrouwenbeweging om op 'algemene' politieke theorie te focussen. Echter betekent dit niet dat ze helemaal niks te maken had met vrouwenemancipatie. Zo spreekt ze zich in het pamflet Kiesrecht voor

vrouwen en klassenstrijd duidelijk uit voor de politieke emancipatie van vrouwen. Hierbij legde ze de nadruk op de emancipatie van werkende vrouwen, die door hun arbeid bijdragen aan de economie en daarmee de maatschappij als geheel. Burgerlijke vrouwen, die op dat moment de voorhoede vormden in de strijd voor het vrouwenkiesrecht, werden weggezet als parasieten, die net zoals hun mannen financieel afhankelijk zijn van de uitbuiting van arbeiders. In het pamflet *Die Proletarierin* (de vrouwelijke proletariër) vat ze haar visie op de positie van vrouwen in de maatschappij samen: 'Voor de bezittende vrouw uit de middenklasse is haar huis de wereld. Voor de proletariër is de hele wereld haar huis.'

Zeggen dat Luxemburg een feminist was, is echter nog steeds niet juist. We kunnen op basis van haar theorie en politiek activisme logischerwijs aannemen dat ze niet *tegen* vrouwenemancipatie was, maar haar feminist noemen alleen maar omdat ze een uitgesproken vrouw is in een door mannen gedomineerd terrein is erg reductionistisch. Het is alsof je ervan uitgaat dat elke politicus van kleur een antiracistische burgerrechtenactivist is, simpelweg op basis van hun identiteit in plaats van hun daadwerkelijke meningen.

Pacifisme en antimilitarisme

In de opmars naar de Eerste Wereldoorlog, toen alle grote machten in Europa met zich luid wapengekletter voorbereidden op de onvermijdelijke confrontatie, de oorlog die alle oorlogen zou beëindigen, ageerde Luxemburg tegen dit militarisme. Het in 1913 uitgegeven boek *De accumulatie van kapitaal* beschrijft hoe kapitalisme onvermijdelijk leidt tot imperialisme, wat onvermijdelijk leidt tot vernietigende oorlogen wanneer heel de wereld opgedeeld is door koloniale grootmachten en er niks meer te veroveren valt. Ze werd verschillende keren opgepakt wegens antimilitaristische speeches en activisme, waardoor ze een groot deel van de Eerste Wereldoorlog in de gevangenis doorbracht.

Maar verzet tegen nutteloos bloedvergieten dat alleen maar dient om de zakken van kapitalisten te vullen staat niet gelijk aan pacifisme. Want hoewel

Luxemburg graag had gewild dat een geweldloze revolutie mogelijk was, was ze (net zoals andere revolutionairen) van bewust dat de bezittende klasse zich niet zomaar gewonnen geeft, en uit alle macht terug zal vechten wanneer het proletariaat probeert de macht over te nemen. In De crisis der sociaaldemocratie schrijft Luxemburg uitgebreid over de gruwelijkheden waar de bourgeoisie toe in staat is om eventuele opstanden te onderdrukken en hun bezit veilig te stellen: 'Geschonden, onteerd, wadend in bloed, druipend van vuil: zo staat de burgerlijke maatschappij voor ons, zo is zij!'

Luxemburg had een voorliefde voor dieren en de natuur, wat bijdraagt aan haar zachtaardige reputatie. Vanuit vrouwengevangenis Breslau, waar ze meer dan twee jaar zonder proces opgesloten zit, schrijft ze uitgebreid over de planten, bloemen en vogels die haar tijdens haar gevangenschap gezelschap houden. Het voorval waarin Luxemburg moet huilen omdat een paar waterbuffels het niet voor elkaar krijgen een te zwaar beladen wagen over de dorpel van de gevangenis te trekken, en vervolgens tot bloedens toe geslagen worden, wordt in zo'n beetje al haar biografieën herhaald. Echter is ze verre van de enige revolutionair met een voorliefde voor dieren. Lenin was bijvoorbeeld een grote kattenvriend, maar ik heb nooit iemand horen stellen dat hij een pacifistisch of vredelievend karakter had.

Het hebben van medelijden met waterbuffels, de onderdrukten der aarde en andere geslagen beesten heeft zelden iemand belet om geweld in dienst van hun ideologie goed te praten. Sterker nog, ik denk dat het soort mens dat medelijden heeft met de onderdrukten juist sneller bereid is de revolutie te ondersteunen.

Waarom men pacifisme en andere 'zachtaardige' gedachten toeschrijft aan Luxemburg, en niet aan Marx, Lenin of Liebknecht, heeft een simpele reden. Men gaat ervan uit dat vrouwen inherent meer empathie hebben dan mannen, vredelievender, zachtaardiger en niet (of minder) in staat zijn tot geweld in woord of daad. Rosa Luxemburg is een vrouw, dus zal ze vast wel tegen revolutionair geweld zijn (geweld

is namelijk een mannending).

Opnieuw wordt haar werkelijke politiek en ideologie aan de kant geschoven ten dienste van een fictieve liberale versie van haar denkbeelden, ditmaal met een forse schep seksistische betutting er bovenop.

Wat we kunnen leren

Luxemburg was zonder meer een vrouw van scherp intellect en ijzeren wil. Logisch dus dat ze een bekend figuur is, logisch dat iedereen zich haar moed en daadkracht toe wil eigenen. Maar het vertekende beeld dat hierdoor van Luxemburg geschetst wordt, doet afbreuk aan haar kracht. Om het leven van Luxemburg te eren moet men haar niet slechts behandelen als een tragisch figuur, een soort linkse Jezus of Joan d'Arc, een zachtaardige martelares die te goed was voor deze harde wereld. Men eert haar door haar strijd voort te zetten, en dan niet het tandeloze ideaal dat liberalen haar in de mond hebben gelegd. Geen pacifisme, maar een militant antimilitarisme. Geen liberaal feminisme, maar strijd tegen alle vormen van uitbuiting en de bevrijding van de hele mensheid. Geen anti-autoritarisme maar een openlijke kritiek van de burgerlijke staat en haar onderdrukking.

Rosa Luxemburg stierf voor een ideaal dat ze nooit verwezenlijkt zou zien worden. In haar laatste pamflet *Orde heerst in Berlijn*, dat slechts enkele uren voor haar dood geschreven werd, stelt ze dat het falen van de Spartacus-revolutie slechts een klein onderdeel van een lange geschiedenis van verloren opstanden was, maar dat dit verlies als voedingsbodem zal dienen voor de komende strijd en uiteindelijke overwinning. Laten we haar strijd voortzetten, en haar woorden en daden laten weerklinken.

**'Orde heerst in Berlijn... Dwa-
zen! Jullie orde is op zand
gebouwd. De revolutie zal zich
morgen weer verheffen, en
onder luid trompetgeschal
verkondigen: Ik was, ik ben, ik
zal zijn!'** ★

Mila de Geus

Vrouwen hielden half het verzet overeind

Ivo Boksem

Vrouwen speelden een cruciale rol aan en achter de frontlinies tijdens de Tweede Wereldoorlog. Deze verhalen blijven vaak onderbelicht wanneer ze in strijd lijken met traditionele genderrollen. Ook het verhaal van Femy Efftink, wiens daden een kleine staking deed groeien tot de grootste staking tegen de Nazi's in Europa, word vaak onderbelicht.

*'In grote deelen en steden van het land,
is de Nederlandse bevolking in verzet
gekomen,
op de brutale afkondiging der moffen aan
de weerbare bevolking om zich in krijgs-
gevangenschap te begeven.
Het antwoord hierop is en moet zijn
ALGEMEENE STAKING!'*

Zo leest het op affiches door het hele land op de eerste dagen van mei 1943. Een van de grootste georganiseerde verzetsdaden in heel Europa voltrekt zich voor de lede ogen van de bezetter en honderdduizenden Nederlandse ar-

beiders sluiten zich massaal aan. Het begon allemaal in een kleine machinefabriek in Hengelo en zonder de telefonisten van dat bedrijf was het nooit van de grond gekomen.

Femy Efftink had het druk met haar werk als telefoniste van de Stork machinefabriek in Hengelo toen stakingsleider Jan Berend Vlam op 29 april naar binnen liep om officieel te beginnen met de staking die later het best herinnerd zou worden als de april/meistaking. Hij was niet zo lang geleden vrijgekomen nadat hij 8 maanden in interneringskamp Kamp Sint-Michiels-gestel had gezeten. Hij wist bijna zeker dat hij daar nooit levend uit zou komen. Hij was ten slotte opgepakt voor het organiseren van een eerdere, mislukte staking. Jan had echter geluk: de Nazis waren niet op de hoogte van zijn stakingsverleden. Wel was er een andere reden om hem op te pakken: zijn vakbondswerk. Dat stond niet de doodstraf op. Ondanks die ervaring was er geen moment twijfel in de hoofden van Vlam, Efftink of de uiteindelijk half miljoen Nederlanders die mee zouden staken toen ze de oproep tot krijgsgevangenschap in de kranten lazen.

300.000 in krijgsgevangenschap

Het land werd die ochtend wakker met een grote bekendmaking van de 'Wehrmachtsbefehlshaber in den Niederlanden' in de kranten: driehonderdduizend mannen die hadden gevochten in het Nederlandse leger tijdens de inval moesten terug in krijgsgevangenschap. Het was de bedoeling dat deze mannen werden ingezet bij de zogenaamde 'arbeitseinsatz' om als slaven in Duitse fabrieken te werken.

Voor Jan Berend, Femy en de rest van de werknemers van Stork was het genoeg geweest. Het hele bedrijf legde het werk neer en liep naar buiten. De enige die achter bleef was Femy, de telefoniste, zij bleef bij de telefoon zitten. Ze had besloten om haar werkervaring op een uitermate moedige manier te gebruiken. Met gevaar voor eigen leven riep ze elk bedrijf dat belde op om mee te gaan staken met de machinefabriek. Ze nam ook zelf het initiatief en begon andere bedrijven te bellen met telkens dezelfde vraag: of ze ook deel zouden nemen aan de staking. De telefonisten die daarbij positief antwoordden, gingen soms zelf ook het nieuws verspreiden.

Luftwaffe aan de lijn

Met haar acties kreeg Femy het voor elkaar om de hele regio te bereiken. Om de rest van het land te bereiken was echter nog meer nodig. Mocht ze opgepakt worden stond haar namelijk al een standrechtelijke executie te wachten en die kans zou een stuk groter worden toen ze besloot om de rest van het land daadwerkelijk te mobiliseren. Hierbij stond haar een groot obstakel te wachten: de Luftwaffe, de luchtmacht van de Nazis, leidde de districtcentrales die het interregionale telefoonverkeer regelden. Dus om het goede woord eruit te krijgen moest ze dus keer op keer aan de lijn hangen met de vijand, constant hopen dat de man in uniform aan de andere kant van de hoorn niks in de gaten kreeg. En dat was precies wat ze deed.

Dankzij dit koelbloedige optreden van Femy en de vele ongenoemde telefonistes waar ze mee sprak, groeide deze plaatselijke verzetsdaad uit tot een van de grootste stakingen in de Nederlandse of zelfs Europese geschiedenis. Meer

dan een half miljoen mensen sloten zich in de dagen die volgen aan bij de staking. In grote delen van het zuiden van het land staat de staking bekend als 'de mijnstaking' vanwege de gigantische aantallen mijnwerkers die zich achter de staking scharen. Op andere plekken in het oosten en noorden wordt de actie herinnerd als 'de melkstaking' ter ere van de vele melkboeren die stoppen met melk leveren aan de zuivelfabrieken.

De Duitse reactie

De reactie vanuit de Wehrmacht kwam snel en was hard. Op 1 mei voert de militaire gouverneur van de bezette Nederlandse gebieden, Arthur Zessen-koop, het politiestandrecht in en hij legt een avondklok aan het hele land op. Iedereen die na acht uur 's avonds nog buiten is en iedereen die op wat voor manier dan ook lijkt bij te dragen aan de stakingen, kan zonder proces geëxecuteerd worden. Honderden stakers werden op straat gefusilleerd, nog meer raakten gewond tijdens wilde beschietingen. Velen worden opgepakt en naar concentratiekampen gestuurd.

Onderbelichte helden

Het verhaal van Femy en haar collegafonistess is een van de vele onderbelichte verhalen van heldhaftige vrouwen die bereid waren alles te geven voor de strijd tegen het fascisme. Zonder de inzet en de offers van miljoenen vrouwen, aan alle fronten, had de oorlog veel langer geduurd. Daarom is het zo problematisch dat die inzet zo vaak weggemoffeld wordt in het westen.

Dit komt voornamelijk naar voren wanneer de verzetsdaad waar een vrouw bij betrokken is geen traditioneel vrouwelijk aspect heeft of te maken heeft met een traditioneel vrouwelijke rol in de samenleving. Tenzij je diep de archieven induikt kom je nauwelijks verhalen in de geschiedenisboeken tegen van vrouwen die de leiding nemen in het verzet, of van verzetsvrouwen die zelf het vuurgevecht aangaan. Wie kent aan de andere kant de verhalen van verzetsvrouwen die voedselbonnen voor onderduikers bezorgen in kindervagens niet? Van de verhalen waarin de traditionele rol van vrouwen op een of andere manier bevestigd wordt lijkt geen gebrek te zijn. De situatie aan en

Foto uit familie-album Eftink via De Gelderlander

achter het front was compleet anders dan de schijnwerkelijkheid die voorgeschoteld werd.

Wanneer die link met traditionele vrouwelijkheid mist, dan mist de verzetsdaad vaak ook uit het landelijke geheugen, in tegenstelling tot de meer egalitarische samenleving die zich ontwikkelde in de Sovjet-Unie. Daar werd het vrouwelijke verzet juist in het bijzonder gevierd. Dit sijpelt nog steeds door in het gezamenlijke geheugen van de veel minder gelijke samenleving van hedendaags Rusland. Vrouwelijke helden in het Rode Leger en de Rode Luchtmacht, maar ook vrouwelijke partizanen worden op een merkbaar andere manier herdacht in landen met een socialistisch verleden zoals Rusland, Oekraïne. In Joegoslavië werd de inzet van de AFŽ, het antifascistische vrouwenfront, na de oorlog niet alleen geëerd maar leidde zij zelfs tot een versnelling van de emancipatie van vrouwen in heel Joegoslavië. De grote hoeveelheid van vrouwen die vrijwillig de ontberingen van het partizanen leven in de Balkan aangingen en de mate van militaire effectiviteit dat ze desondanks konden bereiken was niet te negeren.

Tegelijkertijd blijven organisaties zoals het Amerikaanse Women's Army Corp en het Canadian Women's Army Corp en hun bijdrage aan het winnen

van de oorlog heel erg onderbelicht. Ongeveer vijftigduizend vrouwen dienden in non-combatrollen in het Canadese leger en meer dan honderdvijftigduizend dienden in het Amerikaanse leger. Hetzelfde geldt voor veel vrouwelijke ondergrondse verzetsstrijders in heel West-Europa, voor vrouwen zoals Femy. Hun verzet, hun inzet en de offers die deze vrouwen hebben gemaakt wordt in het westen nog te vaak gezien als 'slechts ondersteunend'. Als er al bij stilgestaan wordt.

Zonder de moed van Femy was de grootste staking in verzet tegen de nazi's nooit van de grond gekomen buiten de regio Hengelo. Zonder de meer dan een miljoen vrouwen in de strijdkrachten van de geallieerden, de honderdduizenden vrouwelijke partizanen in Oost-Europa en de Balkan en de tienduizenden vrouwelijke verzetsstrijders in het Westen had de oorlog veel langer geduurd en waren er nog meer slachtoffers te betreuren geweest. Mocht er ooit al enige twijfel bestaan over de gelijkheid van vrouwen en mannen, dan was elke rationele ideologie overtuigd geweest na het zien van deze heldinnen. Socialistische samenlevingen zijn als enige voor deze test geslaagd. Dat lijken helaas vooralsnog de enige samenlevingen die inzien dat vrouwen de helft van het verzet overeind houden. ★

Vroeger waren feministen nog anti-psy: wat kunnen we daarvan leren?

Annelies van der Meij

Psychiatische diagnoses als autisme en ADHD worden in linksprogressieve kringen steeds vaker als bevrijdend gezien. Maar zijn ze dat ook? Waarom bevragen we de achterliggende normen niet (meer)?

In zijn film *Can't Get You Out of My Head* vertelt de documentairemaker Adam Curtis over de opkomst van Valium in de jaren vijftig en zestig. Na de uitvinding ervan kregen veel vrouwen het middel voorgeschreven tegen gevoelens van angst, somberheid en paranoia. Feministen kwamen hiertegen in opstand: zij vonden dat de ellende van vrouwen niet 'gemedicaliseerd' moest worden, maar dat vrouwen hun onvrede en frustratie moesten gaan zien als gevolg van hun achtergestelde positie en beperkte mogelijkheden tot zelfontplooiing. Vervolgens zouden ze die gevoelens kunnen omzetten in politiek activisme.

Een van de feministen die dit geluid vertolkte was Betty Friedan. In haar toonaangevende *Het misverstand vrouw* uit 1963 schreef ze over de gevoelens van leegte, verveling en algehele malaise onder veel vrouwen in de VS als 'het probleem zonder naam'. Adviescolumnns, kalmeringsmiddelen en allerhande therapieën waren, volgens Friedan, alleen maar gericht op aanpassen en doorgaan. Samen met veel andere feministen van de zogeheten Tweede Golf (1960-1990) was ze sceptisch over de functie en het nut van de psychiatrie: de 'zielenknijper' was eerder vijand dan vriend.

Zulk wantrouwen van feministen tegenover de 'psy-disci-

Het is hoog tijd dat wij feministen de kritiek op doorgeschooten medicalisatie en apolitiek gepsihologiseer terugclaimen

plines' sloot toentertijd aan bij de opkomst van de antipsychiatriebeweging en een wijdverbreid wantrouwen tegenover de psychiatrie. Maar inmiddels is die houding tegenover psychiaters en psychologen één van de vele redenen waarom het Tweede Golf feminisme schuurt met het feminisme van nu.

Vandaag de dag lijken feministen, en progressievelingen meer in het algemeen, psychische diagnoses en de bijpassende hulp juist te zien als iets goeds en zelfs emancipatoirs.

Mila de Geus

Vrouwen en minderheden kaarten aan hoe de psychiatrie is ingericht op de witte man en hoe dat, met name in het geval van ADHD en autisme, zou leiden tot misdiagnose en onderdiagnose. Steeds meer feministen pleiten ervoor dat we psychische diagnoses gaan zien als 'onzichtbare beperkingen' en als identiteitsfactoren naast gender, seksualiteit en etniciteit. Neuroqueer, tenslotte, is in opkomst onder mensen die zowel neurodivers zijn als niet-heteroseksueel of cisgender.

We zien de taal van diagnoses en therapie zelfs terugkomen in relatie tot veel andere onderwerpen die het maatschappelijk debat beheersen. Toen de oorlog in Oekraïne uitbrak, zag ik protestborden met daarop de woorden 'Putin, I'll pay for your therapy'. En nu, bij protesten voor Palestina, 'Zionists don't need land, they need therapy'.

Veel jonge, linkse, activisten lijken de oorzaken voor allereerste problemen – van ongelukkigheid en stress, tot oorlog en geweld – te zoeken bij onverwerkte jeugdtrauma's en een tekort aan diagnoses en therapie.

Ondertussen zijn het de conservatieve boomers die het

alleenrecht lijken te hebben op kritiek op de zogenaamde therapiecultuur. Dat is een probleem, want hun 'niet-zien'-verhaal, dat mensen de schuld geeft van hun problemen en hun daadwerkelijke lijden bagatelliseert, lijkt daardoor het enige mogelijke tegengeluid.

Het is hoog tijd dat wij, linkse, jonge feministen, de kritiek op doorgeschoten medicalisatie en apolitiek gepsychologiseer terugclaimen.

Ongelukkige, onaangepaste en gefrustreerde vrouwen

Eigenlijk begint de kwestie bij welke woorden we geven aan ons lijden, onze problemen, en aan gevoelens van tekortschieten, anders-zijn of er niet bij horen. Die woorden spreken niet voor zich. Ze verschillen nogal per tijdperk en cultuur. Morele, spirituele, psychologische, politieke of religieuze kaders: ze hebben allemaal hun eigen voor- en nadelen, en brengen andere oorzaken en oplossingen in beeld. Waar een kind nog niet op zulke kaders kan reflecteren, kun-

nen volwassenen dat wel: door de geschiedenis heen hebben allerlei figuren de vrijheid opgeëist om heersende normen en verklaringen te betwisten en er andere tegenover te zetten. Zo verzetten de feministen van de Tweede Golf zich tegen medisch-psychiatrische ‘diagnoses’, omdat ze zagen hoe zulke verklaringen politieke ‘diagnoses’ de kop indrukten. Ze weigerden de psychiatrische benamingen voor hun alledaagse ongelukkigheid, ‘onaangepastheid’ en lesbische verlangens te accepteren omdat ze die politiek wilden maken. Het probleem zat ‘m in de heersende verwachtingen en idealen rondom vrouw-zijn, niet in het onvermogen of de onwil van vrouwen om daaraan te voldoen. Met het hokje van vrouwelijkheid was iets mis, niet met degenen die daar niet in pasten.

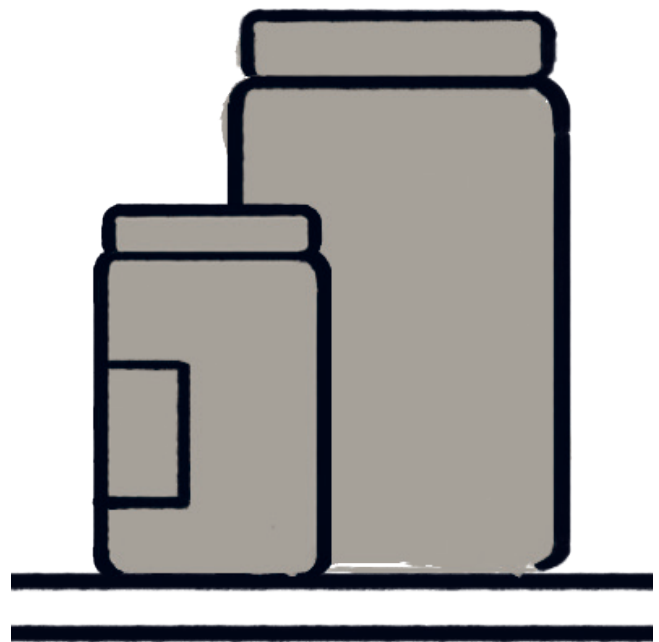
Tegenwoordig krijgen steeds meer vrouwen diagnoses als depressie, (sociale) angst, burn-out, ADHD en autisme, of diagnosticeren zij zichzelf daarmee. De vrouwen over wie het gaat als het over onderdiagnose gaat, noemen zichzelf vaak high functioning. High functioning wil zeggen dat iemand oké (of zelfs bovengemiddeld) functioneert in het sociale en maatschappelijke leven. Een high functioning vrouw met depressie gaat gewoon naar haar werk, ziet gewoon haar vriendinnen, misschien sport ze zelfs: je kunt van de buitenkant niet zien dat ze depressief is, maar ze voelt zich ongelukkig en somber. Misschien isoleert ze zich vaak van anderen, en houdt ze er in het geheim ongezonde gewoontes op na. (Je zou dit ook een ‘lichtere’ vorm van depressie kunnen noemen, maar daarover zijn de meningen verdeeld). Het idee is dat high functioning vrouwen vaak onnodig blijven worstelen en lijden, omdat de diagnoses waar hun klachten bij horen niet snel genoeg worden ontdekt. Het verbergen van die klachten eist ondertussen een extra psychische tol.

Je zou echter kunnen zeggen dat de problemen van high functioning vrouwen die uitgeput en ongelukkig zijn – of het gevoel hebben dat ze nooit helemaal zichzelf kunnen zijn of altijd op hun tenen moeten lopen – in een grijs gebied zitten. Misschien omvatten ze precies het soort alledaagse lijden en afwijken waarvoor niet per se een psychiatrische diagnose nodig is, maar waar ook andere, politiekere, bewoordingen voor mogelijk zijn.

Feministen van de Tweede Golf wilden de vrijheid opeisen om rare, onaangepaste, onvrouwelijke vrouwen te zijn. Hoeveel is er van die vrijheid terecht gekomen? Hoe is het gesteld met heersende verwachtingen rondom vrouw-zijn? Wat moet je allemaal doen en zijn om nu, anno 2024, gezien te worden als een leuke, succesvolle vrouw? Is er meer ruimte om af te wijken, of juist minder? De ‘problematische’ gedragingen en gevoelens die aanleiding zijn voor diagnoses als angst, burn-out, depressie, ADHD en autisme hebben volgens mij veel vaker dan gedacht te maken met het heersende ideaalbeeld, met hoe anderen het constant impliciet laten merken als je daar niet aan kunt voldoen, en met het negatieve zelfbeeld wat daarop volgt.

Diagnoses kunnen een zeldzame ontsnapping bieden aan drukkende normen, eisen en verantwoordelijkheden; en daarmee een uitweg uit gevoelens van schaamte, schuld en minderwaardigheid. Zo is één van de ‘symptomen’ van autisme bij vrouwen dat ze niet houden van het dragen van make-up, hakken en strakke kleding. Maar er zijn ook an-

dere, minder expliciete manieren waarop ze niet aan het vrouwelijk ideaal voldoen: autistische vrouwen kunnen vaak minder goed netwerken en de nodige emotional labour performen die nodig is om als vrouw gewaardeerd te worden en hogerop te komen. Er zijn zelfs theorieën, door sommige autistische vrouwen omarmd, die stellen dat je autisme kunt zien als het hebben van een extreme male brain. (In boeken van en voor vrouwen met autisme komt vaak terug hoe zij zulke mannelijke/onvrouwelijke/autistische eigenschappen

hebben leren verbergen, en pas na het krijgen van de diagnose durven te omarmen).

ADHD komt juist vaak ter sprake wanneer vrouwen in hun studie of werk tegen problemen aanlopen (problemen met o.a. multitasking, zorgtaken en werk combineren, geconcentreerd en doelgericht werken). En ook burn-out, depressies en angsten – die juist al jaren meer voorkomen bij vrouwen dan mannen – hebben vaak alles te maken met prestatiedruk en het balanceren van verschillende, soms tegenstrijdige, verplichtingen en verwachtingen. Wat Christien Brinkgreve in 1989 ‘de belasting van de bevrijding’ noemde, lijkt nog steeds te gelden: vrouwen moeten voldoen aan de eisen van de ‘mannelijke’ arbeidsmarkt, terwijl die van traditionele vrouwelijkheid ook onverminderd dwingend zijn.

Veel vrouwen lijken de heersende verwachtingen niet fundamenteel te bevragen, maar te denken dat ze raar of anders zijn als ze er niet aan kunnen voldoen. Diagnoses geven vervolgens woorden aan zulke gevoelens van anders-zijn en tekortschieten. Het krijgen van zo’n diagnose voelt vaak

als een opluchting: diagnoses geven 'structuur en betekenis aan wanhoop', zoals de feministische onderzoeker Merri Lisa Johnson schrijft in haar mooie artikel over borderline personality disorder. Diagnoses kunnen een zeldzame ontsnapping bieden aan drukkende normen, eisen en verantwoordelijkheden; en daarmee een uitweg uit gevoelens van schaamte, schuld en minderwaardigheid. Ze kunnen voorzien in een uitleg waarmee je op begrip, zorg en versoepeling van de regels kunt rekenen – zaken die allemaal steeds schaarser zijn in onze neoliberale maatschappij.

De diagnose als openbaring

Maar diagnoses worden niet alleen omarmd uit een soort pragmatisme: om ergens aan te ontsnappen, iets gedaan te krijgen of ergens recht op te hebben. Veel mensen kunnen helemaal niets met zo'n reflectie op voor- en nadelen, omdat ze menen dat diagnoses de waarheid zijn. Vooral in het geval van ADHD en autisme lijkt er rotsvast geloof te heersen in diagnoses en het idee dat die iets zeggen over wat je diep van binnen 'hebt' of 'bent'. Dat het onontkoombare, biologische feiten zijn. Er gaat een haast magische kracht uit van diagnoses, zoals bijvoorbeeld te zien in de documentaire *Aut There* (2024). Daarin zorgt de diagnose autisme ervoor dat álles opeens op zijn plek valt, en er een heel nieuw zelfbeeld opdoemt. De diagnose is meer dan alleen een opluchting, het is een openbaring.

Psychische diagnoses, ook die van autisme, zijn echter niets meer dan een naam voor een set van kenmerken, of voor bepaalde gevoelens en gedragingen die ooit zijn gegroepeerd en voorzien van een naam. Deze namen hebben steeds meer autoriteit en zeggingskracht gekregen doordat steeds meer artsen, hulpverleners, onderzoekers, therapeuten, farmaceutische bedrijven, en mensen die zich erin herkennen ze zijn gaan gebruiken. Trudy Dehue heeft in haar boeken *Betere mensen* (2014) en *De depressie-epidemie* (2010) uitgebreid uit de doeken gedaan hoe dit in zijn werk gaat in het geval van ADHD en depressie. Ook legt zij uit hoe het heersende biomedische denken zulke historische processen veronachtzaamt en ervoor zorgt dat we alleen nog spreken van ontdekken en niet van uitvinden.

Iets wat je veel hoort in het huidige debat rondom onderdiagnose is dat autisme of ADHD bij vrouwen en minderheden niet wordt herkend omdat het anders 'tot uiting' zou komen dan bij de witte man. Maar zoals Dehue ons leert, is het niet helemaal juist om in het geval van ADHD te spreken als iets wat 'tot uiting' komt. ADHD is namelijk enkel een label voor bepaald gedrag, niet de naam van een onderliggende ziekte die tot uiting komt via symptomen. ADHD is geen oorzaak van bepaald gedrag, maar een beschrijving van bepaald ge-

drag. Als steeds meer mensen de diagnose ADHD krijgen is het niet zo dat artsen steeds beter kunnen herkennen welke verschillende gedragingen allemaal een uiting zijn van ADHD. Het is eerder zo dat de criteria om aan de diagnose ADHD te voldoen, zijn veranderd en verbreed, en meer verscheidenheid toelaten. (Voor de goede orde is mijn punt hier niet dat het jammer is dat diagnose 'verwateren' en exclusief moeten blijven. Ik vraag me eerder af of het oprekken en inclusiever maken van diagnostische categorieën wel het juiste

Als we diagnoses accepteren hebben we het misschien nog wel over heersende normen, maar alleen in zoverre dat diagnoses erop wijzen dat er uitzonderingen bestaan waarvoor we begrip en ruimte moeten opbrengen

doel is, en wat je ermee wint.)

Je zou hier tegenin kunnen brengen dat ADHD of autisme samenhangt met bijvoorbeeld lichamelijke, biologische en genetische eigenschappen en factoren. Ik ben geen neuroloog, maar mijn (of Dehue's) argument is daarmee niet zomaar van tafel. Dat lichamen bepaalde kenmerken hebben, betekent namelijk nog niet dat we die kenmerken op een bepaalde manier moeten labelen, en mensen op basis ervan in verschillende hokjes stoppen. ADHD zou best eens kunnen samenhangen met bepaalde stoffen in de hersenen, net zoals niet hard kunnen rennen kan komen door het hebben van korte benen, en zoals alcohol drinken leidt tot dronkenschap. Zowel onveranderlijke eigenschappen (korte benen) als invloeden van buitenaf (alcohol) beïnvloeden wat iemand wel of niet (goed) kan. Ik las ergens: dat bepaalde mentale eigenschappen te zien zijn in de hersenen, betekent niet veel meer dan dat mensen lichamen hebben.

Dat in aparte hokjes stoppen van mensen op basis van zul-

ke eigenschappen zorgt ervoor dat steeds minder gedrag valt onder zoiets als normale, menselijke variatie. Het heersende idee van 'normaal' wordt niet opgerekt maar vernauwt zich. Als we diagnoses accepteren hebben we het misschien nog wel over heersende normen, maar alleen in zoverre dat diagnoses erop wijzen dat er uitzonderingen bestaan waarvoor we begrip en ruimte moeten opbrengen.

Niet alleen doet neuroqueer denken aan onbewezen maar hardnekkige ideeën rondom seksualiteit als iets wat aangeboren is en in je hersenen zit, ook maakt die anti-conformisme en verzet tot een kwestie van brain wiring

Essentialisme: hoe pijn (niet) politiek wordt

Diagnoses wijzen een oorzaak aan, en wijzen meestal ook in de richting van bepaalde oplossingen. Daardoor verdwijnen andere mogelijke verklaringen en oplossingen uit het zicht. Op die manier, door 'het probleem zonder naam' te voorzien van een medisch-psychiatrische naam, kunnen ze de vertaling van het persoonlijke naar het politieke dwarsbomen, en een feministische politiek in de weg zitten.

Vandaag de dag zien we echter steeds meer uitgesproken feministen die psychische diagnoses niet willen afschudden maar juist meenemen in hun activisme. 'Het persoonlijke is politiek' betekent voor deze feministen niet dat persoonlijke, psychische strubbelingen begrepen moeten worden als gevolg van politieke, maatschappelijke omstandigheden, maar dat feminisme expliciet sanisme en validisme moet tegengaan: de discriminatievormen die meekomen met neurodivers zijn of een (cognitieve) beperking hebben. Alhoewel begrijpelijk, is het in het geval van high functioning beperkingen (een contradictio in terminis?) de vraag of de diagno-

ses zelf niet een paar vraagtekens verdienen. Door diagnoses te accepteren, is de vraag van tafel of bijvoorbeeld 'burnout' of 'ADHD' wel de goede benaming zou zijn voor bepaalde vormen van lijden en afwijken.

Dat diagnoses steeds meer inburgeren in het feminisme komt ten eerste door de algehele aandacht voor mentale gezondheid in het publieke debat en het feit dat steeds meer

mensen diagnoses (van jongs af aan) hebben. Ten tweede speelt mee dat er steeds meer kruisbestuiving plaatsvindt met Disability Studies en Disability Rights Activism. Er klinkt een steeds luidere roep om niet alleen expliciet lichamelijke beperkingen op te nemen in een intersectioneel, feministisch kader, maar ook 'onzichtbare beperkingen' zoals ADHD en autisme: niet alleen moet je vaak kunnen zien, horen en lopen om aan bepaalde activiteiten mee te kunnen doen, ook zijn er veronderstelde manieren van waarnemen, denken en leren waaraan sommigen niet kunnen voldoen. Zo komen autisme, ADHD en andere vormen van neurodiversiteit steeds meer terecht in dezelfde categorie als doof of blind zijn, in een rolstoel zitten, MS hebben, of een halfzijdige verlamming: het zouden allemaal beperkingen zijn die geworteld zijn in het lichaam (inclusief de hersenen). Ook ontstaan er nieuwe tegenstellingen, en ideeën over een geprivilegieerde groep tegenover een onderdrukte: 'able-bodied' versus 'disabled', en 'neurotypisch' versus 'neurodivers'.

Het gevaar van zulke tegenstellingen is dat die de illusie wekken dat er fundamenteel verschillende soorten men-

sen bestaan, die in te delen zijn op basis van lichamelijke kenmerken.

Biologisch essentialisme rondom psychische diagnoses, door de farmaceutische industrie volop gepromoot, is extra verraderlijk, omdat diagnoses daarmee veel te veel autoriteit en agency toegedicht krijgen. Diagnoses worden steeds meer gezien als oorzaken van ellende en moeilijkheden, in plaats van een beschrijving van, of een medische naam voor, zulke moeilijkheden en ellende. In deze logica is bijvoorbeeld een depressie de reden dat iemand somber is, in plaats van dat 'somberheid' en 'depressie' twee woorden zijn voor dezelfde gemoedstoestand. Er is misschien nog wel aandacht voor stigma's en discriminatie die gepaard gaan met een diagnose, maar niet voor die eerdere stap: welke woorden we geven aan ons lijden. Ook blijft onbesproken hoe materiële, culturele en maatschappelijke omstandigheden ervoor kunnen zorgen dat mensen zich somber/lamkendig/minderwaardig voelen. Het wordt moeilijk om erop te wijzen dat uitbuiting, uitsluiting en eenzaamheid staten van zijn kunnen opwekken die we 'een depressie' noemen.

Het punt is niet om te ontkennen dat zulke staten van zijn – depressies – bestaan. Het is niet mijn bedoeling om zulke gevoelens te ontkennen of bagatelliseren. Ook de ‘anti-psy’ feministen waren er niet op uit om de ‘depressies’ en ‘angststoornissen’ waaraan vrouwen leden te minimaliseren. Juist niet: ze benadrukten dat vrouwen genoeg reden hadden om bang, somber en gefrustreerd te zijn, en dat het inderdaad vervreemdend was om te doen of ze gelukkig waren met een leven waar ze in feite doodongelukkig van werden.

Ook nu leven we in een tijd van tegenstrijdige normen en verwachtingen. Iedereen mag zogenaamd zichzelf zijn, maar moet tegelijkertijd voldoen aan onrealistische en elkaar tegensprekende eisen van productiviteit, flexibiliteit, doelgerichtheid, extravertie, en zelfdiscipline. Dat zulke eisen steeds knellender en onontkoombaar worden, zal tenminste gedeeltelijk verklaren dat steeds meer mensen zich herkennen in de kenmerken van ‘stoornissen’ die ervoor zorgen dat ze er niet aan kunnen voldoen. Die groeiende groep mensen aanpraten dat hun brein nu eenmaal anders werkt, zou je een doortrapte vorm van victim-blaming kunnen noemen. Want anders dan wat? Ooit een normaal mens ontmoet?

Mensen met wie (n)iets mis is

Maar als het opdringen van diagnoses een vorm van victim-blaming is, waarom doen zoveel victims er dan zelf aan mee?

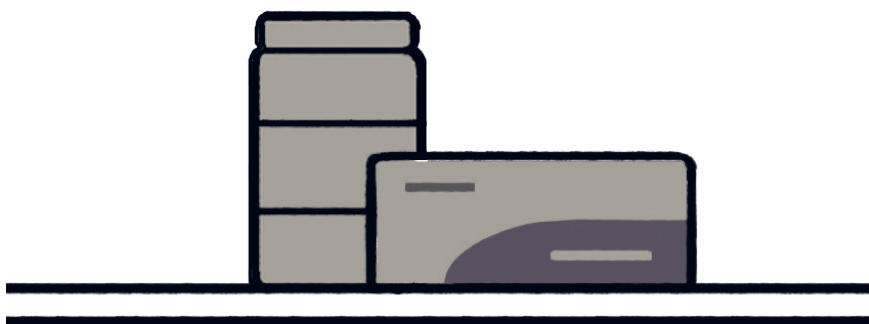
In elk geval bij diagnoses als ADHD en autisme is het steeds meer uit den boze om ze eenduidig neer te zetten als een nadeel, achterstand of gebrek. In een artikel in NRC zegt iemand met een migratieachtergrond die in zijn volwassen leven de diagnose autisme kreeg: ‘Eindelijk besef ik dat er niks mis is met mij.’ Maar waarom bevestigt de diagnose dat er ‘niks mis’ is? Bewijst die niet juist dat er ‘iets mis’ is? Mét diagnose heb je toch nog steeds dezelfde eigenschappen als zonder? Het lijkt alsof het krijgen van een diagnose bepaalde eigenschappen tot iets neutraals, of zelfs positiefs kan maken.

Het is veelzeggend dat de verhalen die mensen vertellen over hun levens van voor en na de diagnose (met name bij ADHD of autisme) vaak eenzelfde stramien volgen: vroeger dachten ouders en docenten dat ik ‘gewoon’ lui of niet intelligent was, maar nu weten we dat het lag aan x diagnose. Na het krijgen van de diagnose krijgen allerlei ‘onwenselijke’ eigenschappen een nieuwe betekenis als (onbehandeld) symptoom en/of resultaat van gebrek aan hulpmiddelen. Maar hoe zit het dan met mensen die écht lui, slordig of niet zo slim zijn? Bestaan die überhaupt?

Natuurlijk begrijp ik dat het, zacht uitgedrukt, niet fijn is om negatieve oordelen naar je hoofd te krijgen ten gevolge van eigenschappen waar je maar weinig aan kunt doen. Maar dat is voor niemand fijn. Met de logica ‘ik heb ADHD, er is niets mis met mij’ dreig je in één klap alle mensen onder

de bus te gooien die ADHD-achtige eigenschappen hebben maar geen diagnose, en dus geen excuus om af te wijken. Met wie, in andere woorden, wél iets mis is. Ik heb het idee dat er juist steeds minder tolerantie is voor menselijk falen: mensen zonder diagnose zijn ‘gewoon’ verlegen, verstrooid, asociaal, slordig, lui, dom, enzovoorts, en mogen daarop worden aangesproken. Het is geen wonder dat hoogopgeleide ouders diagnoses dikwijls inzetten om anderen ervan te overtuigen dat hun kind heus wel VWO of HAVO aankan: ‘hij is eigenlijk heel intelligent... maar kan zich gewoon niet goed concentreren...’. Onder bepaalde eigenschappen begrepen als symptomen ligt altijd een zee van ongerealiseerde potentie.

Niet alleen doet neuroqueer denken aan onbewezen maar hardnekkige ideeën rondom seksualiteit als iets wat aangeboren is en in je hersenen zit, ook maakt die anti-conformis-

me en verzet tot een kwestie van brain wiring. Er zijn ook activisten rond neurodiversiteit die zich niet distantiëren van eigenschappen door ze te zien als symptomen van een stoornis, maar die juist de positieve aspecten ervan benadrukken, of verheffen tot vorm van verzet. ADHD of autisme zouden geen beperkingen zijn, maar gepaard gaan met tegendraadsheid, authenticiteit, en speciale talenten, die helaas niet altijd op waarde worden geschat. Neem de ‘neuroqueer’ activist die onlangs aan het woord kwam in de miniserie *Tessel in Cyberspace*, en zei: ‘Vanuit de psychotherapie wordt er gezegd dat autisten gender en seksualiteit niet snappen. Maar we snappen het wel. We zijn het er gewoon niet mee eens en vinden het nergens op slaan.’

Op het eerste gezicht mag het lijken alsof deze activist de vloer aanveegt met ingesleten aannames over gender en seksualiteit, en zich verzet tegen gangbare medische kennis. Maar tegelijkertijd is deze uitspraak dubieus. Niet alleen

doet neuroqueer denken aan onbewezen maar hardnekkige ideeën rondom seksualiteit als iets wat aangeboren is en in je hersenen zit, ook maakt die anticonformisme en verzet (in dit geval tegen heteronormativiteit) tot een kwestie van brain wiring. Politiek bewustzijn zou niet tot stand komen door het analyseren van machtsverhoudingen, uitwisselen van kennis, en voeren van de debat, maar puur doordat je, vanwege hoe je hersenen in elkaar zitten, buiten de norm valt.

Vergelijk het met ideeën rondom politiek lesbisch zijn uit

de jaren tachtig. Feministen als Adrienne Rich, en in Nederland bijvoorbeeld Maaïke Meijer, zetten zich af tegen psychiatrische opvattingen van homoseksualiteit, en het idee dat het zielig was om lesbisch te zijn. Net als de neuroqueer-activist hierboven zagen zij het afwijken van heteronormativiteit niet als probleem, maar als oplossing. Politieke lesbo's geloofden echter niet dat je éérst lesbisch was, en dán feministisch. Integendeel: de twee waren innig verstrengeld. Lesbisch zijn had te maken met genderverhoudingen, macht en politiek. Het was niet iets wat ontegenzeggelijk in je hersenen of je lijf zat. Lesbiennes waren geen 'natuurlijke' en hermetisch afgesloten categorie. Alle vrouwen mochten zich aansluiten (graag zelfs). Neurodiversiteitsactivisten van nu lijken niet zo ver te willen gaan. Er wordt angstvallig vastgehouden aan medisch-psychiatrische categorieën, aan het idee dat verschillen tussen mensen in hun hersenen zitten, en dat diagnoses, in de kern, deugen.

Terwijl het een punt van discussie blijft of mensen zichzelf

mogen diagnosticeren, of dat daar medische professionals aan te pas moeten komen, richten activisten rond mentale gezondheid en neurodiversiteit zich onmiskenbaar op degenen die gecertificeerd anders zijn. Je zou kunnen zeggen dat zij diagnoses zien en inzetten als een soort herverdelingstool: via diagnoses kan worden bepaald wie recht heeft op extra middelen, hulp, en versoepeling van de regels.

Alhoewel ik heel erg voor herverdeling ben, lijken diagnoses mij geen goed uitgangspunt om te bepalen hoe we die organiseren. Wie er een diagnose krijgt, en welke, is namelijk óók al niet eerlijk verdeeld. Dat hangt maar net af van waar je woont, hoe je eruit ziet, en hoe je je uitdrukt tegenover medische professionals. Mensen in de meest erbarmelijke omstandigheden hebben vaak helemaal geen toegang tot diagnoses, of niet de juiste. Politiek moet gaan over het drastisch herverdelen van middelen en macht, niet om het creëren van (steeds meer) uitzonderingsposities.

Verleidelijke verhalen en verklaringen

Terug naar Curtis en de anti-Valium feministen. Er valt natuurlijk veel af te dingen op het (dominante) feminisme van de Tweede Golf. Ook dat was een vorm van identiteitsspolitiek, gebaseerd op allerlei aannames over vrouwen en hun problemen. Tijdens de scène in de documentaire waarin Curtis vertelt over Valium, wordt een beeld getoond van een vrouw in een witte jurk op iets wat lijkt op een Missverkiezing. Het punt is duidelijk: het waren vooral witte, middenklasse vrouwen die Valium slikten én bekritiseerden. Even later benoemt Curtis bovendien dat ook veel mannen Valium gingen slikken, en het feministische argument daarmee grotendeels in het water viel. Of iemand ongelukkig, gefrustreerd of bang is valt immers nooit helemaal te voorspellen op basis van identiteit of mate van onderdrukking.

Ook ik voel de aantrekkingskracht van filmpjes, apps en artikelen die me vertellen dat mijn uitstelgedrag komt door een sluimerende angststoornis, dat wat ik ervaar als gebrek aan sociale spontaniteit te wijten valt aan high functioning autism, of dat ik mijn dromen nog niet gerealiseerd heb doordat ik eigenlijk ADHD heb. Uiteindelijk is het bevrijdender om te bedenken dat héél veel mensen last hebben van uitstelgedrag, dat iedereen zich wel eens verlegen of ongemakkelijk voelt, en dat het hele idee van dromen is dat ze onbereikbaar blijven. Ja, er zijn allerlei verleidelijke verklaringen en verhalen voorhanden, maar we moeten de vrijheid bevechten én benutten om te oordelen welke de weg wijzen naar verbinding en rechtvaardigheid. ★

Dit artikel verscheen eerder in Jacobin Magazine

Vrouwelijke revolutionairen

Vrouwelijke revolutionairen krijgen vaak niet het respect dat ze verdienen, zeker als ze van buiten het westen komen. In deze Paraat lichten we drie vrouwelijke, niet-westerse revolutionairen uit.

Anuradha Ghandy

Jess Severijns

Anuradha Ghandy, geboren in 1954 als Anuradha Shanbag, was Marxistisch feministisch schrijver en revolutionair uit India. Haar ouders waren Ganesh en Kumud Shanbag, twee oud-leden van de Communistische Partij van India (CPI). Door hen kreeg zij al op jonge leeftijd te maken met progressieve ideeën. Ze ging ook naar de J.B. Petit School in Santacruz, waar kinderen gevarieerde wereldbeelden en ideeën aangeleerd werden.

Aan het Elphinstone College in Mumbai begon Anuradha een hoofdrol te spelen in de linkse politiek van de school. In deze tijd zag ze de vluchtelingenkampen in het door oorlog getroffen Bangladesh en ook de hongersnood in gebieden van Maharashtra. Dit werd voor haar een grote motivatie voor het uitvoeren van maatschappelijk werk. Uiteindelijk zou dit ook leiden tot haar toetreding tot de Maoïstische beweging, waar ze mee hielp een tak op te

richten van de Maoïstische Communistische Partij van India in Maharashtra. Later zou zij zelfs lid worden van het Centraal Comité van de partij.

Uiteindelijk zou haar interesse in de vakbonden en Dalit bewegingen van de Vidarbha regio ertoe leiden dat zij zou verhuizen van Mumbai naar Nagpur in 1982. Rondom deze periode werd zij meerdere malen gearresteerd waardoor zij uiteindelijk ondergronds ging.

Helaas zouden deze arrestaties en haar verdere wantrouwen voor de staat er uiteindelijk voor zorgen dat zij vroegtijdig overleed. In 2008 werd zij onwetend besmet met falciparum malaria. Toen zij wegens symptomen langs de dokter ging heeft zij een nep telefoonnummer achtergelaten. Begrijpelijk, gezien de staat haar op dit moment zag als terrorist. Toen de dokter haar diagnose vaststelde was zij niet te bereiken. In de laatste dagen voor haar dood op 12 april 2008, hielp zij de mensen van Jharkhand in hun educatie over onderdrukking en leerde zij de vrouwen leiderschapsvaardigheden.

Ondanks haar actieve rol in de CPI en in sociaal werk vond zij ook de tijd

om te schrijven. Ze schreef *Fascism, Fundamentalism, and Patriarchy* en *People's War has shattered the hesitations of the women of Dandakaranya* in 2001. Later zou zij ook een boek uitbrengen in 2006, kort voor haar dood: *Philosophical Trends in the Feminist Movement*. In deze stukken kwam de diepgang van haar theoretische basis naar voren. Zo wierp zij een kritische blik op de feministische stromingen en zette ze uiteen dat de meeste van deze er een burgerlijk perspectief op nahielden. Ze was ook erg kritisch op het linkse leiderschap dat de onderdrukking van vrouwen vaak ronduit negeerde. Ze stond erop dat de bevrijding van vrouwen alleen bereikt kon worden via een radicaal socialistisch project dat de bestaande machtsstructuren om zou gooien. ★

Jinwar

Een dorp met enkel vrouwen

Ava Jongerden

Zou je in een wereld willen leven met alleen maar vrouwen? In Jinwar weten ze daar het antwoord op. Jinwar is een dorpje, een commune, gelegen in Rojava in west Koerdistan. Het dorp is grotendeels zelfvoorzienend: ze verbouwen zo veel mogelijk op eigen grond en maken hun eigen kleren. Waarom en hoe is dit dorp opgericht, wie leven er en wat is hun filosofie?

Jinwar, wat in het Koerdisch letterlijk een plek voor vrouwen betekent, is een in 2016 opgericht ecologische commune. Vrouwen die zijn gevlucht voor oorlog en huiselijk geweld zijn er sinds 2018 ingetrokken. Ze waren op zoek naar een plek waar ze behandeld werden als gelijken en gelijkwaardigen, en kwamen tot de conclusie dat je die in patriarchale wereld zelf moet oprichten. Die plek werd Jinwar.

Jinwar is een plek om te ontsnappen aan traditionele verwachtingen en genderrollen. De vrouwen die er wonen bouwen aan een wereld waarin vrouwen worden gezien als waardevolle deelnemers van de maatschappij, ook buitenshuis.

Mannen hebben bijgedragen aan het opzetten en mannen kunnen de plek bezoeken, maar ze kunnen er niet wonen. Zoons kunnen bij hun moeder blijven tot ze gaan trouwen of op zichzelf gaan wonen. Het doel is namelijk om vrouwen veilig te stellen en alternatieve fundamenteën voor de menselijke samenleving te leggen en daarom ook om het perspectief van mannen te verbreden.

Overdag besteden de vrouwen tijd aan werken: op het land, in de bakkerij of

als leraar op hun eigen school. De kinderen leren onder andere over gezingswijzen die door de geschiedenis heen altijd van ouder op kind werd doorgegeven, voordat dergelijke kennis werd geprivatiseerd. Ze leren ook over Jineologi: vrouwenwetenschap. Dit is een nieuw perspectief op wetenschap bedrijven die het logisch positivisme en het idee van objectieve wetenschap, die decennialang vrouwen heeft weggecijferd, uitdaagt. In de avond komen de families vaak samen om te dansen en zingen.

Jinwar bouwt een eigen economie die prioriteit geeft aan de harmonie tussen menselijke samenlevingen en natuur. In de commune ligt de nadruk op een ecologisch leven dat fundamenteel anti-hiërarchisch is. De ecologische crisis beschouwen de bewoners als een sociale crisis. Ze leggen een link tussen verschillende vormen van dominantie en zien parallellen tussen genderongelijkheid en de overheersing van de mens op natuur.

Het is echter geen leven waar je achterover kan leunen. De vrouwen bedrijven hun ecologische landbouw op erg droge grond en verrichten fysiek zwaar werk. Dat de vrouwen desondanks op deze manier leven zien ze als een daad van verzet. Ze zien het opbouwen van een vrij thuis als de meest significante reactie tegen destructieve krachten en onderdrukkende politiek. Het bouwen van een dorp te midden van andere vormen van verzet getuigt van hun liefde en loyaliteit aan het doel van de strijd.

In de commune staan de bewoners altijd open voor nieuwe ideeën, ingevingen en connecties. Zo willen ze uiteindelijk alle vrouwen over de wereld bereiken. Het gaat er namelijk niet al-

Ze bouwen een samenleving met fundamenteel andere waarden

leen om dat zij vredig kunnen leven en dat Jinwar een locatie van vrijheid is, maar dat elke vrouw en elk onderdrukt persoon in vrijheid en democratie kan leven. Zo bouwen ze van onderop aan een samenleving met fundamenteel andere waarden. Zelf is hun werk ook voor een deel gebaseerd op een ander vrouwendorp: Umoja. Umoja ligt in Kenia en betekent eenheid in het Swahili. Het bestaat al sinds 1990 en vormt net als Jinwar een veilige basis voor vrouwen met een eigen basisschool en cultureel centrum.

In Jinwar geloven de bewoners in de kracht om dromen en utopiën tot werkelijkheid te maken. Gebaseerd op geschiedenis, vrijheid, ethiek, esthetiek en de zoektocht naar wijsheid en betekenis. De kracht van vrouwen wordt vaak voor ons verborgen gehouden, maar in Jinwar creëren zij een sfeer waar de kracht van vrouwen zich maximaal kan openbaren. Ze zijn het namelijk zat om zacht, zwak of een bloempje genoemd te worden. In plaats daarvan laten ze zien dat vrouwen opnieuw aan de voorgrond van de revolutie staan.★

Geweld in de geboortezorg

Ava Jongerden & Silvian Paauwe

Hoe eigenen we onze buik weer aan onszelf toe? Wat is de strijd om de eigen buik? En hoe onderzoek je een onderwerp dat eigenlijk nog niet onderzocht is in Nederland? Paraat! spreekt hierover met marxistisch filosoof, onderzoeker, auteur, verloskundige en activist Rodante van der Waal. Van der Waal studeerde filosofie en verloskunde in Amsterdam en houdt zich al jaren bezig met geweld binnen de gezondheidszorg, en publiceerde recent het essayboek *Baas in eigen buik*.

Het is vrijdag. We spreken Rodante van der Waal niet alleen vanwege onze grote interesse voor diens onderzoek maar ook vanwege het goede moment. Het nieuwe boek 'Baas in eigen buik' (2025) van Rodante over obstetrisch geweld, emancipatie en over de intersectionele strijd om de 'eigen buik' is namelijk net uitgekomen. Een beter moment voor een interview is er dus eigenlijk niet.

Wat is obstetrisch geweld?

'Ik zie obstetrisch geweld als een institutionele vorm van geweld die samenhangt met de cultuur van de geboortezorg en waarin op structurele basis het lichaam van mensen met een baarmoeder wordt toegeëigend door de zorg. In Nederland uit zich dit voornamelijk als het plegen van interventies zonder toestemming, zoals het

zetten van een knip of het doen van een inwendig onderzoek. Dit wordt gedaan uit het paternalistische idee dat dit het beste is voor moeder en kind. De artsen vergeten dan de zwangere om toestemming te vragen.

Obstetrisch geweld is eigenlijk een soort piramide waarin de meest ernstige dingen, dus de meest ernstige vormen van fysiek geweld, zoals de knip in de vagina zonder toestemming, aan de top van de piramide staan. Het gebrek aan bewegingsvrijheid staat meer in het midden van de piramide. Onderaan staat bijvoorbeeld het normaliseren van de gedachte dat mensen tijdens het bevallen niet rationeel zijn.'

Hoe kwam je erop je te verdiepen in obstetrisch geweld?

'Ik was verloskunde gaan studeren omdat ik dacht dat het een feministisch beroep zou zijn en ik graag iets praktisch in de wereld wilde bijdragen. Ik zag echter veel seksisme en misogynie in de manier waarop zorgverleners mensen begeleiden tijdens hun baring. Daar was ik van ontdaan. Ik kwam er later achter dat het toch wel een heel feministisch beroep kan zijn: in Nederland is dat de autonome verloskunde.

Als student werd er tijdens mijn stage verwacht dat ik meeging met de cultuur die in ziekenhuizen heerste. Als ik te veel doorvroeg of zei dat ik liever geen inwendig onderzoek wilde doen zonder toestemming bij mensen die de taal niet spraken, kreeg ik daarvoor op

mijn kop. Zo ontstond er een druk om je te conformeren aan de status quo. Dat ging steeds meer wringen waardoor ik het gevoel had dat ik medeplichtig was aan geweld.

In de praktijk lukte het me niet genoeg om me daartegen te verzetten. Het is best moeilijk als je afhankelijk bent van supervisors om voor mensen op te staan. Toen heb ik mijn promotieonderzoek daarvan gemaakt. Nu probeer ik het meer deel te laten worden van de publieke ruimte. Het moet een breder georganiseerde verandering worden.'

Hoe doe je onderzoek naar een onderwerp dat zo onderbelicht is?

'Mijn proefschrift was een van de eerste onderzoeken over dit onderwerp dat in Nederland is uitgebracht. Daarom had ik weinig fundament en moest ik integraal onderzoek uitvoeren. Ik had als zorgverlener een goede positie om dat uit te voeren, want ik snapte goed wat er aan de hand was in ziekenhuizen en tijdens bevallingen. Ik was ook nog niet zo lang afgestudeerd, wat ook hielp een blik van buitenaf te hebben. Ik heb veel interviews gedaan en heb in feite onderzocht wat de mensen uit de praktijk zelf al weten. Het werd een kennisonderzoek naar onder andere activisten, practitioners, midwives en vroedvrouwen in de geboortezorg.

Het was tijdens mijn onderzoek vooral moeilijk om duidelijk te maken dat obstetrisch geweld überhaupt bestaat.

The Figure of the Child Turning Itself to the Birth, James Cooke, 1693, via Public Domain Review

Veel mensen denken dat artsen wel weten wat ze doen. Ze denken dat er vast een reden bestaat dat artsen bepaalde keuzes maken tijdens een bevalling. Veel ingrepen zijn zo genormaliseerd dat het überhaupt moeilijk is om het geweld te herkennen. Voor artsen en gynaecologen is het vaak ook lastig om te reflecteren op eigen handelen omdat ze zo lang in opleiding zijn geweest.

'Ik heb gemerkt dat er sinds het begin van mijn studie, laten we zeggen sinds tien jaar, veel meer aandacht is vanuit zorgverleners, maar in vergelijking met vroeger is obstetrisch geweld veel meer aanwezig. In de jaren negentig beviel 30 procent van de vrouwen nog thuis in Nederland. Op dit moment is dat rond

de 11 procent. Thuis heb je een veel minder grote kans op institutioneel geweld, puur omdat het geen instituut is. Daar bestaat diezelfde haast, norm en hiërarchie dus niet.'

In je essay komen ook de termen overmedicalisatie en ondermedicalisatie voor. Zou je kunnen uitleggen wat je hiermee bedoelt?

'Die termen hangen samen met een bredere, intersectionele lens van rechtvaardigheid waarmee je kijkt naar alle verschillende groepen die te maken krijgen met obstetrisch geweld. Wat we zien is dat veel witte zwangeren te maken hebben met overmedicalisatie, namelijk dat er zo min mogelijk risi-

co's genomen worden met hun foetus. Daardoor besluiten artsen bijvoorbeeld te snel een keizersnede uit te voeren. In Engeland is het nu zelfs zo dat er meer keizersnedes zijn dan spontane bevallingen. 45 procent van de mensen bevalt daar met een keizersnede. Dat is een bizar hoog aantal. Volgens de World Health Organisation moet het aantal eigenlijk onder de 15 procent zijn. Dat is een vorm van overmedicalisering: te snel medisch ingrijpen.

Echter, veel mensen lijden ook aan ondermedicalisering. Dit komt mede door het stereotype dat zwarte vrouwen beter tegen pijn zouden kunnen. Zo is er bijvoorbeeld een veel hogere moeder- en kindsterfte bij de zwarte bevolking in Nederland. In de VS is dit pro-

bleem nog groter: mensen gaan daar naar het ziekenhuis en worden soms totaal genegeerd. Obstetrische geweld bij witte mensen leidt vaak tot emotioneel trauma maar niet zozeer tot hogere sterftelijfers. Bij niet-witte mensen leidt het wel vaker tot overlijden.'

Wat is reproductieve rechtvaardigheid?

'Reproductieve rechtvaardigheid is een term die is gemunt door zwarte feministen in de VS in de jaren 90. Zij introduceerden de term om een nieuwe beweging rondom reproductieve keuzes te organiseren. Je had destijds de abortusbeweging, maar dat was een witte beweging van de middenklasse. Die namen vaak niet mee dat veel vrouwen van kleur en inheemse vrouwen kwamen met het tegenovergestelde probleem: niet alleen hadden ze geen toegang tot abortus, maar vaak waren ze ook slachtoffer van gedwongen sterilisaties of gedwongen geboortebepanking. De zwarte feministen die reproductieve rechtvaardigheid introduceerden wilden een bredere beweging. Niet alleen voor toegang tot abortus, maar ook, zoals nu in verband met de genocide in Gaza, het recht om de kinderen die we krijgen in veiligheid en waardigheid op te voeden. Reproductieve rechtvaardigheid is daarom een beweging voor sociale rechtvaardigheid die veel breder kijkt dan slechts toegang tot één specifiek fonds of één specifieke keuze.

In de strijd voor individuele autonomie wordt vaak vergeten dat er andere mensen zijn die door sociale of economische omstandigheden alsnog minder toegang hebben tot die keuze. In Nederland zien we dat mensen die de Nederlandse taal niet spreken, niet in de Randstad wonen of minder geld hebben veel slechtere toegang hebben tot abortus. Ook al hebben we daar formeel gezien allemaal hetzelfde recht op.

Reproductieve rechtvaardigheid is in die zin vóór een bredere beweging die uit is op maatschappelijke verandering in plaats van de witte, feministische, emancipatoire beweging die we al hebben in deze maatschappij.

We hebben in de geschiedenis gezien dat onze buiken ons zijn afgenomen, onteigend. Nu gaat het over het ons

weer toe-eigenen daarvan. In mijn proefschrift bespreek ik Shulamith Firestone. Haar boek *The Dialectic of Sex* gaat over de baas worden van de reproductie of de middelen van reproductie. Waar Marx en Engels de middelen van productie in handen willen nemen, wil Firestone middelen van reproductie in handen nemen. Zij staat voor het

gen Buik, alleen kan je je afvragen in hoeverre dat verder gaat dan individuele keuzevrijheid. Deze groepen hebben rondom femicide een intersectionele aanpak, maar als het gaat om abortus vind ik dat tegenvallen. Misschien is er een manier om bewegingen die nu nog jong zijn en snel groeien meer een linkse kant op te trekken, zodat niet alles

Reproductieve rechtvaardigheid is een beweging die veel breder kijkt dan slechts toegang tot één specifiek fonds of één specifieke keuze

toe-eigenen van de baarmoeder en van kinderen aan de mensen zelf. Zo bedoel ik dat ook. Het weer toe-eigenen van de buik en baarmoeder op een gemeenschappelijke wijze, dus op grote schaal.'

Hoe zouden organisaties zoals ROOD of de RSP zich het best kunnen verzetten tegen obstetrisch geweld?

'Het begint al met dat jullie dit interview hebben gedaan. Traditioneel gezien is er vanuit een radicaal linkse hoek weinig oog geweest voor problemen rondom vruchtbaarheid en reproductieve rechtvaardigheid. Het is efficiënt om dit mee te nemen in welke strijd dan ook.

Zelf ben ik lid van het Abortus Network Amsterdam, wat onderdeel is van Abortion Without Borders. Dat is een anarchistische groep die voornamelijk mensen uit Polen, maar ook uit andere landen, helpt om in Nederland een abortus te krijgen. Ik zie dit soort netwerken als een weg tot een oplossing, omdat zij over veel kennis beschikken. Op dit moment is er veel momentum rondom de Dolle Mina's en Baas in Ei-

verdwijnt in een GroenLinks-PvdA-bolwerk.

Wat ook een uitdaging is, is het betrekken van arbeiders in de zorg. Ik vind het tijdschrift Jacobin fantastisch, maar er staan weinig stukken in over verloskundigen of verpleegkundigen. Als ik dan kijk naar de groep verloskundigen, dan zou je daar nog actiever mensen kunnen mobiliseren. Ook een anti-hiërarchische vorm van werken zal helpen. Zo maken autonome verloskundigen zich óók hard voor de immittente rechten van zwangeren.' ★

Vrouwen tussen Smashing Machines en Raging Bulls

Gijs Brans

Na een veelbelovende vroege carrière maken de gebroeders Safdie nu afzonderlijk films. Hun hitfilm *Uncut Gems* (2019) wordt nu door Bennie Safdie opgevolgd door *The Smashing Machine* (2025), een biopic over MMA-pionier Mark Kerr. Daarmee treedt Bennie Safdie ogenschijnlijk in de voetsporen van Martin Scorsese, die op een vergelijkbaar punt in zijn carrière de ondertussen legendarische film *Raging Bull* (1980) maakte. Naast dat beide films biopics over vechtsporters zijn, zijn er ook andere opvallende parallellen tussen de twee films. Een van die parallellen betreft de centrale rol van de romantische relaties van de vechtsporters.

Bennie Safdie behandelt zijn onderwerp op de rauwe manier die we ondertussen van hem en zijn broer gewend zijn. Het camerawerk lijkt veel op dat van documentaires en Mark Kerr, gespeeld door Dwayne 'the Rock' Johnson, wordt niet afgeschilderd als een heldhaftige vechter à la Rocky Balboa maar als iemand die worstelt met een complex leven buiten zijn carrière om. Het is vooral dat deel van zijn leven wat hem in de weg zit bij de vechtsport. Op die manier heeft de film toch wat weg van 'klassieke' sportfilms. De hoofdrol worstelt tegen onoverkomelijke obstakels om zijn sportsucces te behalen. In tegenstelling tot intimiderende tegenstanders zijn die obstakels in dit geval Kerrs verslaving aan pijnstillers en zijn relatie met zijn vriendin Dawn.

In contrast met het geweld waarmee Kerr zijn tegenstanders in de sport overmeestert, is hij in zijn persoonlijke leven een bijzonder zachtaardige man. Hij behandelt Dawn, gespeeld door Emily Blunt, op een respectvolle maar soms ook denigrerende manier en houdt de woede die ze soms bij hem oproept zo veel mogelijk in. Dawn vervult op haar beurt de rol van de zorgzame partner tijdens Kerrs moeilijkste momenten, maar haar belangrijkste rol is toch die van de giftige vriendin die haar partner uiteindelijk in de weg zit. Ze heeft weinig respect voor hem en spoort zijn probleemgedrag aan. Dit komt bovenal tot uiting wanneer Mark Kerr is afgekickt van zijn verslaving. Dawn klaagt bij een vriendin dat ze mist hoe afhankelijk Mark van haar was tijdens zijn verslaving. Ze blijft hem uitdagen en het koppel krijgt barstende ruzies. Wanneer Kerr zijn woede niet in kan houden wordt het hele huis aan gort geslagen.

Ondanks de toxiciteit van de relatie blijven de twee naar elkaar terugkeren. Daarbij is Dawn afhankelijk van Marks inkomen. Het fysieke verschil tussen de twee betekent dat Mark Dawn met gemak dood kan slaan. Daartoe daagt Dawn hem ook uit. De dynamiek die zich in veel huishoudens voordoet, waarbij een vrouw afhankelijk is van een veel sterkere man, wordt hier uitvergroot. Deze relatiedynamiek vormt een groot gevaar voor veel vrouwen en is een belangrijke factor in bijvoorbeeld femicide. In *The Smashing Machine* is hier echter weinig aandacht voor. Dawn is geen sterk uitgewerkt personage en haar relatie met Mark vormt vooral een obstakel dat Mark moet zien te overwinnen om zijn doelen in de vechtsport te behalen.

DWAYNE JOHNSON

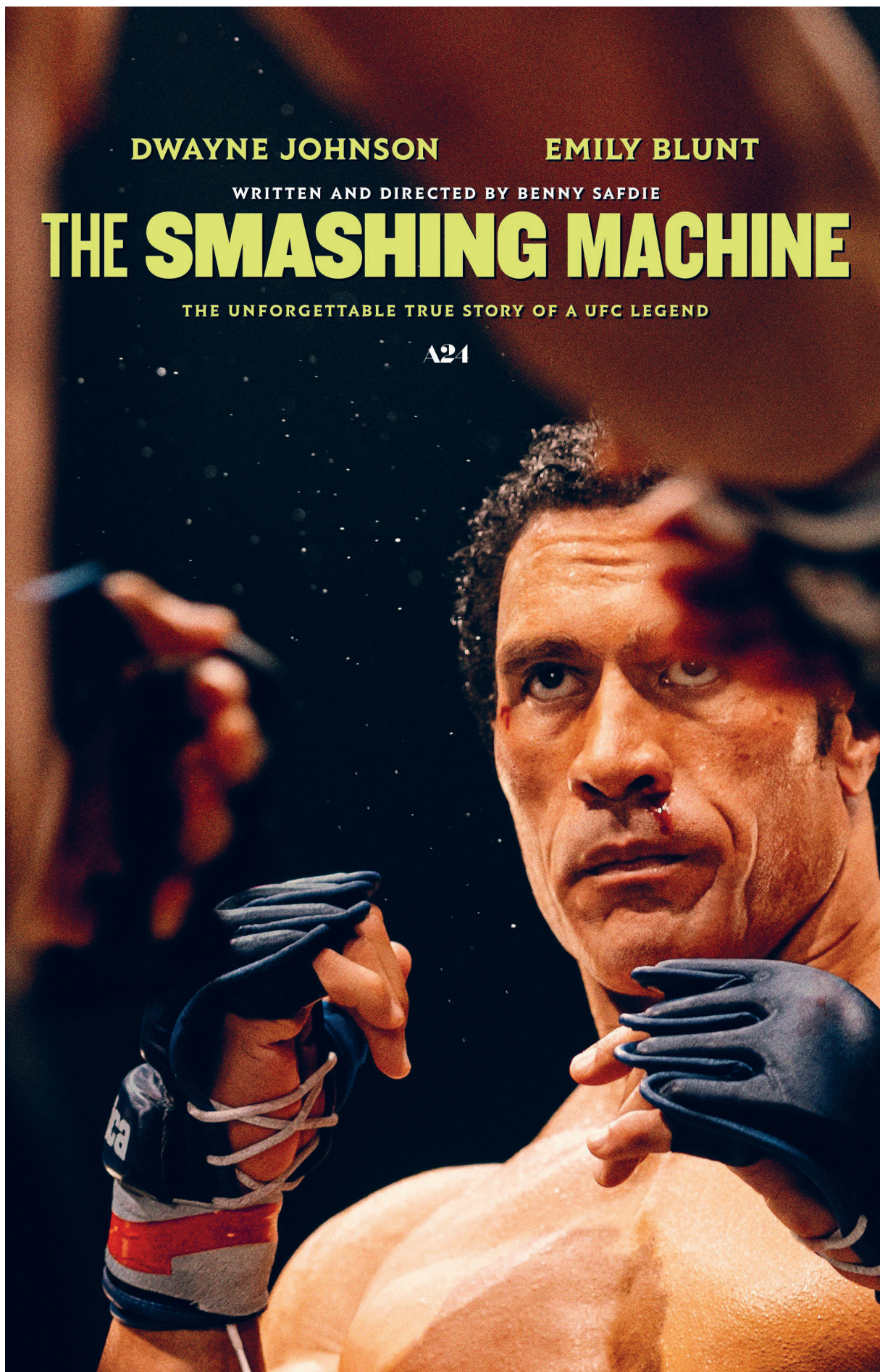
EMILY BLUNT

WRITTEN AND DIRECTED BY BENNY SAFDIE

THE SMASHING MACHINE

THE UNFORGETTABLE TRUE STORY OF A UFC LEGEND

A24

Raging Bull

In tegenstelling tot Mark Kerr is er echter niets zachtaardigs aan Lamotta. Hij is een nijdige, zelfhatende, onzekere en jaloerse man. Het is een kenmerkend personage voor regisseur Martin Scorsese. De focus van *Raging Bull* ligt niet zozeer op Lamottas sportcarrière als op zijn persoonlijkheid. Hij worstelt ook niet zozeer met obstakels die hem weerhouden van succes in zijn carrière. Lamotta, gespeeld door Robert De Niro, is de beste boxer en dat weet hij. Hij wint, of hij laat de ander winnen. De boxing dient voor hem als een plek om zijn woede te uiten of als een middel voor bijna religieuze zelfkastijding. Waar Mark Kerrs persoonlijke leven enkel een achtergrond vormt voor zijn carrière, is de verhouding voor Lamotta omgedraaid. Zijn sportleven is enkel een plek om de emoties van zijn persoonlijke leven tot uiting te brengen.

Een belangrijk onderdeel van dat persoonlijke leven is zijn relatie met zijn vrouw Vickie, gespeeld door Cathy Moriarty. Lamottas houding tegenover vrouwen is enorm seksistisch. Zoals de bekende recensent Roger Ebert omschreef, ziet hij vrouwen als 'onbenaderbare, maagdelijke idealen - totdat ze besmet zijn door fysiek contact (met hem), waarna ze verdacht zijn.' Jake is er constant van overtuigd dat Vickie vreemd op hem gaat en barst steeds opnieuw uit in woede en jaloezie. Wanneer Vickie een terloopse opmerking maakt over dat een toekomstige tegenstander van Jake knap zou zijn, maakt Jake er een punt van om het gezicht van die tegenstander zo kapot mogelijk te slaan. Hij beschuldigt Vickie er zelfs van dat ze vreemd op hem gaat met zijn broer en uiteindelijk slaat zijn gewelddadige persoonlijkheid ook over van de boxing naar Vickie. Vickie krijgt dit te verduren terwijl ze eigenlijk een vrij normale, alhoewel jonge (zij was zestien en Jake 24 toen ze trouwden) huisvrouw is. Ze is een jonge vrouw die probeert te leven, terwijl haar man haar veracht en zelfs fysiek mishandelt.

Vickie kan moeilijk bij Jake weggaan. Dat is deels omdat vrouwen in de jaren '40 en '50 nog een stuk afhankelijker van hun man waren dan vandaag, maar ook het leeftijdsverschil geeft Jake een positie van macht over Vickie. Het gevaar van dit soort relaties wordt hier een stuk duidelijker dan in *The Smashing Machine*. Misbruik wordt steeds intenser en gaat uiteindelijk over tot fysiek geweld, en het is lastig voor de vrouw om daaraan te ontsnappen. Vickie weet gelukkig te vluchten uit het huwelijk met Jake, nog voordat hij haar ernstig weet te verwonden of doodt. Helaas weten vrouwen daar niet altijd in te slagen.

Omdat deze twee films over vechtsporters gaan, wordt het gebruik van geweld vrij duidelijk afgezet tegen iemands gedrag in een relatie. Het gaat hier om mannen die getraind zijn om mensen in elkaar te slaan. Hun partners maken daartegen geen kans. De kwetsbaarheid van de vrouwen in

deze relaties wordt hier expliciet gemaakt. We moeten echter niet vergeten dat een vergelijkbare dynamiek tot zekere hoogte in bijna elke relatie bestaat. In heterorelaties zijn mannen nog steeds vaak een stuk sterker dan hun partners. Daarbovenop hebben mannen vaak meer economische en culturele macht dan vrouwelijke partners. Dit zet vrouwen in bijzonder kwetsbare en afhankelijke posities ten opzichte van hun partners.

Huiselijk geweld wordt niet veroorzaakt door het gedrag van het slachtoffer

Een les die we in ieder geval uit de vergelijking tussen de twee films kunnen trekken is dat huiselijk geweld niet wordt veroorzaakt door het gedrag van het slachtoffer. De giftigste van de twee vrouwen die hierboven besproken zijn, kreeg niet met meer misbruik of geweld te maken. Het tegenovergestelde is waar. Vickie werd geslagen zonder bepaald giftig of naar te doen tegen Jake. Dat wil overigens niet zeggen dat het geweld gerechtvaardigd zou zijn geweest als ze dat wel deed. Het punt is dat het de dader, de man, is die schuldig is aan huiselijk geweld. Een man die zijn vrouw wilt slaan doet dat ongeacht haar gedrag. Excuses over wat de vrouw wel niet gedaan zou hebben om het te verdienen zijn precies dat: excuses.

Een deel van wat *Raging Bull* zo tijdloos maakt is hoe de film niet schuwt om te laten zien hoe iemand zoals Jake Lamotta de mensen om zich heen in gevaar brengt. De hoofdrol is geen held die we toejuichen, maar iemand met weinig positieve eigenschappen die constant uithaalt naar de mensen om zich heen. Zijn vrouw Vickie is daar het voornaamste slachtoffer van. Daarmee wordt de rol van de man in dit soort relaties ook impliciet bekritiseerd. In vergelijking is *The Smashing Machine* een vrij typische sportfilm en blijft het enige vrouwelijke personage er onderontwikkeld. Op die manier houdt het ook patriarchale normen over de rol van de vrouw in stand. Vanuit feministisch oogpunt kan deze veel modernere film dus niet opboksen tegen *Raging Bull*. ★

De illusie van emancipatie

Hidden Figures

Crystal van Kalmhout

Hidden Figures presenteert zich als een inspirerend verhaal over zwarte vrouwelijke emancipatie, maar biedt in werkelijkheid vooral een liberaal beeld. Achter de feelgood-esthetiek schuilt een film die racisme en seksisme reduceert tot individuele obstakels binnen een fundamenteel onrechtvaardig kapitalistisch systeem.

Hidden Figures (2016) volgt drie zwarte vrouwen die een belangrijke rol in NASA spelen tijdens de ruimtewedloop. Vanuit marxistisch perspectief is deze film teleurstellend. De film vertelt een feelgood-verhaal dat het kapitalistische, imperialistische en ethnisch gesegregeerde karakter van de Amerikaanse staat niet werkelijk bevraagt, maar eerder legitimeert.

Vanaf het begin duikt er ook nog een subtiële, constant anticomunistische toon op. De Sovjet-Unie wordt neergezet als een dreigende vijand, de ruimtewedloop als morele noodzaak voor de vrijheid van het westen en NASA als sterk bastion van vrijheid en vooruitgang. Deze liberale framing vormt de context waarbinnen racisme, seksisme en ongelijkheid slechts obstakels zijn die overwonnen moeten worden om het grotere, nationale doel te bereiken, in plaats van problemen die inherent verbonden zijn aan het kapitalistische systeem. Daarmee is de toon voor de rest van de film gezet. *Hidden Figures* is geen film over emancipatie, maar over inclusie ten dienste van een imperialistisch project.

Liberaal vooruitgang zonder systeemkritiek

In de kern vertelt de film een eenvoudig verhaal. Drie uitzonderlijk begaafde zwarte vrouwen werken in een omge-

ving die is gesegregeerd op basis van ras. Alle vrouwen die op de 'menselijke computers'-afdeling, oftewel de wiskundige afdeling werken, worden onderschat en tegengewerkt maar slagen er dankzij talent, en een aantal witte bondgenoten in om erkenning te krijgen. Het kapitalistische systeem blijkt uiteindelijk flexibel genoeg om hen toe te laten tot de niet-gesegregeerde afdelingen, mits zij onmisbaar zijn voor het nationale belang.

Het narratief dat de film schetst is diep ideologisch verbonden met het liberalisme. De film schetst dat racisme en seksisme niet structureel verbonden aan klasse zijn, maar het gevolg zijn van achterhaalde opvattingen van individuele mensen. Zodra die mensen 'bijleren' of worden geconfronteerd met efficiëntie en rationaliteit, verdwijnt de ongelijkheid vanzelf. Klassenverhoudingen, arbeidsdeling en institutionele macht blijven buiten beeld.

Een voorbeeld hiervan is wanneer een van de hoofdpersonen met haar kinderen langs een protesterende massa loopt die leuzen scandeert tegen segregatie. De hoofdpersoon lijkt niet geraakt door het protest en vertelt haar kinderen: 'Don't pay attention to all that. We're not part of that trouble'. Gedurende de rest van de film wordt er weinig aandacht geschonken aan zwarte activisten. De zwarte activist wordt enkel negatief neergezet.

Het witte-redderssyndroom als narratieve motor

Een van de problematische elementen van de film is het uitgesproken witte-reddersnarratief. Hoewel de drie hoofdpersonages zwart zijn, blijven beslissende momenten afhankelijk van de witte autoriteitsfiguren en of zij de keuzes van de zwarte vrouwen wel of niet voldoende respecteren.

Het meest opvallende voorbeeld is het personage Al Harrison. Hij is de baas van Katherine Johnson, een van de hoofdkarakters. In een dramatische scène slaat Harrison het bordje 'Colored Bathroom' nadat hij erachter komt dat Johnson erg lang onderweg is naar het toilet weg en beëindigt hij daarmee op een symbolische wijze de segregatie. Het is vast interessant om te benoemen dat dit nooit gebeurt is en dat de echte Johnson geen last had van gesegregeerde toiletten.

Harrison is een sterk voorbeeld van de mythe van de 'goede

witte manager': slim, rationeel, en uiteindelijk bereid om het racisme van NASA opzij te schuiven zodra het inefficiënt en niet winstgevend blijkt. Rassenonderdrukking wordt door het karakter van Harrison herleid tot een managementprobleem, niet tot een fundamenteel kenmerk van de Amerikaanse staat en economie.

Al Harrison is echter een verzonnen personage. De man heeft nooit bestaan. Hij functioneert als een belangrijk figuur voor het verloop van de emancipatie van de zwarte

vrouwen in de film.

Het feit dat zwarte activisten, die de problemen die de hoofdkarakters aankaarten, worden weggewuifd als last en dat er een verzonnen witte man als individu moet optreden tegen deze problemen, is kenmerkend voor het witte-redderssyndroom waar deze film aan lijdt. Het systematische karakter van de segregatie en de strijd die zwarte Amerikanen hebben gevoerd om deze op te heven worden daarbij ondergeschikt gemaakt aan een individuele verandering.

Geen klassenstrijd, slechts persoonlijke overwinningen

Succes wordt in de film consequent toegeschreven aan individuele genialiteit, moed en doorzettingsvermogen en niet aan collectieve actie. Deze collectieve arbeid, die wel binnen NASA werd uitgevoerd, verdwijnt daarmee helaas naar de achtergrond. De honderden andere - voornamelijk vrouwelijke - 'menselijke computers' die de eerste succesvolle maanlanding mogelijk hebben gemaakt blijven naamloos en functioneren slechts als decor voor de drie hoofdkarakters.

De geschiedenis van de ruimtewedloop was echter anders. Kapitalisme legitimeert zichzelf door succes te individualiseren en falen te naturaliseren. *Hidden Figures* past perfect in die logica. De vrouwen 'slagen' omdat ze uitzonderlijk zijn. Niet omdat de werknemers in het bedrijf collectief slagen. Die uitbuiting wordt wél in de film blootgelegd. Door de IBM-computer die NASA wou aanschaffen zouden talloze zwarte arbeiders hun baan als menselijke computer verliezen. Doordat een van de hoofdrolspelers enorm hard werkt aan het programmeren, krijgt deze afdeling een uitzondering en mogen ze als programmeurs verder blijven werken onder Vaughan's management. Het gaat hier niet om een collectieve strijd, maar individuele uitzonderingen.

Patriarchale structuren op de schermen

Hoewel de film op eerste gezicht kritisch lijkt te zijn op seksisme, blijft ook hier de analyse oppervlakkig.

Zoals verwacht is de film feministisch. Zij is echter liberaal feministisch. Seksisme wordt afgebeeld als een houdingsprobleem: mannen zijn niet gewend aan vrouwen in technische functies. Zo ervaart een van de hoofdrolspelers op haar nieuwe werkplek enorm veel discriminatie van een witte man, die duidelijk seksistisch en racistisch gedrag vertoont door haar werk te ondermijnen. Het onrecht dat zij ervaart wordt dus wederom afgeschoven naar het individu. Wat ontbreekt is een analyse van patriarchaat als structureel systeem dat vrouwelijke arbeid onderwaardeert.

De drie vrouwen moeten zich voortdurend bewijzen aan witte mannen. Ze moeten dubbel zo hard werken en emotioneel beheerst blijven. Dat wordt door de regie gepresenteerd als bewonderenswaardig en niet als problematisch, zoals een marxist het zou uitbeelden.

Genderongelijkheid functioneert binnen het kapitalisme door arbeid te segmenteren, door vrouwelijke arbeid te onderwaarderen en door huishoudelijke arbeid onzichtbaar te maken. *Hidden Figures* erkent deze structuren niet en kiest in plaats daarvan voor een narratief waarin vrouwelijke emancipatie gelijkstaat aan individuele toegang tot traditioneel mannelijke, institutionele ruimtes. De emancipatie van de

vrouwen wordt geuit in het toetreden tot deze ruimtes, terwijl echte emancipatie een collectieve herstructurering van macht en arbeid betekent

Dramatisering ten koste van waarheid

Veel van de meest dramatische en opvallende scènes zijn historisch onjuist, of sterk overdreven. De beruchte toiletreis van Katherine Johnson, waar zij zeker een aantal kilometer moest rennen om het toilet te bezoeken, is vrijwel zeker fictie. Katherine Johnson, die de film heeft gezien, heeft zelf verklaard dat zij nooit zo expliciet werd tegengewerkt. Dat betekent niet dat er geen racisme was op de werkvloer, maar wel dat de film kiest voor symboliek dat makkelijk oplosbaar is door middel van het verwijderen van een bordje.

Een andere belangrijke historische onjuistheid in de film is dat Katherine Johnson pas laat en met veel tegenzin werd toegelaten tot het inhoudelijk belangrijke rekenwerk, wat leidde tot de eerste overwinning in de ruimtewedloop. In werkelijkheid was zij al bijna vanaf het begin een volwaardig en gerespecteerd lid van haar afdeling en werkte zij structureel mee aan complexe berekeningen, ook samen met witte mannelijke collega's. In de film wordt zij echter genegeerd door witte mannelijke collega's.

De film vervormt dit om een dramatisch moment van doorbraak te creëren, waarbij erkenning van de zwarte vrouw wordt voorgesteld als iets dat moet worden 'verdiend' of toegestaan door witte mannen. Daarmee herschrijft *Hidden Figures* de geschiedenis tot een individueel heldenverhaal en verhult zij het langdurige, collectieve karakter van de arbeid waardoor NASA uiteindelijk de eerste man op de maan heeft gekregen.

Geen emanciperende film

Ondanks haar progressieve façade is *Hidden Figures* vanuit een marxistisch perspectief een diep conservatieve film. Zij biedt representatie zonder daadwerkelijke emancipatie in de vorm van zichtbaarheid zonder structurele kritiek. Racisme, seksisme en uitsluiting worden gepresenteerd als individueel oplosbare problemen binnen een systeem dat wordt uitgebeeld als fundamenteel rechtvaardig, in plaats van als producten van kapitalisme, imperialisme en de klassenmaatschappij.

Door het witte-redderssyndroom, hyperindividualisme, patriarchale nonsens en historische vertekeningen levert de film geen emanciperend verhaal maar een geruststellende mythe. Het publiek verlaat de zaal met het idee dat vooruitgang onvermijdelijk is, zolang de juiste individuen maar hard genoeg werken. Vooral omdat deze film gebaseerd is op een waargebeurd verhaal wat op meest liberale wijze is vertolkt.

Dat maakt *Hidden Figures* uiteindelijk geen radicale herwaardering van de geschiedenis van de zwarte gemeenschap. Als marxist moet de conclusie dan ook hard zijn: ondanks haar waarschijnlijke goede intenties, is *Hidden Figures* geen goede film. Zij is geen aanrader voor wie op zoek is naar een eerlijke, structurele analyse van onderdrukking en strijd, maar slechts voor wie zich comfortabel wil voelen bij een systeem dat fundamenteel ongemoeid blijft. ★

Opinie

Wat de RSP over feminisme kan leren van andere organisaties

Ronnie de Rooij

De RSP zegt in haar programma te staan voor een socialistisch feminisme dat strijdt voor vrouwenemancipatie en een breuk met het patriarchaat. Echter ontbreekt er binnen de RSP en in Nederland in het algemeen, een strijdbare, socialistische feministische organisatie. Hoe kunnen we die feministische organisatie opbouwen? En wat kunnen we daarbij leren van partijen en organisaties in andere landen?

Als het om feminisme gaat zit de RSP op de goede weg, zeker vergeleken met haar eerste jaren, maar heeft ook nog veel te winnen. Het gebrek aan organisatie op feministisch gebied is natuurlijk ook een gevolg van een gebrek aan algemene organisatie, we zijn nog klein en hebben daarom beperkte tijd en middelen om in alle sociale bewegingen actief te zijn. Maar zoals het programma zegt, de strijd voor socialisme en vrouwenemancipatie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het betrekken van vrouwen bij onze partij is, net zoals het betrekken van de vakbeweging, broodnodig voor het versterken van de partij en het aanwakkeren van de klassenstrijd. De vraag is echter hoe? Een klassieke manier om vrouwen te betrekken bij de partijbeweging is door het oprichten van feministische- of vrouwenorganisaties waarin feministen zich verenigen rond specifieke onderwerpen die voor hen van belang zijn, zoals gelijk loon, femicide, kinderopvang of sociale veiligheid.

Om deze organisaties op te bouwen en van de RSP een waar feministisch bolwerk te maken helpt het om te leren van andere organisaties, hun fouten en overwinningen. Zo hoeven we niet steeds opnieuw het wiel uit te vinden. Hierbij is het nuttig te kijken naar partijen uit onze buurlanden die een gelijksoortige sociale en politieke ontwikkeling hebben doorgemaakt. Hoe bewonderenswaardig de revolutionaire vrouwenorganisaties in landen als Cuba ook zijn, denk ik dat we in de huidige staat van de beweging meer te leren hebben van onze Europese kameraden.

Vrouwennetwerken of feministische organisaties?

Het idee om vrouwen te verenigen in een eigen organisatie is niet nieuw, noch wordt deze alleen door linkse partijen gebruikt. Zo'n beetje elke politieke stroming in Nederland heeft een eigen vrouwenbeweging gehad, die al dan niet openlijk verbonden was met een parlementaire partij. Zo waren er de Rooms-Katholieke Vrouwenbond, sociaaldemocratische vrouwenclubs, het Anti-Revolutionair Vrouwencomité en ga zo maar door. Hoewel het tegenwoordig minder vanzelfsprekend is voor politieke partijen om een vrouwenbeweging te hebben, is het niet

slechts iets van het verleden: die van de VVD, CDA en PvdA zijn nog steeds actief. Jammer genoeg ontbreekt het in Nederland bij linkse partijen aan enig officieel vrouwennetwerk. Maar gelukkig kunnen we afkijken bij kameraden in andere landen. De Belgische PVDA/PTB heeft bijvoorbeeld het vrouwen-netwerk Zelle, dat zich onder andere inzet tegen huiselijk geweld en femicide, maar vooral als ontmoetingsplek dient voor strijdbare vrouwen. Andere partijen, zoals Die Linke (Duitsland), DSA (Amerika) en SUF (Denemarken) hebben feministische organisaties die voor iedereen toegankelijk zijn, ook voor mannen.

Beide constructies hebben voordelen en nadelen. Een vrouwennetwerk maakt het mogelijk om vrouwen die

De strijd voor socialisme en vrouwenemancipatie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden

nog niet erg politiek actief zijn op een laagdrempelige manier te betrekken, maar sluit mogelijk non-binaire mensen en transvrouwen uit. Een feministische beweging is inclusiever, omdat het niemand uitsluit op basis van gender, maar de expliciete politieke natuur van de beweging kan ook afschrikken werken.

Buiten de partij?

Een nadeel van een aparte beweging, of deze nu exclusief voor vrouwen of voor alle feministen is, is dat het feminisme en de activiteiten van vrouwen

daardoor als het ware buiten de partij worden geplaatst. Dit kan acceptabel zijn zolang de partij een nauwe band houdt met de feministische organisatie en de stem van vrouwen ook binnen de partij wordt gehoord. Deze feministische organisatie wordt dan simpelweg een plek voor politieke agitatie rond specifieke onderwerpen en, in het geval van een vrouwennetwerk, een sociale club waar vrouwen elkaar kunnen ontmoeten en ondersteunen. Net zoals een jongerenbeweging hopelijk niet bedoeld is om jongeren buitenspel te zetten, maar om hen een plek te bieden waar ze zich kunnen organiseren rond hun specifieke belangen en daarnaast lol kunnen hebben met mensen van hun eigen leeftijd. Maar net zoals het fout kan gaan met jongerenbewegingen kan het ook fout gaan met vrouwennetwerken. De Nederlandse VrouwenBeweging, (huis)vrouwenorganisatie van de CPN, hield zich vooral bezig met het verkopen van partijkrant De Waarheid. Zij die meer inspraak wilden in de partij werden met zachte hand teruggeduwd naar de vrouwenbeweging.

Een aparte vrouwenorganisatie voelt ook natuurlijker wanneer de partij al veel andere nevenorganisaties heeft. De PVDA/PTB heeft verschillende jongerenorganisaties en een LHBTI+ netwerk. Het zou absurd zijn om de problemen van vrouwen en niet-mannen weg te wuiven naar een andere organisatie terwijl de belangen van de LHBTI+ gemeenschap (bijvoorbeeld) wel direct geïntegreerd worden in de partij.

Voor een strijdbaar feminisme

De voorbeelden van zusterpartijen laten zien dat het mogelijk is een feministische organisatie op te bouwen die zich inzet voor de dagelijkse strijd en mensen actief betreft bij de socialistische beweging. Deze kan de vorm hebben van een vrouwennetwerk, of van een brede feministische beweging waar iedereen bij mag ongeacht gender. Of deze nu wel of niet direct onderdeel is van de RSP, het is belangrijk dat deze nauw betrokken blijft bij de partij om te voorkomen dat feminisme buitenspel wordt gezet. Echter komt een strijdbare feministische beweging er niet vanzelf, deze moet zelf door de RSP worden opgebouwd. ★

Koloniaal draagmoederschap

Silvian Paauwe

In relatief korte tijd is er een nieuwe miljardenbusiness ontstaan in India. Sinds 2002 zijn er honderden nieuwe ‘vruchtbaarheidsklinieken’ opgericht waar rijke koppels zich kunnen aanmelden voor een draagmoedertraject. Het is een gruwelijke vorm van koloniale overheersing waar het lichaam van vrouwen te koop staat.

Let op: dit artikel kan schokkend zijn wegens vermeldingen van verminking

Bij dit soort trajecten wordt een draagmoeder aangesteld om het kind van een koppel te dragen en te baren. Dit wordt door voorstanders een win-win situatie genoemd. Het is echter een vorm van lichamelijke de-emancipatie waarbij een zaadcel, en soms een eikel, van iemand die een kind wil maar de zwangerschap niet kan uitdragen of niet zwanger kan worden, wordt ingezet bij iemand anders. Deze persoon draagt en baart het kind voor het koppel.

Veel mensen en in het bijzonder Indiase vrouwen zich in een gepredetermineerde positie van armoede waar zij niet uit kunnen komen. Dit is te danken aan het Indiase kastensysteem waarin sociale mobiliteit vaak onmogelijk wordt gemaakt. De superexploitatie vanuit het westen houdt de lonen daarnaast in heel India onder het bestaansminimum. Het draagmoederschap is daarom voor Indiase vrouwen vaak slechts de uitkomst van een keuze: je lichaam verkopen, of verhongeren.

Het vrouwelijk lichaam wordt bij deze ‘handel’ tot waar gemaakt. Niet alleen figuurlijk: de bazen behandelen de vrouw ook niet langer als een mens, maar als een waar, dat ze zo kunnen inzetten als ze zelf willen. Zo zijn er gevallen bekend van vrouwen die voortijdig een keizersnede hebben moeten ondergaan omdat de biologische geboortedatum niet goed uitkwam voor de vraagouders. Ook komt implantatie van meerdere embryo's vaak voor. Zo zijn er voorbeelden van vrouwen die drie of meer embryo's tegelijk geïmplanteerd krijgen.

Een argument dat soms wordt ingebracht als de legaliteit en de moraliteit van deze praktijken wordt bevraagd is het gegeven dat vrouwen contracten tekenen. In deze contracten staat wat wel mag en wat niet mag.

Als dit argument wordt geponeerd, wordt er zelden bij gezegd dat er talloze addertjes onder het gras zitten, los van de voorwendselen waaronder iemand wordt gehouden om het contract überhaupt te tekenen. Ook wordt er niet bij gezegd dat er in grote lappen kleine lettertjes allerlei clausules betreffende de autonomie van de ‘draagmoeders’ verborgen zitten, voor zover de ogenschijnlijke legaliteit.

Nu zijn enkel deze genoemde gevallen al genoeg inspiratie voor een E.A. Poe-verhaal of een verhaal van Huxley. Als dit slechts gevallen zijn die aan het licht gekomen zijn, kunnen we alleen maar gissen naar hetgeen dat zich in het donker afspeelt.

Met deze diefstal van het lichaam wordt niet enkel de integriteit van mensen met een baarmoeder aan banden gelegd maar ook wordt de integriteit van een land geïmpregneerd met een groot, kapitalistisch kwaad dat het Westen als het spoor van een slak achter zich laat.

Een groot gedeelte van de koppels die draagmoeders ‘kopen’ in India komen namelijk uit het Westen. Dit past binnen de lange geschiedenis van de machtspositie die zij heeft over andere landen. Het Westen waant zich, algemeen gesproken, superieur wat een bijkomstigheid is van het Westelijke kapitalisme waarin vooruitgang voor de een een gewin betekent en voor de ander een verlies.

In het de-koloniale protestboek *Las venas abiertas de América Latina* (De open aderen van Latijns-Amerika) schrijft Eduardo Galeano over de Westelijke kolonisatie van Zuid-Amerika: 'Jullie winnen alleen omdat wij verliezen.' Hiermee doelt hij op het feit dat het Westen andere landen plundert en op deze manier onder de duim houdt.

Het draagmoederschap is een voorbeeld van zo'n machtsverhouding. Deze machtsverhoudingen zijn erg duidelijk aanwezig, doch onzichtbaar gemaakt. Dit komt doordat het, na honderden jaren van beleid, bijna logisch is geworden dat het Westen zich op deze manier kan verhouden tot andere landen. De koloniale en imperiale geschiedenis speelt hier een grote rol in. Op alle plekken waar kolonisatoren zich ophiielden, is nog steeds (een vorm van) kolonisatie aanwezig, of deze vorm nou legislatief is of ongeschreven. Dit is waarom wij niet kunnen spreken van post-kolonialisme maar enkel van de-kolonialisme. Helaas is er nog geen periode aangebroken waarin kolonialisme niet bestaat.

Koloniaal draagmoederschap is weer een nieuwe etappe van het schijnbaar eindeloze proces van imperialisering. Door ingewikkelde en illegale constructies worden Indiase vrouwen door hun precaire situatie gedwongen hun baarmoeder op te geven voor grensloos gebruik door derden. Symboliek niet meer nodig: het Westen impregneert en domineert landen die het minder waant, helaas maar waar. Dit is een realiteit waar we in leven maar waar we niet mee moeten leven.

Ons afkeren van dit soort structurele verschrikkingen is niet wat ons te doen staat. Wat wél nodig is, is een actieve houding jegens de koloniale machtsverhoudingen waar het Westen actief van profiteert. Hopelijk kunnen we ooit spreken van een post-koloniaal tijdperk. Er is nog een lange weg te gaan, maar dat maakt het niet minder waard om deze weg in te slaan. De kop omlaag en werken aan de toekomst. Alleen op die manier kunnen we, als we over een tijdje achter ons kijken, zien hoe ver we wel niet zijn gekomen.★

Consent is niet te koop: een pleidooi voor prostitutieabolitionisme

Naomi Tyralla

In een tijd waarin prostitutie wordt herverpakt als 'sekswerk' en onder deze naam een industrie wordt verdedigd die gebouwd is op verkrachting, misogynie en klassenongelijkheid, is het de taak van communisten het groeiende taboe dat hangt rond dit thema te doorbreken. Principeel prostitutieabolitionisme is een essentieel onderdeel van het proletarisch feminisme. We moeten strijden vóór prostituees, tégen de prostitutie.

In onze geschiedenis hebben communisten altijd gestreden tegen prostitutie en voor de bevrijding van vrouwen. Kollontaj, Engels, Marx, Lenin, Luxemburg, Zetkin, Mao, Bebel, Kroepskaja en anderen maakten duidelijk dat deze kwesties onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn: prostitutieabolitionisme is een fundamenteel onderdeel van het feminisme.

Sinds het einde van de twintigste eeuw is hier verandering in gekomen. Zelfs in socialistische sferen heersen tegenwoordig liberale ideeën: "sekswerk" zou gewoon werk zijn en kan vrouwen bevrijden van patriarchale normen over hoe zij zich moeten gedragen.

In bredere linkse kringen en in de liberale media wordt prostitutie genormaliseerd of zelfs geromantiseerd. We horen verhalen over empowerment en agency van de kleinburgerlijke prostituees op sociale media, terwijl de focus wordt weggeleid van de tienduizenden prostituees in Nederland die uit wanhoop en armoede gedwongen worden de toegang tot hun lichaam te verkopen. Ben je het daar niet mee eens? Dan word je al snel als conservatief of als anti-feministisch bestempeld.

Het is aan communisten om dit groeiende taboe te doorbreken en een duidelijke analyse te maken van prostitutie. De communistische partij moet worden gezuiverd van ieder liberaal en daadwerkelijk anti-feministisch idee dat de seksuele uitbuiting van vrouwen, kinderen en andere kwetsbare groepen goedpraat. We moeten onze eigen kameraden en daarna de arbeidersklasse scholen en tot bewustwording brengen.

Prostitutie en verkrachting

Wanneer iemand seks heeft met een ander persoon zonder toestemming daarvoor te hebben gegeven, noemen we dat verkrachting. Vaak worden personen gedwongen tot seks door geweld, intimidatie of manipulatie. Dwang kan echter ook voortvloeien uit economische omstandigheden.

In de prostitutie wordt de toestemming voor het gebruik van een lichaam verkocht. Een prostituee móét iedere keer dat diegene seks heeft met iemand toestemming verlenen, anders kunnen er geen seksuele handelingen plaatsvinden en verdient de prostituee geen inkomen. De prostituee is afhankelijk van dit inkomen om te leven, net als dat ieder ander mens afhankelijk is van geld om eten te kunnen kopen en een dak boven het hoofd te hebben. Doordat de prostituee afhankelijk is van het verkopen van toestemming om in leven te blijven, is er dus geen sprake van vrijheid om te weigeren. Omdat deze vrijheid ontbreekt, kunnen we stellen dat er eigenlijk nooit daadwerkelijke toestemming of consent kan worden gegeven voor de seks die plaatsvindt tussen prostituee en klant.

Wanneer een marketingmanager eens geen zin heeft in hun werk, zijn de conse-

quenties daarvan hoogstwaarschijnlijk alleen een slecht humeur. Wanneer een loodgieter geen zin heeft in hun werk, is het net wat minder leuk om leidingen aan te leggen die dag. Wanneer een docent geen zin heeft in de kinderen op school, overleeft die dat ook wel. Er moet immers gewerkt worden om de huur te betalen.

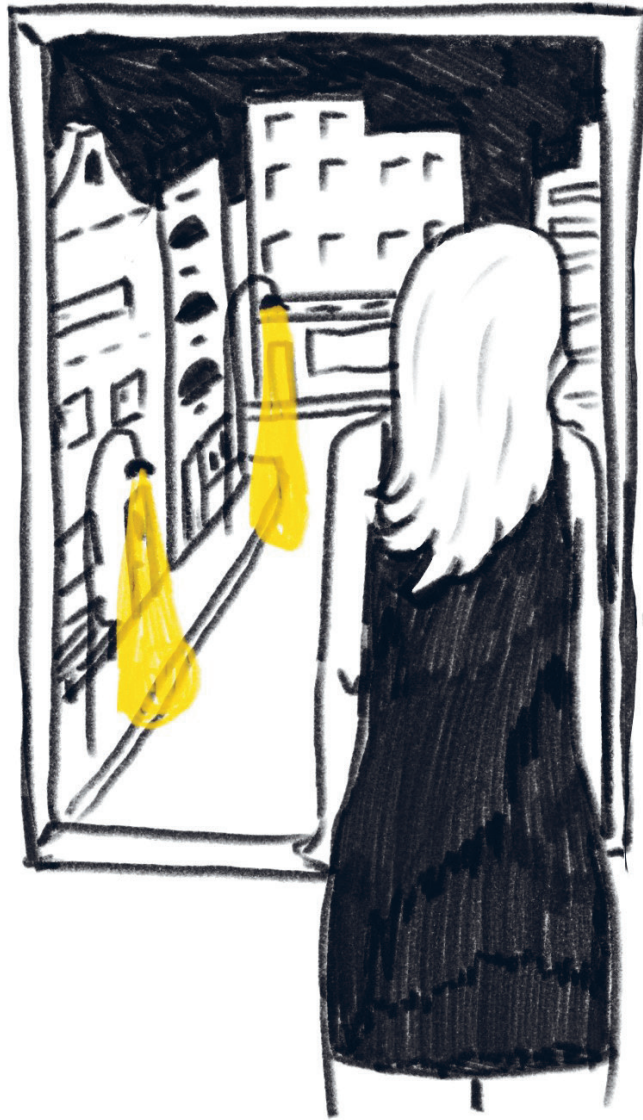
Als een prostituee geen zin heeft in hun werk, moet die alsnog toegang verlenen tot hun lichaam. Hoe rot hun dag ook is geweest, of hoe zeer er wordt opgekeken naar seks, de koper zal toch aan hun borsten en genitaliën zitten. Er zal toch een penis in een mond worden gestopt en toch zal de man die nou eenmaal heeft betaald zich binnendringen in hun lichaam. Het moet gebeuren, want anders kunnen er geen boodschappen gedaan worden. Verkrachting is een inherent, niet te vermijden onderdeel van prostitutie.

En de cijfers liegen er niet om. Uit onderzoek dat in opdracht van de Nederlandse staat werd uitgevoerd in 2018 door Soa Aids Nederland en PROUD, de Nederlandse vakbond voor prostituees, blijkt dat een enorm deel van de prostituees te maken krijgt met geweld. Zo'n 78% van de 299 deelnemers ondervonden in de twaalf maanden voorafgaand aan het onderzoek seksueel geweld. Daarnaast had 60% te maken met ander soort fysiek geweld, 93% met emotioneel geweld en 58% gaf aan financieel geweld mee te hebben gemaakt. Fysiek geweld, seksuele intimidatie en vernedering kwam meer voor bij anderstalige prostituees dan bij Nederlandstalige prostituees.

Hierbij is het belangrijk om te beseffen dat alleen de gevallen die prostituees zelf als seksueel geweld zagen meegenomen zijn in het onderzoek.

'Sekswerk is werk'

Ergens in de afgelopen dertig jaar is in Nederland het woord "prostitutie" langzaam vervangen voor "sekswerk", omdat het verkopen van seks gewoon werk zou zijn als iedere andere vorm van arbeid. Er wordt door veel feministen geen onderscheid gemaakt tussen "sekswerk" en andere banen. Pro-prostitutie organisaties handelen veelal naar de het motto: sekswerk is gewoon werk en ook in de media en in partij-

Arwen van Gilst

programma's van liberale partijen is dit veelal het narratief. Het enige verschil zou de hoge dosis stigma zijn die altijd kleefte aan "sekswerk".

Terwijl het klopt dat er moralistische stigma's, walging en zwijgen hangen rond de prostitutie, is dit geen werk als ieder ander werk. En hoewel prostitutie inderdaad arbeid is en de term "sekswerk" theoretisch gezien klopt, heeft het woord een bijmaak van bagatellisering en verheerlijking gekregen.

Bij iedere andere vorm van arbeid gebruikt de arbeider hun lichaam om arbeid uit te voeren en hiermee een waar te produceren. Handen worden gebruikt om dingen op te tillen, vingers worden gebruikt om te typen, de hersenen worden

gebruikt om na te denken. Ook vergt arbeid psychische en sociale offers van arbeiders. Zij kunnen in de tijd waarin ze werken geen andere activiteiten doen, ze kunnen niet met familie en vrienden zijn en ze kunnen mentaal niet opladen. De arbeider vervreemd.

Van prostituees wordt net als van andere arbeiders fysieke, emotionele en sociale inspanning gevraagd, maar dan in ondenkbaar hoge mate.

Negatieve gevolgen van prostitutie zijn mogelijke zwangerschap, geweld, seksueel overdraagbare aandoeningen (SOA's), verslaving, fysiek letsel zoals vaginale en anale rupturen, beroving, verkrachting, zelfmoord en moord. Prostituees vormen een demografische groep die een enorm hoge kans heeft om vermoord te worden. In andere sectoren zijn de meest voorkomende negatieve gevolgen van werk ongelukken zoals uitglijding en mentale gevolgen zoals stress en burn-outs.

Naast de extreem hoge inspanning die geëist wordt van prostituees, moeten we ook stilstaan bij de waar die zij eigenlijk verkopen. Het is makkelijk om te stellen dat de waar die klanten kopen simpelweg de seks is die plaatsvindt. Seks is de handeling en is immers hetgeen waarvoor mannen naar prostituees gaan. Dit kan van alles zijn: van gepijpt worden tot penetratie, tot het waarmaken van allerlei obscure fetishes. Wanneer we deze handelingen zien als waren, is het makkelijk afstand te nemen van de realiteit van de prostituee. Waarom zouden de diensten in de prostitutie anders zijn dan de diensten die verleend worden door psychologen, masseurs, kappers en juristen?

De waar die gekocht wordt als iemand naar een prostituee gaat, is echter niet simpelweg de seksuele handeling zelf. Deze onjuiste formulering verhult wat er werkelijk wordt verhandeld. Seks is geen object dat los kan worden overgedragen. De waar die een prostituee iedere keer dat diegene werkt verkoopt, is dus het recht op de toegang tot hun lichaam. Dit betekent dat zij toestemming moeten verkopen. Dit onderscheid is cruciaal om te begrijpen dat prostitutie niet werk is zoals ieder ander werk. Het gaat er niet om wat iemand doet met hun lichaam, maar om wie er toegang tot krijgt.

Prostitutie, de seksindustrie en misogynie

Wat de prostitutie anders maakt dan alle andere sectoren, is de genderongelijkheid die een fundament vormt voor de gehele seksindustrie. De prostitutie moet gezien worden in de historische context van vrouwenonderdrukking, seksisme, vrouwenhaat en geweld door mannen. Er is geen andere markt waarin de productie en de consumptie zo exclusief toebedeeld zijn aan specifieke demografische groepen. Het overgrote deel van producenten van prostitutie is vrouw, terwijl het overgrote deel van consumenten man is. Het is evident dat de prostitutie gebouwd is op een machtsbalans gebaseerd op gender.

Dit is totaal anders dan bij iedere andere vorm van arbeid. Een bakker, een kas-samedewerker of een bankier kan uit iedere demografische groep komen. Net zoals dat iedere consument van de waren die deze arbeiders produceren uit iedere demografische groep kunnen komen. Er bestaat dus geen inherente machtsverhouding tussen de producent en consument. Wel bestaan er natuurlijk beroepen die gegenderd zijn door maatschappelijke noties over vrouwelijkheid en de verwachtingen die daarbij komen kijken. Zo zijn vrouwen oververtegenwoordigd in de zorg, het onderwijs en in de schoonmaak. Maar de mensen die gebruikmaken van deze (reproductieve) arbeid hoeven niet per se mannen te zijn. Alle genders maken gebruik van het onderwijs en van zorg. En de arbeiders hoeven niet per se vrouwen te zijn. Natuurlijk is het belangrijk om de genderstereotypes die voor deze onevenwichtigheid zorgen te bevechten, maar de arbeid is niet inherent misogyn.

Omdat het overgrote deel van sekskopers hetero mannen zijn, moet het overgrote deel van de prostituees dus vrouw zijn. Zo niet, wordt er niet voldaan aan de behoeften van de consument en wordt de consent van de prostituee niet gekocht. Een hetero man die seks koopt zou niet akkoord gaan met een andere man, terwijl een mannelijke patiënt niet de diensten van een mannelijke verpleegkundige weigert. Prostitutie wordt dus bijna exclusief geconsumeerd door het historisch overheersende gender en geproduceerd door het historisch onderdrukte gender. Dit maakt de seksindustrie en prostitutie wél inherent misogyn. Wanneer prostitutie wordt bekeken in de sociale en historische context van vrouwenhaat, is het onmogelijk de vrouwenonderdrukking die aan het fundament ligt te ontkennen.

Vervreemding en objectivering van vrouwen

We horen vaak dat vrouwen als object worden gezien in onze maatschappij en in het bijzonder door mannen. Dit is geen abstract gegeven, maar heeft duidelijke materiële oorzaken. Een daarvan, en misschien wel de belangrijkste, is de seksindustrie.

Marx heeft het veel over vervreemding. Mensen worden van zichzelf en van elkaar vervreemd wanneer ze geen of weinig sociale interacties hebben die buiten kapitalistische uitwisselingen liggen. Dit leidt tot slechte sociale relaties in de hele samenleving.

In de prostitutie en binnen de bredere seksindustrie is er sprake van een enorm grote mate van vervreemding. Mannen kunnen namelijk betalen voor seks (of porno consumeren) zonder dat ze buiten deze transactie met de vrouw hoeven om te gaan. Dit betekent dat sekskopers vrouwen gaan zien als objecten die puur en alleen bestaan voor hun seksuele bevrediging: een middel dat zij gebruiken om klaar te komen.

De gevolgen van de transactionele relaties tussen mannen en vrouwen zijn enorm en reiken tot ver buiten het veld van de prostitutie. De normalisatie van seks kopen en massale pornoconsumptie heeft een hypervervreemding teweeg gebracht die direct de objectivering van vrouwen in de gehele maatschappij heeft veroorzaakt.

Criminalisering, beleid en oplossingen

Laat duidelijk zijn dat criminalisering van prostituees niet de oplossing is voor het probleem in onze huidige situatie. Er zijn geen wetten die in een burgerlijke staat kunnen zorgen dat prostitutie verdwijnt. Er zijn geen kapitalistische landen

waar het criminaliseren van prostitutie heeft geleid tot een stop op seksconsumptie en mensenhandel. Prostitutie is namelijk een symptoom van het kapitalisme.

Maar wat kunnen communisten dan doen? Ten eerste moeten de eisen in het communistische partijprogramma duidelijk zijn: tégen prostitutie, vóór prostituees. Dat betekent dat we voor goede uitstapprogramma's moeten pleiten, die mensen in de prostitutie kunnen helpen een uittrede uit deze sector te navigeren.

Er moeten opvanglocaties komen voor mensen die geen goed vangnet hebben buiten de prostitutie, zoals vrouwen uit Oost-Europa en het Mondiale zuiden, slachtoffers van mensenhandel en vrouwen die op welke manier dan ook onveilig zijn.

Verder zijn onze eisen over huisvesting en zorg cruciaal in de bestrijding van prostitutie. Wanneer mensen een dak boven het hoofd hebben, toegang hebben tot goede zorg en hun boodschappen kunnen betalen, is de kans dat zij in de prostitutie belanden vele malen kleiner. Ook zijn seksueel misbruik in de jeugd en drugsgebruik belangrijke factoren die de kans voor vrouwen en meisjes verhoogt om in de prostitutie te komen. Dat betekent dat goede jeugdzorg, betaalbare en kwalitatieve GGZ en verslavingszorg zaken zijn die direct in verband staan met de prostitutie.

Ten tweede moeten we strijden voor de veiligheid voor alle mensen in de seksindustrie. Hierbij is het belangrijk dat we luisteren naar wat er in de praktijk daadwerkelijk nodig is. Een goed voorbeeld is het gedogen van pepperspray bij vrouwen. Ook het gratis verspreiden van condooms, vaccinatieprogramma's en de toegang tot abortus horen hierbij.

Ten derde is het onze taak de taboes rond dit onderwerp te doorbreken. We moeten niet bang zijn wat stof te doen opwaaien binnen links. Dit thema moet een centrale rol gaan spelen in feministische propaganda, bij uitingen op Internationale Vrouwendag en in de theoretische vorming van leden van de Revolutionair Socialistische Partij. Tevens moet de partij haar programma aanpassen zodat deze strookt met onze opvattingen en vervolgens op basis van deze eisen de arbeidersklasse scholen.

Als laatst is de strijd tegen prostitutie onderdeel van de strijd tegen het kapitalisme. Pas wanneer we als arbeidersklasse de macht, de productiemiddelen en de wapens hebben kunnen veroveren, kunnen we een staat inrichten waarin geldt: van ieder naar zijn vermogen, naar ieder naar zijn behoeften. Alle genoemde punten moeten we met zelfverzekerdheid uitdragen.

Vóór prostituees, tégen prostitutie

Prostitutie is een structureel product van het kapitalisme, van het patriarchaat en van de klassenmaatschappij. Het idee dat er consent gegeven kan worden in een situatie waarin iemand afhankelijk is van seks om te voorzien in hun levensonderhoud, is een leugen die we keihard moeten bestrijden. Waar toestemming een voorwaarde is om te overleven, houdt ze op toestemming te zijn. Prostitutie is dus verkrachting. Liberalen en kameraden die zijn vervallen in identiteitspolitiek proberen deze grimmige waarheid te verdoezelen door de prostitutie te herdefiniëren als "sekswerk". Uitbuiting, verkrachting en trauma worden gereduceerd tot een probleem van "stigma" en de stemmen van de tienduizenden vrouwen worden overstemd door enkele verhalen over individuele empowerment. Een marxistische analyse weigert deze romantisering.

Prostitutieabolitionisme is geen conservatieve reflex van walging of burgerlijk moralisme, maar een historisch progressieve en proletarisch-feministische eis in onze strijd voor het socialisme. Het betekent: vóór prostituees, tégen prostitutie. Het betekent vechten voor materiële voorwaarden waarin iemand nooit de toegang tot hun lichaam hoeft te verkopen. ★

Errata

Redactie paraat

In de vorige editie van *Paraat* zijn er bij een tweetal illustraties geen- of de verkeerde makers vermeld.

Bij de illustratie voor *Het verhaal van de Rote Armee Fraktion* op pagina 34 staat geen maker vermeld. Deze illustratie is gemaakt door Arwen van Gilst.

De illustratie voor het opiniestuk *Revolutie op Social Media* op pagina 43 is per abuis toegeschreven aan Meike Essenstam. De illustratie is gemaakt door Ava Jongerden.

Bij deze onze welgemeende verontschuldiging voor deze fout en onze hartelijke dank aan alle makers die ons blad versterken met hun prachtige illustratiewerk. ★

Hotel Mokum (fragment)

Maxime Garcia Diaz

Marnixstraat – het gebouw uitgekleeft als de vrouwen van Ivan. We ontteden

het van zijn functie en introduceerden een nieuw. We kleeadden het uit.

Toen kleeadden zij ons uit. We konden het innemen dus dat deden we.

We konden naar binnen gaan en het breken en toen innemen

dus dat deden we. De plaats van daad. Alex Cameron blijft doorgaan

tot ze rauw is. Wij bleven doorgaan tot we rauw waren.

En wat nu te doen? Wat te doen, ooit? Vloeibaar worden en in die mooie oude machine gegoten worden of blijven zoeken

naar de bakstenen van mijn jeugd? Natuurlijk waren zij ook decadent.

Dat moet je wel zijn als je je zo vrij voelt je de plantage toe te eigenen

voor je droom van het goede leven. Als je je zo vrij voelt.

In de heilige maand mei brachten Aly & AJ hun antisituationalistische hymne uit.

Je weet dat mijn optimisme nooit wreed is.

Ik kom uit een handelsland. Mijn cultuur is lui.

Als we burgerlijke psychologie gaan bedrijven, ja, ik was gelukkig.

Toen we de deur openbraken en de piano zagen. Voor het eerst het leven.

Dus is dat het dan? Een handelsland dat zichzelf heeft uitgehold en nu

kan ik nooit meer naar huis: ik denk dat ik maar Amerikaan moet worden.

Wij zijn de vrouwen die voorbijlopen. Geen moersleutel of kristallen beker, alleen tanden en doorschijnend beton.

Ja, ik ben de poëzie van de billboards zat, denk ik, als jij het zegt, Ivan,

hoewel ik niet weet of je de Amerikaanse billboards ooit hebt gezien –

die hebben echt wel wat. Je zou ze net zo leuk hebben gevonden

als ik. Je zou mij leuk hebben gevonden in het vreemdelingenhotel.

Colofon

Paraat is het tijdschrift van de Revolutionair Socialistische Partij.

Wij zetten ons in voor het verenigen van revolutionaire socialisten onder het marxisme. Dit doen we door het verspreiden van onze analyses en het opbouwen van de socialistische cultuur. Ter bevordering daarvan publiceren wij nieuws, achtergrondstukken, cultuur, en meer.

Hoofredactie Bestuur van de Revolutionair Socialistische Partij

Redactie Ivo Boksem, Mick Desrosiers, Laurens Monster, Femke Kapteijns, Silvan Paauwe, Tom Steenblok, Isa Tomeï, Kayleigh Hofstede, Annelies van der Meij

Eindredactie Ties van den Bogaard, Gijs Brans, Splinter Suidman, Agata Troost, Sterre Wichelaar, Linda Prins, Dide van Lubek, Tobias Wijnands, Mara de Leeuw, Jannes Kruidenier, Olivier Kools, Norya Figueiredo, Veronique van Dijk, Justijn van Zanten

Sitedesign Meike Essenstam, Jelle Besseling, Nowa Ammerlaan

Logodesign Meike Essenstam, Jelle Besseling

Social media Tom Steenblok, Laurens Monster

Layout Mick Desrosiers

Cover Kayleigh Hofstede

Hosting Pingiun

Contact en inzendingen
redactie@weesparaat.nl

www.weesparaat.nl

moKTO

then who?

**'Zolang de macht
in handen is van de
kapitalisten, zullen
politieke rechten
niet volstaan om de
vrouwelijke arbeiders te
bevrijden'**

Alexandra Kollontaj

